

Sfera Politicii

118

REVISTĂ LUNARĂ DE ȘTIINȚE POLITICE
EDITATĂ DE FUNDAȚIA SOCIETATEA CIVILĂ

ANUL XIII, 2005

AUS DER VOGELPERSPEKTIVE.

**Revista este editată de
Fundăția Societatea Civilă**

EDITORIAL BOARD

CĂLIN ANASTASIU

DANIEL CHIROT

DENNIS DELETANT

ANNELI UTE GABANYI

GAIL KLIGMAN

DAN OPRESCU

VLADIMIR TISMĂNEANU

G. M. TAMAS

DIRECTOR

STELIAN TĂNASE

REDACȚIE

Redactor șef:

ROMULUS BRÂNCOVEANU

Redactor șef-adjunct:

IOANA COSTESCU

Secretar de redacție:

LIVIU STOICA

Colectivul redacțional:

ADRIAN CIOROLANU

ALEXANDRU RADU

LAURENTIU ȘTEFAN SCALAT

VALENTIN STAN

VIOREL ZAIU

Adresa Redacției:

Piața Amzei, nr. 13, Et. 1.

București, România

Tel/Fax: 01 312 84 96,

01 212 76 61

sferapoliticii@rdslink.ro

redactia@sferapoliticii.ro

<http://www.sferapoliticii.ro>

**Revistă recunoscută
de CNCSIS**

2. <i>Editorial</i>	Viorel Zaicu	Neîncredere
4. <i>Analiză politică</i>	Ovidiu Vaida	Bătălia pentru currențul popular
14.	Victor-Iulian Tucă	Istoria unui eșec: Constituția Europeană
18. <i>Teorie politică</i>	Alexandru Stăiculescu	Marxism, revoluție și stat
25.	Vlad Flonta	Penuria cronică - cea mai vizibilă caracteristică a comunismului
29.	Vasile Nazare	Opinii privind comportamentul organizațional și legile evoluției partidelor politice
37.	Dorina Cucu	Modelări sociale
44. <i>Politica internațională</i>	Ionuț-Octavian Apahideanu	The Middle East: Top-Down vs. Bottom-Up Security Perceptions
55.	Katjuscia Mattu	The Portuguese Revolution

59. *Recenzi, semnalări, comentarii* **Mihail Radu Solcan** Spiritul protestant și etica discursului filosofic

Mircea Flonta, *Apropieri*

(Con vorbiri cu Romulus

Brâncoveanu)

Revista Sfera Politicii apare cu sprijinul
NATIONAL ENDOWMENT FOR DEMOCRACY

Neîncrederea

VIOREL ZAICU

Ultimii 15 ani au adus, în toate domeniile vieții sociale în general și în politică în special, o mare nouitate, pe care puțini specialiști au reușit să o conștientizeze ca problemă: lipsa încrederei. Desigur, acest fenomen există pretutindeni, în orice tip de societate și la orice nivel, dar, la fel ca și alte înclinații sau sentimente umane, nu pune probleme foarte mari ordinii sociale atunci când este menținut în limite acceptabile. Ar trebui ca în România specialiștii să fie preocupați mai mult de acest factor al armoniei sociale; chiar dacă nu spune direct foarte multe despre starea de sănătate a unei societăți, poate da în vîleag simptome ale unor boli sociale foarte grave. Specialiștii occidentali au în vedere încrederea ca factor de prosperitate și liant al vieții sociale. (Francis Fukuyama, spre exemplu, a abordat direct acest subiect, considerând că un capital social puternic se clădește pe o încredere mare; chiar și la nivel intuitiv, această relație este inextricabilă, cu toate că nu are o stabilitate garantată.) Cei români ar trebui să aibă în vedere neîncrederea ca factor de perpetuare a unei tranziții tumultuoase. Căci este inutil să discuți despre încredere și capital social acolo unde domesc neîncrederea și capitalul social negativ.

Dacă în regimul communist neîncrederea a fost cultivată pentru a sluji intereselor partidului și conducătorului unic, în regimul democratic ea ar fi trebuit să se reducă, prin forța lucrurilor (instituțiilor, mijloacelor de comunicare, dezvoltării economice etc.), la un nivel acceptabil, similar celor din societățile civilizate. Orice observator atent își poate da seama că nu a scăzut – poate a fost chiar amplificată. Alegătorii nu mai cred mare lucru din ce spun candidații (promisiunile electorale au un parfum aparte, de cimilituri hazlăi), pacienții din ce spun doctorii, elevii din ce spun profesorii (făcuți – nu-i aşa? – de atâtea ori de râs de penibilele examene de titularizare), angajații din ce spune șeful de personal ș.a.m.d. Pe scurt: au rămas foarte puține “icoane” ale încre-

derii, iar acestea sunt puse îndeobște în altarele oamenilor slab educați și foarte prost informați (vezi “popularități de tip Iliescu”, valabile nu numai pentru persoane, ci și, spre exemplu, pentru “mașina națională”). Ce se întâmplă cu ceilalți? Ceilalți *știu*. Întrebarea care se pune acum este: *ce?* Cum pot fi alese valorile și cunoștințele certe într-un climat de neîncredere generală? Pentru cei mai mulți, răspunsul la această întrebare este lipsit de echivoc: eu sunt cel mai inteligent, mă descurg! (Cu variantele populare “ajută-te singur”, “scapă cine poate” etc.)

Suntem capabili și de activități în care, în mod inconștient, investim o mare doză de încredere: de la pietonul care traversează prin locuri nepermise sau pe culoarea roșie a semaforului, până la automobilistul care circulă cu viteză foarte mare pe drumuri pe care nu le cunoaște și care îi pot rezerva foarte multe surprize; de la cetățeanul care se angajează să plătească rate pentru o mulțime de aparate casnice și până la cel care investește într-un apartament situat într-o “cutie de chibrituri”, oamenii manifestă o încredere care la o analiză mai atentă se dovedește, date fiind condițiile pentru fiecare caz în parte, exagerată. Dar toate aceste acțiuni nu demonstrează decât încredere în propriul noroc, în propriile capacitați sau într-un sir de întâmplări fericite – altfel spus, speranțe. Nici una dintre aceste acțiuni nu presupune o încredere confortabilă în celălalt, în funcționalitatea societății sau a legii. Rezultatele unor studii construite pe teoria jocurilor s-ar putea să dezvăluie faptul că avem agenți care adoptă (mai mult sau mai puțin rațional) strategii curioase. Mult mai grăitor ar fi un studiu asupra comunităților virtuale – comportamentul într-un astfel de mediu indică foarte clar nivelul de (ne)încredere în celălalt și capacitatea generală de cooperare și organizare. Personal, mizez pe un rezultat surprinzător în cadrul unui experiment de tip “stare de natură” în mediul virtual: o sumedenie de contracte sociale instabile – echiva-

lentul unei stări de natură de nivel superior, tribal. Cauza ar fi încrederea exagerată în “calitățile” proprii (printre care sunt incluse și accidentele sau sănsele) și o neîncredere semnificativă în privința *celălalt*. O ecuație răsturnată a condițiilor unei vieți sociale armonioase. Tocmai de aceea consider că un studiu privind neîncrederea este diferit de unul care privește încrederea.

Ce ne indică neîncrederea? Faptul că avem școli proaste, instituții proaste, organizații și întreprinderi proaste. Nu sunt proaste prin definiție, ci ca urmare a nepășării și a nepriceperii. Există, în toate domeniile și sub toate aspectele, oameni pricepuți și competenți. Sub diverse forme, fiecare român cunoaște fabula brigadierului care “ține în spate” întreprinderea. Și totuși, de pe ecrane și de după toate colțurile pe lângă care trecem în viața cotidiană, ne întâmpină jurnaliști care nu cunosc rațiunea suficientă, politicieni pentru care argumentul suprem este “nu noi, ei!” (“ba tu”-ul penibil din curtea grădiniței), medici care confundă părți anatomice inconfundabile, șefi care se pricep la orice în afară de treburile pe care ar trebui să le supravegheze și constructori ale căror edificii se fărâmătează după prima ploaie. Oamenii se orientează astfel spre valori care “au confirmat”. Odată importate, acestea încep să scadă – nu funcționează o lege a importului, ci principiul vaselor comunicante, în care “vasul” nostru valoric are o secțiune mult mai generoasă, ceea ce face ca nivelul final să fie foarte apropiat de nivelul inițial autohton. Produse în România, multe bunuri își schimbă radical calitatea (în rău), iar întreprinzătorii învață să dea mită, sub diverse forme – corupția infectează foarte ușor corpurile alogene. Dar ce este corupția? Dincolo de latura juridică, este o redistribuire a bunurilor după criterii arbitrare. Ea apare acolo unde criteriile fixe sunt prost gândite și prost aplicate, devenind astfel motoarele principale ale cercului vicios al neîncredерii.

Prin urmare, asupra acestor criterii trebuie actionat. Dar cum? În nici un caz “revoluționând” periodic sistemul de învățământ sau pe cel de sănătate, angajând consilieri britanici pentru probleme de corupție și înființând supraorganisme de control din același material genetic cu cele existente. Soluția stă mai degrabă în retragerea sistemului politic de pe piața aberațiilor. Atunci când libera inițiativă nu va mai fi stimulată (ironic, prin crearea unor “facilități” prea costisitoare pentru cetățenii de rând), ci permisă, când instituțiile statului vor înceta să mai fie neurofage și cronoфage și vor privi cetățeanul ca beneficiar principal, iar medicii și profesorii se vor preocupă de sănătatea trupească și mentală a oame-

nilor, nu de reevaluarea propriilor principii de redistribuire a bunurilor, putem spera că toți agenții sociali (fie ei individuali sau colectivi) vor fi mult mai dispuși să intre într-un joc social ordonat, în care redistribuirea bunurilor are loc într-un cadru stabil iar *celălalt* este, în cele mai multe cazuri, o persoană de *încredere*.

John Stuart Mill spunea, acum aproape 150 de ani, că un popor liber este acela care, pus în situații de criză, reușește să se organizeze și să iasă cu bine din ele. În România, țara trecută cândva prin perioade de înflorire prin care puține state clasate astăzi mai sus în topul bunăstării sau mai jos în cel al corupției au trecut, butadele de acest gen rămân și astăzi lipsite de sens. Ele sunt cu atât mai lipsite de sens și cu atât mai insignificante cu cât sunt alăturate unor cinisme tragice din categoria “românul s-a născut poet”. Suntem, astfel, poeți liberi și cetățeni sclavi, dar continuăm să ne mirăm că, deși avem talent, nu reușim să încropim nimic trainic. Poate că specialiștii români în științe sociale ar trebui să se aplece mai mult asupra operelor clasice ale gândirii politice și mai puțin asupra demersurilor analitice prin care ajung la verdicte care nu au nici o legătură cu realitatea, dar au bunul (și, de cele mai multe ori, falsul) renume de a indica poziția exactă a României pe harta debilă a unor valori ortodoxe stabilite artificial de indivizi pentru care istoria a luat sfârșit. Și, mai ales, ar fi un mare pas înainte dacă ar face acest lucru cu mai multă încredere.

Bătălia pentru curentul popular

OVIDIU VAIDA

This article is addressing the problem of the “popular doctrine”, as it is considered the ideological line of Europe People’s Party. It sets the doctrinaire problems regarding the gap between Christian-Democrats and the so-called “Populists”, by following the historical timetable of EPP. For the Romanian popular current, the history is shorter, and the market is dominated by the battle for the EPP membership. The conclusions of the article are that one cannot identify popularianism with Christian-Democracy, and given the context of European integration, the evolution of Romanian parties represents a benefit for the broader political life.

Preliminarii

Ridicată când și când în fața opiniei publice sau în ședințele de partid, problema aparteneței la Partidul Popular European a reintrat cu multă vigoare în dezbaterea publică după alegerile din 2004. Cu excepția PSD, toate partidele și-au indicat preferința sau interesul pentru curentul popular european. Însă dintr-o chețiune serioasă, apartenența la principala federație de partide și grup parlamentar european, discuțiile și proiectele au căpătat, în unele situații, accente de derizorius. Astfel, Partidul România Mare, aflat în cursul unei operații de cosmetizare, și-a exprimat intenția, vizibilă și prin schimbarea numelui, de a adera la curentul popular, intenție renegată după doar câteva luni, printr-un scandal purtând marca PRM¹. La rândul său, Partidul Umanist Roman, care a parcurs, de la fondarea sa, aproape toate doctrinile politice cunoscute (practicând, pe rând, doctrina umanistă², apoi social-liberalismul, propovăduind, în final, un liberalism pur), și-a descoperit valențe populare, de factură conservatoare. De cealaltă parte, PNȚCD, rebotezat PPCD, membru asociat al PPE, alături de UDMR³, pretinde deținerea în exclusivitate a patentului popular, orice discuție în acest sens trebuind făcută cu binecuvântarea sa.⁴

Pe lângă mișările politice pro-populare, un alt fenomen și-a facut apariția în spațiul public: insinuarea, eronată, în limbajul cotidian a expesiei “doctrină populară”, atât presa⁵, cât și reprezentanți ai clasei politice⁶ folosind sintagma fară reticențe.

Ce a determinat această situație și această aglomerare partinică pe culoarul popular? Un răspuns la această întrebare comportă mai multe elemente. Prima problemă a fost creată de neintrarea PNȚCD în Parlamentul României, întâi în 2000, apoi în 2004. Fost partid de guvernământ, PNȚCD mai beneficiază, în

acest moment, de doar două atuuri: trecutul istoric și postul de primar al Timișoarei. Situația respectivă a generat două efecte: întâi PPE, oricât de solidar s-ar arăta față de colegii săi din Romania, nu poate accepta, din poziția sa de partid cu cele mai multe mandate în Parlamentul European să aibă în rândurile sale un partid neparlamentar și care e probabil ca la alegerile pan-europene din 2009 să nu îi aducă nici un mandat (în configurația politică rezultată la alegerile din 2004, România ar furniza doi sau trei parlamentari populari, din partea UDMR, pe când Partidul Socialiștilor Europeani ar coopta 16 europarlamentari români).

În al doilea rând, PNȚCD, datorită slăbiciunii sale electorale și marginalizării sale politice, pare incapabil să coaguleze restul forțelor atașate zonei populare. Pe lângă lipsa de vitalitate politică, PNȚCD săvârșește și o eroare strategică, asimilând curentul popular cu cel creștin-democrat, fapt neadevărat de vreo 10 ani, dar care poate cauza reducerea opțiunilor de alianță cu alte partide, ne-creștin-democrate, dar interese de PPE.⁷ Din această ecuație nu trebuie exclusă UDMR, care prezintă însă dezavantajele de a fi un partid regional, destul de mic ca pondere electorală și datorită caracteristicii sale etnice, incapabil de a realiza mult discutata unificare populară. În plus, UDMR nu este un partid propriu-zis, ci o federație a diferitelor organizații reprezentând minoritatea maghiară.

Tot în acest context se poate face apel și la teoria sistemelor de partid. Tendința naturală a oricărui sistem este de a se auto-echilibra. Dat fiind că zona electorală și politică ocupată anterior de PNȚCD, cea de centru-dreapta neliberă, este evazi-lipsită de reprezentanți, apare ca firească evoluția sistemului de partide spre echilibrare. În timp ce zona de centru-dreapta și de dreapta este ocupată doar de PNL, iar

zona de stânga și centru-stânga grupează PSD, partidul dominant din România, PD, un partid socotit chiar centrist și în ultimă instanță PRM, tendința de echilibrare a sistemului de partide a împins o bună parte dintre partidele românești spre zona ocupată anterior de PNȚCD. Însă dincolo de tendința naturală a sistemului de partide de a se echilibra, atracția populară a depășit pe alocuri permutările sistemic firești.⁸ În aceste condiții, nu puține au fost tentativele politice de a îi uzupa fostului partid de guvernământ calitatea de membru și partener de discuții al PPE. Înainte însă de inventarierea situației curentului popular din România, se cuvin câteva precizări doctrinare și istorice.

Clarificări doctrinare

Este dificil de determinat cu exactitate sursa conceptului “popular” și explicarea popularității acestuia⁹. Termenul poate fi catalogat ca ambiguu în vocabularul politologic, dar poate tocmai ambiguitatea să îl face să se bucura de atâtă succes¹⁰. Ce este de remarcat, însă, este faptul că “popular” sau “popularianismul” nu desemnează vreo doctrină, ca set de idei, principii și soluții politice¹¹. Folosirea sa în ultimul deceniu se datorează, deci, nu impunerii vreunei doctrine “populare”, ci mai degrabă elasticității termenului, care permite reunirea sub aceeași umbrelă ideologică a creștin-democrației, a conservatorismului sau chiar a unor forme de liberalism. Totuși, la începutul secolului al XX-lea, popularianismul se impune ca echivalent al creștin-democrației, când a fost preferat din considerente tactice sau doctrinare. Într-o perioadă când partidele se adresau unui electorat bine delimitat, gen proletariat sau burghezie, populi se adresau întregului *popor* din perspectiva moralei creștine și a iubirii aproapelui, spre a se deosebi de liberalii burghezi sau de conservatorii eliți. Dincolo de denumire, este însă indiscutabilă originea termenului. De altfel, partidele proto-creștin-democrate s-au numit în marea lor majoritate “populare”.

Popularianismul actual, aşadar, reprezintă un curent politic, *nu* doctrină creat sub imperiul integrării europene. Este important a se reține, în acest context, că orice analiză referitoare la partidele populare din Europa trebuie făcute prin prisma fenomenului de integrare europeană.

De altfel, unii cercetători ai fenomenului creștin-democrat atribuie termenul de “popular” nu unui curent doctrinar delimitabil, ci unui comportament electoral, este adevărat, caracteristic inițial partidelor creștin-democrate: acela prin care respectivele partide se adresau întregii societăți sau națiuni, nu unei clase sau grup anume (Kirchheimer, 1966, pp. 184-187, Ir-

ving, 1979, pp. xviii-xix).

Un lucru pare limpede: dincolo de apartenența lor europeană, partidele din Partidul Popular European vor continua să propovăduiască în plan intern doctrinele care le-au consacrat: creștin-democrată sau conservatoare. Sintagma “popular” aparține unui comportament supranational, european.

Nu este mai puțin adevărat că termenul “popular” prin simplitatea și atraktivitatea sa are șansa să se impună în limbajul politic din România chiar într-o formă distorsionată, de genul “doctrină populară”.

Creștin-democrația¹² se originează în clivajul Stat-Biserică, care se manifestă, în viziunea lui Lipset și Rokkan (1967, pp. 1-65), încă din perioada Reformei. Precum conservatorismul sau socialismul și-au avut texte fondatoare, la fel, creștin democrația se revendică de la enciclica papală “De Rerum Novarum” (*Despre lucruri noi*), emisă de Papa Leon al XIII-lea în 1891¹³.

Însă încă înainte de enciclică existau în societate curente care au contribuit la apariția acestei familii politice: catolicismul social, născut, evident, în sânul său în conexiune cu Biserica Catolică și catolicismul liberal, care a încercat să concilieze urmările revoluțiilor liberale cu biserică (Pîrvulescu, 2000, p. 69).

În perioada postbelică, creștin-democrația a beneficiat de un culoar politic favorabil. Liberalismul intrase demult în derivă, atât ideologică cât și politică, socialismul era privit cu suspiciune din cauza înrudirii sale cu comunismul de tip sovietic, deci nu întâmplător propunerile creștin-democrate au avut succes de cauză, fapt cu atât mai notabil cu cât pâna la al doilea război mondial rezultatele electorale fuseseră mai degrabă modeste¹⁴. Partidele creștin-democrate au beneficiat și de o modificare de paradigmă în abordarea organizatorică a partidelor clasice; refuzând organizarea de partide de cadre, cu apel catre notabili, sau de cel de partid de masă, cu apel în special către proletariat, creștin-democrații au impus partidul de tip *catch-all*, partidul trans-clasic, cu apel la toate grupurile socio-profesionale din electorat. De altfel, o parte dintre creștin-democrați au respins titulatura de “partid”, în favoarea celei de “mișcare” sau “uniune”. Începând cu 1945 în Italia sau 1949 în Germania, precum și în Franța, Belgia, Olanda sau Luxemburg, în diferite coaliții, creștin-democrații s-au instalat la putere, cu destul succes și pentru lungi perioade de timp.

Nu întâmplător, aceste state au fost cele care au fondat Comunitatea Europeană a Cărbunelui și Oțelului. De altfel, dintre părinții fondatori, de Gasperi, Adenauer și Schuman erau creștin-democrați, iar Monnet a primit o serioasă educație catolică. Nu e nici o exagerare deci în a afirma că Europa comunitară a

anilor '50 și '60 datora mult creștin-democrației și ideilor acesteia de cooperare transnațională. În mod firesc, federațiile sau uniunile de partide creștin-democrate erau alcătuite sau atrăgeau partide creștin-democrate pure.

Problemele doctrinare (sau ale purității doctrinare) au apărut începând cu anii '70. Delwit (2004, p. 141) identifică trei cauze pentru explicarea lor: (a) dezbatările cauzate de Consiliul al II-lea al Vaticanului, (b) dificultatea de poziționare față de mișcările sociale începute în 1968, (c) alunecarea spre stânga a partidelor social-democrate, ceea ce a cauzat o mișcare simetrică, spre dreapta, a unora dintre partidele liberale și conservatoare, fapt ce a lăsat izolate în centru partidele creștin-democrate. Nu trebuie omis faptul că partidele creștin-democrate, aflate aproape neîncetat la guvernare timp de două decenii în Belgia, Italia, Germania sau Olanda, au fost atinse de uzura specifică guvernării.

Tot în deceniul analizat a avut loc prima largire a CE și se prefigura valul următor, cel al statelor sud-europene. Primele state admise în Comunitatea Europeană, Marea Britanie, Danemarca, Irlanda, nu aveau partide creștin-democrate. Luată singular, această largire poate nu ar fi fost de natură să cauzeze vreo dilemă doctrinară creștin-democraților grupați în UECD (vezi *infra*) sau ulterior în PPE, însă coroborată cu primele alegeri directe ale PE și cu creșterea în importanță a acestuia a fost un motiv suficiente pentru diluțiile doctrinare ce au urmat.

În analiza doctrinară a curentului popular trebuie introdusă distincția dintre PPE – federație de partide populare – și PPE – grupul parlamentar omonim –, între cele două existând, evident, diferențe de compoziție. Oficial, organismul coordonator era PPE – federația –, însă în contextul dinamizării Parlamentului European, grupul parlamentar PPE a devenit una dintre căile de acces și de “conservatorizare” a federației. Ca orice grup parlamentar clasic, PPE se află în competiție cu celelalte grupuri parlamentare existente în PE. În condițiile în care, în primele legislative, datorită configurației politice, orice decizie importantă se putea lua doar prin colaborarea dintre populari și socialisti, adversarii cei mai mari ai PPE nu erau deci neapărat PES, ci grupul Democraților Europeni (DE), grup parlamentar ce reunea conservatorii britanici, pe cei danezi, iar pentru câțiva ani (1986-1989) și pe cei spanioli.

În 1981 a avut loc un eveniment aparent banal, care însă a constituit deschiderea unei adevărate “cutii de Pandorei” a diluării doctrinare a PPE: odată cu admiterea Greciei în CE, în Parlamentul European au fost aleși 8 europarlamentari aparținând Nea Demokratia, partid conservator grec¹⁵. Aceștia s-au grupat inițial în DE, însă în doar câteva luni au migrat spre grupul parlamentar PPE. Pasul următor a fost admiterea partidului

în federația de partide PPE (Delwit, 2004, p. 143).

Al doilea partid admis printr-un artificiu în PPE a fost Partido Popular din Spania, moment pe care Delwit (2004, p. 144) îl consideră caracteristic pentru evoluția și transformarea ulterioară a acestui partid transnațional. În contextul așezărilor doctrinare și partidiste din România de după alegerile din 2004, cazul spaniol poate oferi un episod de analizat sau un model de acțiune politică.

Spania post-franchistă a avut ca principal partid al tranziției pe creștin-democrații grupați în Uniunea Democratică de Centru (UCD). Alegerile din 1982 au adus înfrângerea și eliminarea din câmpul politic a UCD. Cu socialistii la guvernare pentru mai bine de un deceniu, principalul partid de opozitie a devenit Alianța Populară (AP), partid creat și condus de un fost ministru din perioada lui Franco. Resuscitarea creștin-democrației a devenit prioritatea nouui Partid Democrat Popular, însă cu puține succese: mandatele parlamentare obținute au venit doar ca urmare a alianței cu AP (Letamanda, 1993). În momentul intrării Spaniei în CE, AP a devenit membru al grupului Democraților Europeni, alături de conservatorii britanici și cei danezi. Însă în 1989 creștin-democrații spanioli au fost absorbiți de redenumitul Partido Popular, care a prezentat la alegerile europene din acel an un manifest electoral inspirat din cel al PPE, iar lista a conținut mai mulți reprezentanți din partidul absorbit. În aceste condiții, PPE a permis intrarea spaniolilor conservatori în grupul său parlamentar (Delwit, 2004, p. 145).

Disputele ideologice n-au rămas fără efecte: imposibilitatea acceptării britanicilor în PPE, însotită de declinul UECD a dus la înființarea, sub impuls austriac și german, în 1978, a Uniunii Democrate Europene, o “asociație a partidelor creștin-democrate, conservatoare și non-colectiviste din Europa”. Printre fondatori se găseau Helmut Kohl, Margaret Thatcher și Jaques Chirac, promotorii din acea perioadă a economiei de piață de tip neo-liberal. De fapt, prin crearea acestui organism, creștin-democrații germani doreau întovărășirea cu conservatorii britanici și gaulești francezi, care nu erau membri ai UECD/PPE. Consecvenții pozitiei lor, creștin-democrații “puri” din țările Benelux și Italia nu au aderat, în prima fază, la UDE.

Începând cu deceniul nouă, deceniul atâtore transformări la nivel european, se înregistrează unul din efectele fenomenului de europeinizare¹⁶. Dacă până în acel moment partidele populare din diferitele state europene intrau în PPE doar după admiterea statelor de origine în structurile europene, după 1990 integrarea partidelor o anticipează pe cea a statelor. Astfel, ÖVP (Austria), KDS (Suedia) și PN (Malta) devin membre ai PPE (este adevărat, membri-asociați, membri plini putând proveni doar din statele membre) înainte de admiterea țărilor

respective în UE. Tot în acest moment începe și manifestarea pregarantă a factorului politic: conservatorii britanici și cei danezi, precum și câțiva liberali francezi, se alătură ca aliați politici popularilor¹⁷.

În 1995 are loc un alt eveniment care prefigură ză viitorul PPE: ca urmare a integrării în UE (denumire adoptată din 1993) a Suediei și Finlandei, țări în care creștin-democrația nu exista sau era neattractivă electoral, în Parlamentul European pătrund mai multe partide conservatoare. Tot în acest context trebuie adăugat că, începând cu deceniul al nouălea, creștin-democrația în forma sa clasică a intrat într-un ușor declin electoral. Momentul cel mai vizibil a fost dezintegrarea democrației creștine italiene, proces început în 1991 cu scandalurile de corupție și finalizat odată cu alegerile din 1994. De asemenea, sub influența neo-conservatorismului, care a reușit înlocuirea dominației *welfare state*-ului începând cu deceniul al șaptelea, creștin-democrația a intrat într-un proces de alunecare spre dreapta. Astfel, prin impunerea unui curent de dreapta în cadrul creștin democrației, dar și prin pătrunderea în Parlamentul European a unor formațiuni conservatoare, Partidul Popular European a încetat să mai fie o structură prin excelență creștin-democrată. Seiler a descris

printr-o expresie plastică acest fenomen: “[...] din cauza CDU, ‘cucii’ conservatori și-au depus ouăle în cuibul democrat-creștin ale căror odrasle riscă să se vadă aruncate pe fereastră” (Seiler, 1999, p.74).

În fine, deceniul al nouălea aduce noi membri PPE/UECD în fața unei noi etape: ca urmare a mai mulților factori, printre care creșterea neîncetată a Parlamentului European, principala arenă a partidelor trans-europene, a lărgirii neîncetate a Uniunii Europene, cu perspectiva de a cuprinde 27 de membri în 2007, rolul UECD a devenit oarecum desuet. Practic acest grup și PPE aveau aproape aceeași componență din momentul aplicării partidelor din statele central și est europene. Soluția a fost integrarea UECD în PPE în 1999. Procesul de unificare nu s-a oprit aici, în urma alegerilor pan-europene din vara anului 1999 creștin-democrații și conservatorii reunindu-se pentru prima oară în PE sub denumirea “Grupul Partidului Poporului European și al Democraților Europeni”. Din anul 2000, cu similitudini evidente cu dinamica relației PPE/UECD, care în ultimele decenii au avut secretariate comune la Bruxelles și același secretar-general (din 1983), secretariatul UDE a fost mutat în sediul PPE, iar personalul încorporat în cel al popularilor.

Tabel 1. Analiza unor valori politice propuse de manifestele electorale ale PPE

Item	EPP 1992	EPP 1999	EPP 2004
Biserica (church)	4	0	0
Creștin democrație, valori (Christian-democrats, values)	32	2	3
Competiție/titiv (Competition/ve)	2	35	47
Egalitate (equality)	10	9	2
Economie sociala de piata (Social market economy)	8	3	2
Subsidiaritate (Subsidiarity)	14	13	5
Comunitate (Community, communities)	12	2	3
Popor (People (s))	18	31	46
Federal, federație (Federal, Federation)	14	1	3
Politici sociale (Social policy)	3	0	1
Solidaritate (solidarity)	29	17	24
Piața (market)	-	46	70
Național (national)	23	52	53
Initiativă (enterprise)	0	8	12
Individ (individual)	32	26	9
Tradiție (tradition)	4	6	5
Capital (capital)	1	7	11
Persoana, personalism (Person, personalism)	27	12	14
Libertate (freedom)	35	21	16
Justiție (justice)	26	6	14

Sursă: Programul PPE, adoptat la Atena, 1992 (EPP Basic Programme) – EPP 1992; Manifestele electorale ale PPE propuse pentru alegerile europene din 1999 și 2004, acestea devenind și programele de acțiune ale PPE pe următorii cinci ani – EPP 1999, EPP 2004.

Notă: Tabelul reprezintă o analiză cantitativă a celor trei documente, realizată prin simpla numărare a itemilor (valori politice) considerați semnificativi pentru curentele politice de dreapta din Europa. Creșterea sau descreșterea cantitativă a unor valori este semnificativă, considerăm, despre schimbarea abordării doctrinare a PPE. În paranteză, expresia în original, pentru mai multă claritate.

Ultimul mare succes al PPE a fost înregimentarea, în 2001, cu titlu de membru plin al RPR francez (astăzi UMP), unul dintre ultimele bastioane ale independenței politice. Singurul partid rămas la stadiul de simplu aliat este Partidul Conservator din Marea Britanie, situație firească având în vedere euroscepticismul și antifederalismul specific acestei grupări.

Integrarea celor două mari curente sub o singură denumire și asociație este vizibilă și din analiza mesajelor politice. Dacă în deceniul opt și prima jumătate a deceniului nouă, congresele PPE propuneau documente de inspirație creștin-democrată, în ultimul deceniu, mesajele acestora au devenit mai diluate, sau chiar au adoptat elemente de factură liberală sau conservatoare (vezi Tabelul 1).

Partidul Popular European

Deși majoritatea cercetătorilor (Corbett, 2003, pp.65-67, Delwit, 2004) sunt de acord că acord că PPE nu mai este o federație compusă exclusiv din partide creștin-democrate, istoria acestuia trebuie căutată în eforturile de colaborare internațională a primilor creștin-democrați europeni. Prima structură internațională a fost creată sub influența lui Luigi Storzo în 1925, la Paris, sub denumirea de Secretariatul Internațional al Partidelor Democratice de Inspirație Creștină (SPIDIC), însă fără un impact notabil în acea perioadă.

Al doilea Război Mondial a creat premisele pentru apariția unor noi doctrine și a grupurilor care profesau respectivele doctrine. Printre acestea s-a impus, oarecum firesc, creștin-democrația, doctrina de tip “nici socialism, nici liberalism”, primul curent inspirând teamă, mai ales după impunerea comunismului și crearea Cortinei de Fier, iar al doilea curent dovedindu-și limitele, mai cu seamă în perioada interbelică.

Delwit identifică două momente care au stat la baza transnaționalismului partizan creștin-democrat de mai târziu: înființarea Noilor Echipe Internaționale (NEI) și aşa numitele “întâlniri de la Geneva”, desfășurate începând cu 1948 și care au facilitat reconcilierea franco-germană (2004, pp.134-138).

În 1953 se pun bazele a ce va fi peste ani PPE: membrii creștin-democrați ai Adunării Parlamentare a CECO fondează Grupul (European) Creștin-Democrat.

Structura neparlamentară creștin-democrată, Noile Echipe Internaționale, își schimbă denumirea în 1965, prefațând, prin denumire, noua formă a Europei la sfârșitul secolului: Uniunea Europeană Creștin-Democrată. Deși numele ar putea da de înțeles că ar fi grupat partidele membre ale Comunității Europene (CE), în realitate UECD cuprindea toate partidele din familia creștin-democrată din Europa, mai precis din statele membre ale Consiliului European, cu excepția notabilă a Franței. Din

1970, în cadrul UECD se vor organiza întâlniri permanente ale președinților și secretarilor-generali ai partidelor din CE. Întrucât noile realități comunitare se prezenta altfel în anii '70 și, în plus, se prefigurau alegerile directe pentru Parlamentul European, partidele membre UECD au considerat necesară o mai bună coordonare a partidelor creștin-democrate la nivel comunitar, astfel că au decis înființarea unui grup format doar din partidele creștin-democrate din statele membre ale CE. De aceea, după ce un comitet de lucru condus de Wilfried Martens¹⁸ a proiectat și elaborat statutul noii uniuni de partide, la 8 iulie 1976 se pun bazele Partidului Popular European, cu Leo Tindemans primul său președinte. Primii membri ai PPE, proveniți, evident, din statele membre ale CE: CDU și CSU (Germania), PSC și CVP (Belgia), CDS (Franta), Fine Gael (Irlanda), CSV (Luxemburg), KPV, CHU, ARP (Olanda) și DC (Italia).

În mod firesc apare întrebarea de ce noua structură nu s-a numit pur și simplu “creștin-democrată”. Gallagher (2001, pp. 280-283) identifică trei surse importante generatoare de conflict în interiorul unui partid: adoptarea documentelor programatice, alegerea liderului (liderilor) și desemnarea candidaților în alegeri. Denumirea unui partid nu se încadrează neapărat în această listă, dar se poate accepta supozitia ca denumirea indică doctrina partidului, deci alegerea acesteia poate genera la rândul său anumite conflicte.

Nici creștin-democrații n-au fost ocoliți de acest fenomen. De la bun început au existat dispute prelungite asupra denumirii viitoarei formațiuni parlamentare (de Brouwer, 1992, p.2).

Două grupuri și-au disputat întâiatarea programatică și cea a denumirii: cei care doreau menținerea referinței “creștin democrat” în denumire, precum și, explicit, principiile legate de “concepția creștin democrată asupra omului și societății” și dorința de a “promova în Europa o comunitate de indivizi liberi și de cetățeni responsabili”, aspecte inserate, de altfel, în preambulul statutului PPE. Nu întâmplător, apărătorii acestei poziții erau olandezii, belgienii și italienii, adică cei atașați aceastei doctrine de la începutul secolului (de Brouwer, 1992).

Ceilași doreau crearea unei mari forțe de centru în Europa, divizată la rândul lor în două subgrupuri: un curent grupat în jurul CDU-CSU, atrași de “fascinația conservatoare” (după expresia lui Roberto Papini, citat în de Brouwer) și care dorea să lărgească grupul prin încorporarea conservatorilor britanici și danezi și consolidarea unui front antisocialist; un alt grup, constituit de francezi și câțiva belgieni regionaliști, dorea deconfessionalizarea doctrinară și eliminarea referințelor religioase; cel puțin belgienii urmăreau lărgirea curentului federalist.

Analiză politică

Tabel 2. Evoluția mandatelor PPE din Parlamentul European 1979-2005

	Creștini Democrați/ Conservatori	Gaullisti	Conservatori britanici, danezi	Socialiști	Total parlamentari europeni
	PPE-DE (CD, PPE)	UEN (GEN)	DE	PSE (SOC)	
1979 Alegeri PE1	107	22	64	112	410
1981	117				434
1984 Alegeri PE2	110	29	50	130	
1986	119				
1989 Alegeri PE3	122	20	34	180	518
1992	126				
1994 Alegeri PE4	157	26	-	198	567
1995	173				626
1996	180				
1999 Alegeri PE5	233	30	-	180	626
2002	234			175	
2004 Alegeri PE6	268	27	-	200	731
2005	266			201	

Sursa: HIX, Simon, KREPPEL, Amie, NOURY, Abdul, The Party System in the European Parliament: Collusive or Competitive?, în Journal of Common Market Studies, 2003 - Vol. 41 Issue 2, pp. 191-373; Parlamentul European

Note:

1. PSE - Partidul Socialistilor Europeni; PPE-DE - Grupul PPE și al Democraților Europeni; UEN - Grupul Uniunii pentru o Europa a Natiunilor; în paranteză, denumiri avute în legislaturile anterioare;
2. GDE – Grupul Democrat European a fost compus, în primele trei legislaturi, din conservatorii britanici și cei danezi, iar pentru o scurtă perioadă, și din cei spanioli; din 1994 aceștia s-au integrat PPE, devenit din 1999, PPE-ED.
3. UEN a fost format, în principal, din Gaulliștii francezi, conservatorii irlandezi și pentru o perioadă, și din italienii din Forza Italia; întâi italienii (1998), apoi francezii (2001) s-au alăturat finalmente PPE.

Soluția de compromis a făcut ca noul partid să se numească: "Partidul Popular European - Federația partidelor creștin-democrate din Comunitățile Europene". Trebuie subliniat faptul că a doua parte a denumirii nu este un subtitlu, ci chiar parte din titlu (de Brouwer, 1992).

Germanii au militat pentru o denumire și principii mai laxe, nedorind să excludă din această construcție partidele britanice, daneze și irlandeze, care aparțineau curentului conservator. Creștin-democrații germani aveau în vedere și eventuale extinderi ale Comunității Europene, cu statele scandinave în primul rând, fapt ce ar fi adus alături de ei tot partide conservatoare.

Același tip de dispută a continuat și în Parlamentul European. Schimbarea numelui s-a făcut în mai multe etape: de la clasicul "Grupul creștin-democrat din Parlamentul European" s-a ajuns, via "Grupul creștin-democrat din Parlamentul European (Grupul PPE)", denumire adoptată în 1978, la "Grupul Partidului Popular European (Grupul creștin-democrat)", nume care a desemnat primul grup parlamentar popular rezultat din alegerile directe din 1979. Din 1999, grupul parlamentar acti-

vează sub denumirea "Grupul Partidului Popular European (Creștin Democrat) și al Democraților Europeni".

Alegerile parlamentare pan-europene, începând cu cele din 1979, au adus popularilor un semi-succes, PPE ocupând locul al doilea după socialiști, poziție păstrată pentru mai multe legislaturi. La alegerile din 1994 PPE a obținut 125 de mandate, sitând federația de partide din nou, pentru a patra oară, pe locul secund, după socialiști. Eșecul a fost atenuat parțial prin alianța parlamentară cu conservatorii britanici și danezi, însotită de francezii din UDF, grupul format deținând 157 de mandate. Chiar și așa, era a patra legislatură în care PPE se situa, ca număr de mandate, sub socialiști. Dacă în plan legislativ acest aspect nu constituia un impediment, cele două grupuri colaborând foarte bine, cel puțin în planul imaginii, nu era o situație ușor de acceptat.

Alături de prefacerile doctrinare din anii '70-'80, insuccesele de la alegerile pan-europene au constituit al doilea motiv pentru care PPE a abordat politica "ușilor deschisi".

PPE, aflat din 2004 la al doilea mandat câștigător

la alegerile europene, se bucură de un remarcabil succes în plan politic. Lărgirea UE spre est și sud, combinată cu diluția doctrinară, au făcut ca PPE să devină atractiv pentru partide împărțășind o largă paletă de crenzuri politice. Astfel, dacă la fondarea sa PPE avea 11 membri, provenind din 7 țări membre ale Comunității Europene, iar în 1991 grupa doar 20 de membri, în 2000 activau sub umbrela PPE formațiuni politice din aproape toate statele europene.

În iunie 2005, PPE grupa 67 de partide, clasificate astfel: 41 de membri plini, 9 activând cu titlu de membri-asociați, iar 17 partide cu statut de membri observatori. Explicația pentru numărul mare de membri rezidă în faptul ca aproape în fiecare țară sunt membre ale PPE cel puțin două partide, câte unul creștin-democrat și câte unul aparținând unui alt curent politic, de regulă conservator. O contribuție importantă în acest sens o au și țările foste comuniste, unde clarificarea doctrinară a partidelor nu este încă finalizată și care dispun de câte trei sau chiar mai multe partide afiliate curentului popular. Astfel, chiar Slovenia are trei partide populare, la fel ca și Bosnia-Herțegovina, pe când în Bulgaria activează nu mai puțin de patru astfel de partide.

Partidul Popular European nu a atras membri doar din propria zonă politică, fiind o atracție constantă pentru alte partide, în special din spațiul liberal. În 1992, o parte din parlamentarii europeni francezi din UDF au migrat (al doilea val în 1994) dinspre grupul liberal spre PPE. Au fost imitați în 1993 de Partido Social Democrat¹⁹ din Portugalia, iar în final aceeași federație liberală europeană a furnizat un nou partid, maghiarii de la FIDESZ, care au trecut în PPE în 2000. În acest context, posibila admitere a PD în PPE nu ar constitui o premieră, mai puțin faptul că este vorba de primul partid venit din zona socialistă.

Curentul popular în România

Se impune o precizare necesară: în acest capitol vor fi analizate nu partidele populare în sens doctrinar din România (după cum am arătat, acestea nu există, putând avea cel mult partide populare în sens electoral), ci acele partide care și-au manifestat atașamentul pentru setul de valori propus de Partidul Popular European, precum și intenția de a adera la aceasta federație de partide.

Una din dilemele partidelor românești post-comuniste a fost aceea a legitimării externe. Relativ timide la început, eforturile internaționale au căpătat consistență în a doua jumătate a anilor '90. Acest fapt poate fi explicat prin reticența federațiilor pan-europene în fața unor partide apărute doar de câțiva ani, dar și prin lipsa de interes a partidelor din România, preocupate cu consolidarea internă și competiția politică. Un element accelerator l-a constituit intenția de aderare la UE a României, intenție oficializată în 1995.

Interesate de aderarea la curentul popular s-au arătat într-o primă fază PNȚCD, UDMR, precum și un mic partid maghiar, Partidul Maghiar Liber Democrat din România. Statutul PPE admite existența a trei categorii de membri: plini, asociați și observatori. Calitatea de membru-observator se acordă partidelor care doresc să adere la PPE, reprezentă o etapă preliminară, de monitorizare și a fost folosită cu precădere în cazul statelor din Europa centrală și de est foste comuniste. PNȚCD și UDMR au devenit membri-observatori ai PPE în 1996.

Importanța pe care PPE o acordă încă de atunci partidelor din România s-a manifestat pregnant mai ales în ministeriatul lui Victor Ciorbea. În perioada 1997-1998, Wim van Velzen, pe atunci președinte al Uniunii Europene Creștin-Democrate (UECD), dar și vicepreședinte al PPE, a vizitat în mai multe rânduri România, având câteva comentarii publice legate de situația politică din România. În ianuarie 1998, TVR a transmis în direct o conferință de presă susținută de liderii PNȚCD și Wim van Velzen, în care acesta a lăudat eforturile guvernului Ciorbea, numindu-i pe criticii acestuia "iresponsabili"²⁰. Oficialul PPE a avut cu acel prilej critici directe și la adresa Partidului Democrat, socotit principalul responsabil de criza politică din acel moment²¹. La o reuniune a parlamentarilor PPE desfășurată la București în iunie 1998, van Velzen a dublat critica lui Victor Ciorbea la adresa PD printr-un comentariu la adresa același partid²². De remarcat că deși UDMR era membru de același rang al PPE, oficialii europeni²³ n-au avut nici un contact oficial sau vreo declarație privitoare la formațiunea minorității maghiare. Plecarea lui Victor Ciorbea din PNȚCD, în 1998, a stopat pentru moment intervențiile directe ale oficialilor PPE în favoarea PNȚCD. Fostul prim-ministru a fondat Alianța Națională Creștin-Democrată (ANCD), partid care nu a fost acceptat în PPE, deși au existat demersuri în acest sens²⁴. Ulterior Wim van Velzen a mai revenit cu declarații publice, dar legate strict de situația din PNȚCD, în contextul unei noi fracționări a PNȚCD în 2001, ulterior demisiei lui Andrei Marga și revenirii lui Victor Ciorbea în conducerea PNȚCD.

ANCD a reprezentat doar un prim episod în hemoragia țărănistă. Dovedind o remarcabilă capacitate în a-și neglija propriile elite, PNȚCD a continuat să furnizeze materie primă zonei populare din România. Următorul pas a fost făcut de Radu Vasile, și el demisionar în urma retragerii sprijinului politic de către propriul partid. Printr-o mișcare identică cu a fostului premier Victor Ciorbea, Radu Vasile și un grup de susținători s-au retras din PNȚCD și au fondat în 2000 Partidul Popular din România (PPR), care însă nu a întreprins demersuri susținute în vederea unei afilieri internaționale.

Un impact politic ceva mai consistent a avut

Uniunea Forțelor de Dreapta (UFD), membră a CDR. UFD s-a retras din coaliția guvernamentală în 1998 și a părut pentru o perioadă de timp o alternativă viabilă pentru zona electorală a PNL și PNȚCD. Partidul a întreprins eforturi în vederea recunoașterii și afilierii internaționale, țintind spre același PPE, dar și spre Uniunea Democratică Europeană. Una din condițiile cerute de PPE era ca formațiunea solicitantă să dețină o anumită pondere politică pe eșicierul politic (4-5% dintre voturile exprimate), ceea ce a obligat UFD să aștepte alegerile locale și generale din 2000. Întrucât la alegerile locale UFD a obținut sub 2,5%, iar la alegerile parlamentare, a candidat în cadrul CDR-2000, alianță care a obținut doar 6%, sub pragul electoral, chestiunea colaborărilor internaționale a trecut în planul secund, iar în 2003 partidul a fost absorbit de PNL.

Un alt episod al confuziei populare l-au constituit evenimentele din PNȚCD din 2001. Noul președinte al PNȚCD, ales în februarie 2001, universitarul Andrei Marga, a eşuat în tentativa de a reforma partidul, și a demisionat în iulie 2001, desemnându-l pe Vasile Lupu președinte interimar. Decizia a fost anulată de conducerea partidului, care l-a nominalizat președinte pe Victor Ciorbea, revenit între timp în partidul care l-a lansat în politică. În urma câtorva reprize de închecări juridice și a trei congrese desfășurate în vara anului 2001²⁵, PNȚCD a reușit să-și desemneze o conducere acceptată atât de tribunal, cât și de opinia publică. Gruparea Lupu a acceptat înfrângerea, dar în decembrie a înființat un nou partid: Partidul Popular Creștin. Istoria zbuciumată a fraților români ai PPE nu se încheie însă aici: în 2003, fostul președinte Emil Constantinescu își face reintrarea pe scenă politică românească în fruntea unei noi formațiuni politice, Acțiunea Populară. Grupând rămășițe din UFD, dizidenți din PNȚCD și foștii consilieri prezidențiali din perioada 1996-2000, AP a avut o strategie bună pentru începutul unui partid: mizând pe fostele contacte ale lui Emil Constantinescu, congresul de înființare a avut o secțiune importantă dedicată mesajelor unor personalități politice din străinătate. Cele câteva delegații din zona populară care au vizitat România purtau acum convorbiri atât cu PNȚCD, cât și cu AP. Oficial însă, PPE nu s-a implicat în nici una dintre disputele țărănistă sau populare din România. Din nou, cel chemat să rezolve o problemă politică a fost electoratul român. Alegerile locale, parlamentare și prezidențiale din 2004 au dat o sentință clară: cele două partide, indiferent de susținerea externă avută, au rămas în afara Parlamentului.

Evenimentele din aria PNȚCD au fost descrise în amănunt plecând de la supozitia potrivit căreia PPE s-ar fi orientat spre partide din afara zonei sale politice (în special PD) și din cauza confuziei și a problemelor partidelor creștin-democrate sau populare din România.

Dacă acestea au fost acțiuni publice și având o marjă de formalitate, au existat și mișcări politice în afara luminii reflectoarelor. PUR a surprins opinia publică și partenerul de guvernare din acel moment, PSD, prin trimiterea unei scrisori de tatonare PPE în vara anului 2003. Scrisoarea nu a fost confirmată oficial nici de PPE, nici de PUR, însă au existat declarații de presă pe această temă²⁶. Posibila apropiere a PUR putea apărea și ca urmare a înregimentării unui grup de foști lideri țărăniști, Bogdan Pițigoi, Constantin Dudu-Ionescu și Irinel Popescu. În aceeași perioadă, bine-cunoscutul Wim van Velzen a vizitat România și una din vizitele sale a fost destinată fostului adversar în declarații din perioada 1997-1998, Traian Băsescu.

Anul electoral 2004 a produs, aşadar, o revigorare a subiectului. Cum așteptata refacere a PNȚCD nu s-a produs, iar AP (parcă întărind o regulă nescrisă a politiciei românești, aceea conform căreia o formățiune nou apărută are puține şanse de succes în alegeri) nu a reușit să se impună în această zonă politică, apartenența la PPE a fost reluată de alte câteva partide românești. Primul semnal a venit din partea fostului președinte PNL, Valeriu Stoica, care, reluând o opinie mai veche a colegului său Dinu Patriciu, a propus fuziunea partidelor din Alianța DA și înregimentarea noului partid în PPE. Chiar în preajma alegerilor, PRM, fidel strategiei de a-și schimba imaginea și de a ieși din izolare politică, a inițiat un demers de apropiere de PPE, o delegație a partidului, condusă chiar de președintele acestuia, întâlnind în Italia câțiva oficiali locali ai PPE.

Luna Ianuarie 2005 a fost cea mai efervescentă din punctul de vedere al declarațiilor, mesajelor sau luărilor de poziție privind apartenența populară. Două momente s-au impus ca relevante însă: primul, fuziunea PNȚCD cu URR, rezultatul fiind PPCD. Al doilea l-a constituit Congresul PNL, care prin mesajele transmise și finalitate a respins categoric varianta propusă de Valeriu Stoica. Dupa câteva luni de liniște, punctate doar de aventura populară a PRM, apropierea verii a produs din nou frământare de nuanță populară. Partidul Democrat a indicat în mod clar noua sa orientare politică, președintele interimar Emil Boc candidând și câștigând la Convenția partidului cu o moțiune declarat populară. În același timp, PUR a optat în cadrul Congresului ținut în luna mai pentru schimbarea denumirii în Partidul Conservator și a adoptat o rezoluție privind afilierea "la Grupul politic al Partidului Popular European (PPE) și Democrației Europene din Parlamentul European"²⁷.

Concluzii

După o necesară trecere în revistă a problemelor legate de apariția și dezvoltarea Partidului Popular European, precum și eforturile de aderare la acesta a parti-

delor din România, câteva concluzii se pot sublinia cu prioritate.

În primul rând, este eronată identificarea popularianismului cu creștin-democrația. Apoi, la fel de eronată pare și folosirea popularianismului ca doctrină, însă, după cum am arătat, este probabil ca această denumire să se impună în spațiul public.

În ceea ce privește partidele din România, ele nu se găsesc în împrejurări necunoscute, cazul PNȚCD nefind singular. Astfel, partidul dominat al Franței anilor '50, Mișcarea Republicană Populară, a dispărut din spectrul politic în perioada președinției lui de Gaulle, electoratul acestuia orientându-se spre conservatorii. Italia constituie un alt exemplu, unde electoratul creștin democraților a fost preluat, după implozia partidului, de către Forza Italia.

În contextul integrării europene, devine firească evoluția și transformarea europeană a partidelor românești. Data fiind lipsa de vigoare politică a partidelor apropiate de PPE, nu ar trebui să surprindă eforturile de apropiere de populari ale altor partide. În afara de PSD și PNL, cu legături substanțiale cu federațiile europene corespunzătoare, celelalte partide au dificultăți de poziționare la acest nivel²⁸.

Obligate de lipsa oricărei perspective de guvernare, în cazul PRM, de tensiunile cu PSD și lipsa de comunicare cu PSE, în cazul PD, sau de absența unei identități politice fără ambiguități, în cazul PC (PUR), partidele românești au încercat să folosească această supapă politică oferită de apartenența la federațiile europene de partide.

Însă problemele acestora nu se vor termina odată cu posibila admitere a acestora, direct sau prin fuziune cu PPCD. Partidul Democrat, aflat în *pole position* pentru acceptarea sa în PPE, va trebui să-și reconcilieze noua situație externă cu cea din interior. Lipsiți de o doctrină delimitabilă, dar asumându-și aşa cum au făcut de curând doctrina populară, democrații vor trebui să propună un set de idei reductibile la câteva obiective și mijloace politice, explicabile electoral și aplicabile politic. O repoziționare internă a PD, în primul rând, apare ca necesară. Posibila unificare cu liberalii este o alta opțiune care poate modifica datele problemei.

Oricare va fi situația în viitorul apropiat, partidele românești dau semne că europaizarea lor decurge mai ușor decât a țării pe care o reprezentă, iar un sistem politic dominat de partide europene, macar din punct de vedere al apartenenței internaționale, nu ar fi decât în favoarea democrației românești.

NOTE

¹ Pe data de 8 decembrie 2004, PRM a adresat o cerere oficială PPE, cu scopul de fi primit în rândurile acestuia; în martie 2005, Corneliu Vadim Tudor s-a retras de la șefia PRM, iar partidul și-a schimbat denumirea în Partidul Popular Romania Mare cu intenția declarată de a netezi calea spre popularii europeni; în iunie 2005, după expulzarea lui Corneliu Ciontu din partid și revenirea la vechea denumire a partidului, CV Tudor atribuie coordonarea "Polului Popular" unei anume "mafii politico-economice".

² Complet necunoscută atât pentru teoreticienii științelor politice, cât și pentru politicieni.

³ O altă chestiune discutabilă, UDMR fiind un partid regionalist, curent care beneficiază de grup parlamentar propriu în Parlamentul European

⁴ "PNȚCD- singurul reprezentant autentic al creștin-democrației în România", comunicat de presă al PNȚCD, 10 ianuarie 2005; din iunie 2005, PPCD a pretins că este însărcinat de PPE cu monitorizarea PD și a PC.

⁵ Câteva exemple: Irinel Rădulescu, Mircea Marian, *Partidele românești dau buluc să intre în cea mai tare familie politică europeană*, în "Adevărul", 17 ianuarie 2005; Ion Bogdan Lefter, *Proiectul fuziunii PNL-PD și "tânără noastră democrație"*, în "Ziua", 20 ianuarie 2005; Daniel Uncu, *PPR, condamnat la existență*, în "Ziua", 2 februarie 2005; Mircea Marian, *PD merge, pe burta, spre doctrina populară*, în "Adevărul", 9 Mai 2005; Rodica Culcer, *Soluția populară*, în Revista "22" (10 mai - 16 mai 2005); Monica Iordache, *Refuz - Liberalii nu merg pe mâna lui Stoica*, în "Jurnalul Național", 4 iunie 2005; Mihai Ciocan, *Popularul Boc a rămas singurul aspirant la șefia PD*, în "România liberă", 9 iunie 2005; Monica Hărmăneșcu, *PD a optat pentru doctrina populară*, în "24 Ore Mureșene", 10 iunie 2005; Diana Starlea, *Moțiunea lui Emil Boc pune capăt discuțiilor privind fuziunea PNL-PD*, în "Curentul", 11 iunie 2005.

⁶ Cozmin Gușă (în câteva emisiuni televizate), Corneliu Ciontu (*Doctrina populară*, în "Jurnalul național", 25 februarie 2005, sau Adrian Năstase ("*Dăți-mi totul sau chiar mai mult decât atât*", în "Jurnalul Național", 13 aprilie 2005; este adevarat ca politicienii, mai atenți la nuanțe au preferat, pentru corectitudine, să folosească sintagme de genul: curent popular, moțiune populară sau zona populară).

⁷ Toate comunicatele de presă sau luările de cuvânt ale reprezentanților PPCD (PNȚCD) folosesc sintagma "popular, creștin-democrat", cu intenția de a sugera identitatea celor doi termeni; apare în mod firesc întrebarea legată de aparenta redundanță a denumirii: de ce este necesară includerea în texte a doi termeni simbolizând același lucru?

⁸ La alegerile parțiale din aprilie 2005, din 17 candidați pentru fotoliul de primar general al capitalei (16 partide și un independent), patru dintre ei reprezentau partide numite 'populare' (Acțiunea Populară, Alianța Electorală Polul Popular Creștin Democrat, Partidul Popular din România, Partidul Popular România Mare), doi reprezentau partide creștin-democrate (Partidul Național Creștin-Democrat, Partidul Creștin Democrat) și doi candidați ai caror partide cochetau cu curentul popular (Partidul Democrat și Partidul Umanist Roman).

⁹ Termenul popular este, de regulă, atribuit partidelor creștin-democrate; Gordon Smith (1982, pp.59-77, 1989, pp. 157-169) folosește denumirea *Volkspartei* într-un sens mai larg, numind astfel partidele de centru dreapta și centru stânga moderate, cu apel la întreaga societate, asemănător conceptului de *catch-all parties*, propus de Kirchheimer.

¹⁰ La începutul sec. XIX, termenul "popular" definea în mod strict partidele de factură creștin-democrată. Actualmente, sub umbrela termenului se găsesc partide creștin-democrate, conservatoare sau

chiar agrariene. De altfel, dacă în țările de apariție, Italia sau Germania, termenul “popolari” sau “volkspartei” desemna “al poporului”, în limba română nu avem un echivalent atât de precis, ci se foloșește aproximativul “popular”, în loc de, eventual, “poporal”.

¹¹ De altfel, două dintre lucrările ce s-au impus în spațiul românesc, Alina Mungiu-Pippidi (coord), *Doctrine politice: concepte universale și realități românești*, Polirom, Iași, 1998 și Terence Ball, Richard Dagger, *Ideologii politice și idealul democratic*, Polirom, Iasi, 2000, nu fac nici o referire la acest concept; în spațiul anglo-american, similar, nu există nici o referire la o anumită “doctrină populară”, de altfel, multe dintre tratatele despre ideologii politice socotesc creștin-democrația ca o ramură a conservatorismului; cert este că sintagma “doctrină populară” începe să se impună în media și limbajul politic românesc, și în ciuda neștiințificării sale, este probabil să se impună în limbajul cotidian din cauza simplicității sale.

¹² Chiar topica termenului “creștin-democrație” suscitată unele discuții: în limba română se folosesc atât termenul sub forma aceasta, cât și sub forma “democrație creștină”. Se pare că este o problemă de traducere: în limba engleză este uzitat termenul “christian democracy”, iar în cea franceză avem “démocratie chrétienne”.

¹³ De remarcat că “De Rerum Novarum” propune pentru prima dată termenul “subsidiaritate”, punct de bază în doctrina creștin-democrată.

¹⁴ Cu excepția Benelux, unde partidele creștin-democrate au ajuns chiar la guvernare.

¹⁵ Este interesant de observat că în Grecia, țara ortodoxă, nu există creștin-democrație.

¹⁶ Pentru mai multe amănunte privind europenizarea partidelor politice, Robert Ladrech, “Europenization and Political Parties”, în *Party Politics*, 4, 2002, pp. 389-403

¹⁷ Odată cu admiserea Marii Britanii, a Irlandei și a Danemarcei s-a pus problema acceptării în grupul parlamentar a partidelor apropiate ideologic, respectiv cele conservatoare, demers susinut în principal de germani; la presiunea creștin-democraților din Benelux și Italia, cererea a fost refuzată. Britanicii și danezi au activat astfel două decenii într-un grup propriu. Chestiunea primirii conservatorilor britanici s-a pus apoi cu periodicitate.

¹⁸ Prim-ministru al Belgiei între 1979 și 1992.

¹⁹ Partid de factură conservator-liberală, în ciuda denumirii.

²⁰ Declarația a generat reacția dură a PDSR, care l-a numit pe van Velzen într-un comunicat de presă “un fel de comisar politic, replica creștin-democrată a celebrului Vișinski”.

²¹ “pe semne, conflictele interne din PD sunt cauza pentru ceea ce se întâmplă în România î...ș mă rog ca partidul domnului Roman, în viitor să pună interesul național pe primul loc”, în “Evenimentul zilei”, 3 februarie 1998

²² “Petre Roman dictează lucrurile, iar ceilalți parteneri din coaliție sunt un fel de ostatici. Cum se face că un partid atât de mic ca al lui Petre Roman a luat un partid aşa de mare cum este PNȚCD?”, declarația a primit replica acidă (și inconfundabilă) a ministrului PD la cea vreme, Traian Băsescu, care l-a catalogat pe olandez ca fiind un “ratat politic” care a venit în România să distrugă PNȚCD, aşa după cum și-a distrus și propriul partid, din Olanda, în “Ziua”, 14 iunie 1998.

²³ În unele vizite, Wim van Velzen a fost însoțit de Wilfried Martens, președintele PPE și de Hans Gert Poettering, unul din vicepreședinții PPE.

²⁴ În ciuda prieteniei publice dintre Ciorbea și van Velzen, acesta din urmă și-a manifestat neoficial nemulțumirea față de dezertarea fostului prim-ministru din PNȚCD și al fondării unui alt partid.

²⁵ Pentru o istorie detaliată a partidelor politice după 1989, vezi Alexandru Radu, *Nevoia schimbării. Un deceniu de pluripartidism în România*, Ed. Ion Cristoiu, București, 2000 și *Partidele politice*

românești după 1989, Paideia, București, 2003

²⁶ Codruț Sereș: “A venit un răspuns, dar n-aș dori să vorbesc despre acest lucru. Tot ce pot să spun e că el nu e unul negativ, ci unul de genul “va urma...”, în “Evenimentul zilei”, 5 august 2003; în aceeași perioadă, Dan Matei Agathon cerea public precizări PUR în acest sens.

²⁷ Este evidentă eroare celor de la PC; afilierea se face la Partidul Popular European, federație de partide, nu la grupul parlamentar, care este o simplă structură parlamentară

²⁸ De exemplu, pe toata perioada anului electoral 2004, reprezentanții ai PSE au vizitat România, având contacte doar cu PSD, nu și cu PD; în câteva rânduri, delegații PSE și-au exprimat susținerea doar față de candidații PSD.

BIBLIOGRAFIE

- von BEYME, Klaus (1985) *Political parties in Western democracies*, Aldershot: Gower
- de BROUWER, Alain (1992) “Le Parti Populaire Européen: son identité et son nécessaire élargissement”, în Mario Caciaglia (ed.) *Christian Democracy in Europe*, Barcelona: Instituts de Ciencias Políticas y Sociales
- CORBETT, Richard, JACOBS, Francis, SHACKELTON, Michael (2003) *The European Parliament*, London : John Harper
- DELWIT, Pascal (2004) “The European People’s Party: stages and analysis of a transformation”, în DELWIT, Pascal, KULAHCI, Erol, Van de WALLE, Cédric (eds) *The Europarties. Organisation and Influence*, Brussels: Centre d'étude de la vie politique of the Free University of Brussels
- GALLAGHER, Michael, LAVER, Michael, MAIR, Peter (2001), *Representative Government in Modern Europe*, Boston: McGraw Hill
- IRVING, R.E.M. (1979) *The Christian democratic Parties of Western Europe*, London: George Allen and Unwin
- KIRCHHEIMER, Otto (1966) “The transformation of the Western European Party Systems”, în LAPALOMBARA, Joseph, WEINER, Myron (eds) *Political Parties and Political Development*, Princeton: Princeton University Press
- LETAMANDIA, Pierre (1993) *La démocratie chrétienne*, Paris: PUF apud DELWIT, Pascal, KULAHCI, Erol, Van de WALLE, Cédric (eds) *The Europarties. Organisation and Influence*, Brussels: Centre d'étude de la vie politique of the Free University of Brussels
- LIPSET, Seymour M., ROKKAN, Stein (1967) *Party System and Voter Alignments*, Londra: Collier-Macmillan
- PIRVULESCU, Cristian (2000) *Partide și sisteme de partide*, București: UCDC
- SEILER, Daniel (1999) *Partidele politice din Europa*, Iași: Institutul European
- SMITH, Gordon (1982) “The German Volkspartei and the Career of the Catch-All Concept”, în DORING, Herbert, SMITH, Gordon (eds) *Party Government and Political Culture in Western Germany*, London: Basingstoke
- SMITH, Gordon (1989) “Core Persistence: Change and the “People’s Party””, în *West European Politics*, 12/1, pp.157–172.

OVIDIU VAIDA - absolvent de studii postuniversitare la Facultatea de Științe Politice din cadrul SNSPA, MA în Contemporary European Studies la University of Sussex, asistent universitar între 1999 și 2003 la Facultatea de Științe Politice din cadrul Universității Dimitrie Cantemir. În prezent este doctorand la Facultatea de Studii Europene din cadrul Universității Babes-Bolyai din Cluj.

Istoria unui eșec: Constituția Europeană

VICTOR-IULIAN TUCĂ

Constituția noastră se cheamă democrație pentru că puterea nu zace în mâinile unei minorități, ci a unei largi majorități.

This is a brief comment of the recent events related to the adoption of the European Constitutional Treaty. The conditions for treaty adopting the Treaty made from itself a defeat. But this is the premise for a new start: people around Europe can start talking about the European identity, the borders of Europe, the social model, etc. The idea of a federal Europe can be an option for the future.

Şampanie, intonarea imnului Europei, Giscard d'Estaing vesel și zâmbitor flancat de steaguri albastre cu steluțe galbene dublate de drapele naționale ale celor 15, delegați din partea statelor membre și a celor candidate, parlamentari, Dominique Villepin, Joschka Fischer și Louis Michel, diverși invitați, precum și un număr impresionant de ziariști, iată care era imaginea finală a sălii Parlamentului UE din Bruxelles la 18 iulie 2003, ultima zi a desfășurării sesiunii comune a Convenției privind Viitorul Europei. Pendulând indecis între adunare constituentă, menită să redacteze un proiect de constituție (varianta maximalistă) și cadrul general de dezbatere care să ofere soluții fără caracter obligatoriu conferința interguvernamentală din toamna anului 2003 (varianta maximalistă) care s-a desfășurat la Roma, *Convenția privind Viitorul Europei* a reușit să producă un document final care a influențat în mod cert conținutul proiectului Constituției Europene, respins în urma referendumului din Franța și Olanda.

Convenția

Din acest punct de vedere, nu poate trece neobservată o posibilă comparație a acestui forum cu istorica *Adunare de la Philadelphia* care, autorizată la început doar cu amendarea prevederilor acordului confederație americane din 1781, a jucat în final rolul de adunare constituentă în elaborarea Constituției

Statelor Unite ale Americii (1787). Trebuie spus de la început că rezultatele Convenției de la Bruxelles au fost modeste în comparație cu redactarea Constituției de la Philadelphia, ultima reușind să-și depășească mandatul inițial, și anume modificarea actului confederativ și lăsarea la latitudineașefilor statelor americane de a adopta modificările propuse de Adunare. Părinții Fondatori au propus o nouă constituție pe care fiecare stat trebuia să o voteze, în caz contrar rămânând în afara noii federații. Constituția Americană putea fi adoptată chiar dacă 1/5 din statele membre nu o ratificau. Din păcate, Convenția de la Bruxelles a optat pentru o îmbunătățire a sistemului interguvernamental și nu pentru o soluție federală care ar fi revoluționat Uniunea Europeană, aşa cum se întâmplase cu Adunarea Constituantă de la Philadelphia. Aparent, mandatul Convenției de la Bruxelles a fost mai larg decât cel al Adunării de la Philadelphia, fiind definit în termeni mai vagi și care lăsa loc inițiativei constituționale și soluțiilor juridice creative însă Europa secolului XXI nu se poate compara cu America secolului XVIII, unde tinerile state americane, slab populate și dezvoltate, nu avuseseră timpul necesar pentru formarea unei identități separate¹. Lipsa unității lingvistice a europeanilor este o altă explicație a diferențelor dintre cele două modele constituționale. Care au fost însă modificările concrete, în raport cu Tratatul de la Nisa?

Proiectul Constituțional

Convenția de la Bruxelles a propus modificarea actualei formule a celor trei entități separate (*three pillar structure*) în sensul contopirii lor într-un singur tratat constituțional care să asigure Uniunii personalitatea juridică necesară în planul relațiilor internaționale. Apoi, s-a introdus Carta Europeană a Drepturilor Omului ca parte integrală a viitoarei constituții, aspect care precizează cu claritate care sunt valorile și obiectivele Uniunii Europene. În plus, s-a propus crearea unei noi instituții, și anume aceea a Ministrului de Externe care s-o înloucuiască pe aceea a *Înaltului Reprezentant* (Javier Solana) și pe a *Comisarului pentru Relații Externe* din cadrul Comisiei Europene (la acel moment Chris Patten). O altă noutate a vizat instituția responsabilă în adoptarea deciziilor strategice ale Uniunii, am numit aici *Consiliul European*, pentru care s-a propus alegerea unui președinte ales pe o perioadă de 2 ani și jumătate. O astfel de președinție înloucuiște actualul sistem prin rotație, în care la fiecare 6 luni o altă țară membră preia această importantă poziție. În schimb, sistemul președinției prin rotație se va păstra la nivelul Consiliului de Miniștri ai Uniunii Europene (format din reprezentanți ai guvernelor statelor membre), în cadrul *Consiliului Afacerilor Generale*, instituție care îi are în componență pe miniștrii de Externe ai celor 15². În acest fel, s-a dat satisfacție statelor mici care mai puteau juca un rol important în Consiliul de Miniștri. În aceeași cheie poate fi văzută și propunerea de înființare a posturilor de *comisar asociat* care să satisfacă noua propunere de limitare a numărului comisarilor europeni la 15. Această măsură preconizată era concepută a face față situației unei Uniuni cu 25 sau 28 de state, situație în care ar trebui să existe 25 sau 28 de comisari! Una peste alta, a reieșit în mod evident o politică a pașilor mărunti, mai exact unul înainte dublat imediat de o potențire mascată în mod elegant (un alt exemplu, propunerea Convenției de alegere a Președintelui Comisiei de către Parlamentul European, diminuată considerabil de o a doua recomandare prin care candidatul la această funcție nu e desemnat de Parlament, ci de Consiliul European) și a creat deja numeroase nemulțumiri. Astfel, în urma lucrărilor Convenției s-a menținut în continuare aceeași structură paralelă între statele membre și Uniune. În plus, lipsa unui răspuns coherent la următoarea întrebare: cine va conduce Uniunea Europeană, Președintele Consiliului European sau Președintele Comisiei Europene? Cel puțin, după viitoarele schimbări legislative, ultima instituție va căpăta o legitimitate sporită, odată ce va fi aleasă în mod democratic de Parlament, spre deosebire de Președintele Consiliului European, care va fi ales de reprezentanții

statelor membre în Consiliul European printr-o procedură a ușilor închise. O altă controversă era legată de o posibilă criză între Parlament și Consiliul European, în situația în care propunerea pentru alegerea candidatului la funcția de Președinte al Comisiei nu va intruni aşteptările parlamentarilor europeni. În acest sens, Convenția nu a reușit elaborarea criteriilor de semnării persoanei viitorului președinte, mai exact dacă este vorba de criterii politice (de exemplu, candidatul partidului care a câștigat alegerile europene), deși există prevedere că în acest proces “se vor lua în considerare alegerile din Parlamentul European” (articulul I-26: Președintele Comisiei Europene, Convenția Europeană, 12 iunie 2003). Altă problemă neclarificată era raportul dintre viitorul Ministrul de Externe și viitorul Președinte al Consiliului European. Astfel, în proiectul constituțional, ministrul de Externe conduce politica externă și de securitate a UE (art. I-27, 1). În același timp, un alt articol (I-21, 2) prevedea că Președintele Consiliului European asigură reprezentarea Uniunii în aspecte legate de aceeași materie, consacrată sub denumirea abreviată *CFSP (Common Foreign and Security Policy)*. Cum își puteau corela activitatea cele două instituții în condițiile în care ele aparțin unor organisme separate, mai exact Consiliului European și respectiv Comisiei Europene, cu priorități și interese diferite? Din păcate, modul de reglementare transformă deja ministrul de externe într-un om de paie, fără influență reală în privința politicii externe a Uniunii Europene, o persoană fără viitor. Cert este că atât Consiliul European, cât și Consiliul de Miniștri rămâneau dominate de statele membre care dețin atribuții esențiale în materia de politică externă și de securitate. În acest sens, a prevalat curentul interguvernamentalist care favorizează statele membre, spre deosebire de federaliști care susțin interesele Comisiei și ale Parlamentului European. Totuși, propunerea extinderii votului cu majoritate calificată în dauna celui în unanimitate, inclusiv în domenii privind justiția și afacerile interne, favoriza în mod indubitatibil poziția federalistă. În acest domeniu, începând din 2009 se propunea și introducerea unui sistem de vot al dublei majorități (o majoritate a statelor membre și a 60% din populația UE), care să eficientizeze procesul de luare a deciziilor. Pe de alta parte, votul în unanimitate se păstrează în domenii fundamentale ca stabilirea taxelor și impozitelor, politica socială și afacerile externe. Reținerea prerogativelor naționale asupra acestor materii a fost necesară pentru ca noua constituție să poată fi votată și în țări mai puțin entuziaste când vine vorba de Uniunea Europeană, cum ar fi Marea Britanie. Tony Blair putea susține votarea constituției în țara sa, pe baza argumentului că suveranitatea națio-

nală a Marii Britanii va supraviețui și după intrarea în vigoare a constituției europene, deși nici aşa nu era sigur că proiectul constituțional va fi votat. Nimeni nu se aștepta însă ca proiectul să fie respins în Franța sau Olanda. Din toate aceste propuneri se putea decela aceeași abordare neo-funcționalistă în care se optează pentru modificări relativ modeste, dar care să producă mai târziu, printr-un proces de *spill-over* (diseminare), o integrare la nivel macro, în arii în care nu a fost posibilă o reglementare inițială³. Dar ce s-a întâmplat ulterior finalizării proiectului constituțional al *Convenției privind viitorul Europei*?

Forma finală

Textul a fost supus dezbatării Conferinței Inter-guvernamentale, care a fost împuternicată să decidă conținutul definitiv al viitoarei constituții europene. Conferința a început pe 4 octombrie 2003 și s-a bucurat de participarea șefilor de guvern și miniștrilor de externe a statelor membre ale Uniunii Europene. Consiliul European de la Bruxelles din iarna anului 2003 nu a reușit să ajungă la o formulă de compromis astfel încât discuțiile au continuat până la Conferința Consiliului European din iunie 2004, desfășurată sub Președinția Irlandei. Principalele controverse au fost legate de sistemul de vot în Consiliul de Miniștri, cu implicații deosebite privind ponderea dintre votul statelor mari în comparație celelalte mai mici. De altfel, pe acest subiect s-a înregistrat și modificarea cea mai importantă a propunerii inițiale a Convenției. Proiectul final, adoptat cu ajutorul inestimabil al Președinției irlandeze, a impus o nouă definiție a votului din Consiliul de Miniștri. Majoritatea calificată în Consiliu, înseamnă, potrivit legislatorului european, o dublă majoritate, aceea de 55% dintre statele membre reprezentând 65% din populația Uniunii Europene. Spre deosebire de propunerea Convenției se observă elevarea procentului statelor membre pentru adoptarea unei decizii (de la simpla majoritate la 55%) apoi creșterea procentului reprezentând ponderea populației (de la 60% la 65%) precum și introducerea a unor noi instrumente. Astfel, cu scopul de a evita ca numai o mică minoritate de state membre (primele trei, cele mai numeroase ca pondere numerică) să fie capabile să blocheze o decizie a celoralte state, o astfel de minoritate trebuie să fie compusă din cel puțin 4 state. Mai mult, un număr de state membre reprezentând cel puțin 3/4 din numărul țărilor care au alcătuit acea minoritate puteau cere ca votul să fie amânat pentru ca discuțiile să continue până la data atingerii unui consens mai larg în Consiliul de Miniștri. Noua constituție extindea substanțial procedura co-deciziei (luarea deciziilor printr-o procedură care implică parti-

ciparea Consiliului de Miniștri și a Parlamentului European), 95% din viitoarea legislație europeană ar fi putut fi adoptată pe baza acestui reguli⁴. Nu se reținuse prevederea inițială a Convenției cu privirea la menținerea unui număr de 15 comisari dublați de comisarii asociați (vezi supra) ci se optase pentru menținerea sistemului actual, un comisar pentru fiecare stat membru, până în anul 2014. După această dată, Comisia Europeană ar fi cuprins un număr de comisari corespunzător cu 2/3 din numărul statelor membre din acel moment, în concordanță cu un sistem de rotație între țările Uniunii. În sfârșit trebuie observat că s-a reținut propunerea inițială prin care se acorda cetățenilor europeni dreptul de inițiativă legislativă, în cazul în care există un milion de semnături provenite dintr-un număr de state semnificativ. Cu excepția modificărilor de care am vorbit, proiectul Convenției pentru viitorul Europei a fost adoptat în forma prezentată mai sus, ceea ce denotă succesul unei formule devenită un standard în practica constituțională. Întorcându-ne la capitolul controverse, ar fi de menționat discuțiile legate de includerea în preambulul Constituției a unei referințe privitoare la divinitate. După lungi dezbatări în Convenție, se optase pentru o variantă în care se vorbea doar despre "moștenirea religioasă" a Europei (alături de cea umanistă și culturală) fără o menționare *expressis verbis* a lui Dumnezeu. Într-adevăr, constituția presupune un contract politic între toți cetățenii polisului european, fără deosebire de credință religioasă, dar care presupune garantarea libertății gândirii și a opiniei. Prin urmare, această opțiune negativă nu implica ideea că Dumnezeu ar fi murit, ci se explică prin spiritul de toleranță care trebuie să definească orice comunitate politică.

Eșecul ca premisă a unui nou început

Cum a fost posibilă ratarea adoptării Constituției Europene, mai ales că proiectul constituțional părea bine cumpănit, într-o adunare democratică, *Convenția pentru viitorul Europei*, creată special pentru redactarea actului care ar fi trebuit să dea un nou imbold Europei Unite? Tocmai aici rezidă prima cauză datorită căreia proiectul constituțional nu a fost adoptat. Dacă s-ar fi prevăzut ca proiectul constituțional european să intre în vigoare dacă un număr majoritar (și nu în unanimitate) de state membre îl ratifică, atunci actuala criză provocată de respingerea constituției de francezi nu ar fi avut loc. Postularea votării în unanimitate a Constituției Europene s-a dovedit a fi un principiu păgubos iar ideea federalistă a eşuat. De ce nu este posibilă articularea unui proiect cu valențe federale în Europa? Cauzele sunt legate de slăbiciunea mișcării federaliste din Europa, de conservatorismul

statelor membre care au moștenit o structură interguvernamentală și care pare a fi pe placul tuturor, de potențialul organizațional enorm al fiecărui stat de a controla și redistribui resursele proprii și în loialitatea națională puternică a cetățenilor pentru țara de origine. De ce au votat francezii negativ? Datorită confuziei între directiva Bolkenstain și prevederile constituționale datorită opoziției împotriva Turciei și, în al treilea rând, datorită fricii cetățenilor francezi de noi veniți din Est care ar distrugе modelul social, model care arată deja destul de găut. Însă toate aceste trei motive nu au nimic de a face cu Constituția Europeană, un act care făcea posibilă funcționarea Uniunii Europene cu 25 sau 27 de state în componență. Ar mai fi de observat și alt aspect: majoritatea francezilor trăiesc cu sentimentul că pământul este plat iar ei se află exact în mijloc. Se vor trezi vreodată din acest vis? Totuși, respingerea proiectului constituțional are și consecințe pozitive⁵. S-a creat un spațiu al discuției între europeni, oamenii vorbesc, dezbat în sfârșit tema ca identitatea europeană, unde se termină Europa, ce este de făcut cu modelul social etc. Ideea unei Europe pe baze federale, cu acele state care au voință și capacitatea de a face acest pas, poate fi o opțiune cu viitor.

NOTE

¹ Vezi, Magnette, P. and Nicolaïdis, K. (2004b), ‘Coping with the Liliput Syndrome, Big vs. Small states in the European Union’, *European Public Law*, 11/1.

² În contrast cu ceea ce s-a propus de Convenție, proiectul final constituțional a păstrat rotativa Președinției Uniunii Europene între statele membre, inclusiv în formarea diverselor consilii, cu excepția celui de politică externă.

³ Despre Părintele neo-funcționalismului și teoria sa, vezi Mitrany David, *A working Peace System*, Quadraglie Book, Chicago, 1966

⁴ Articolul 251 din Tratatul de la Maastricht prevede expres procedura de co-decizie, aplicabilă într-o sferă mult mai restrânsă decât cea prevăzută de proiectul constituțional.

⁵ Pentru discuții pe marginea demos-ului european, vezi Weiler, J. H. H. ‘Federalism without Constitutionalism: Europe’s Sonderweg’, în K. Nicolaïdis and R. Howse (eds), *The Federal Vision, Legitimacy and Levels of Governance in the United States and the European Union*, Oxford: Oxford University Press, 2001.

SEMNAL

Marian Nazat

România de-a-ndoaselea.

2004-2003: Paradoxurile unei națiuni
în derivă

Editura: Humanitas

Anul apariției: 2005

Descriere

Eseurile lui Marian Nazat descriu o Românie a anilor 2004 și 2003 – în această ordine – și care de multe ori pare într-adevar de-a-ndoaselea. Formula de rememorare invers în timp a unor întâmplări din spațiul public sau privat e cunoscută și ca metodă de a reface mai precis trecutul apropiat, unul deseori contorsionat și anormal din care nu am perceput în totdeauna destule elemente semnificative. Privirea noastră periferică le înregistrează mereu cu acuitate, dar memoria neantrenată le uită, iar întregul se fărâmitează. Marian Nazat, atent și sensibil la detaliu, ne determină să ne reamintim fie și fragmentar de convulsiile și sughițurile vieții politice, sociale, culturale sau chiar sportive de la noi. Face o cronică firesc subiectivă, dar surprinzător de familiară, pentru că în observațiile sale regăsim adesea gânduri sau teme de discuție curente. Neasteptat de familiare sunt și evocările despre oamenii și meleagurile copilăriei, de parcă am fi crescut toți într-un sat din prăfoasa și misterioasa Câmpie a Dunării. ■

VICTOR-IULIAN TUCĂ - Licențiat al Facultății de Drept (1996) și absolvent al Facultății de Filozofie (2000). Master în Studii Europene la Universitatea din Leuven, Belgia. Bursier al Ministerului de Externe Danez în domeniul democrației și drepturilor omului (2001). Stagiul la Comisia Europeană – Relații Externe (2002). Din noiembrie 2004, corespondent al postului de radio Deutsche Welle la Bruxelles.

Marxism, revoluție și stat

ALEXANDRU STĂICULESCU

An analysis of the Romanian Marxists texts, focusing on the notes of Voinea and Gherea, two of the most prominent leftists of the 20th century. The main problems of socialism, filtered through the Marxist theory, are examined carefully both from inside and from outside, the result being a critique of the social-democrat policies, which tend to imitate the policies of Marxist regimes.

O analiză a textelor marxiste românești poate părea, la o primă vedere, o întreprindere marginală, lipsită de interes și chiar plăcătisitoare. Trebuie însă precizat că este de datoria științei politice românești de a recupera – având în vedere “tinerețea” acestei discipline – anumite aspecte ale politografiei românești, prin prisma instrumentelor, metodelor și tehniciilor specifice, de a interoga problemele tratate de aceasta, de a aduce noi contribuții și de a deschide noi perspective argumentative ce pot întemeia noi obiecte de cercetare. Contribuțiiile la analiza scierilor marxiste românești nu lipsesc, dar acestora li se mai pot adăuga și alte puncte de vedere, deoarece în acest fel vom putea avea o perspectivă mai amplă asupra lor și asupra istoriei ideilor politice românești.

Analiza pe care ne propunem s-o facem urmărește și recuperarea unor teorii ale celor doi autori, în cazul în care acest lucru este posibil, respingând însă marxismul atât ca metodologie științifică, cât și ca doctrină politică.

Vom urmări în cele ce urmează cum teoretițele socialiștilor români statul socialist, modul în care abordează organizarea sa politică și economică. Rolul analizei este de a evidenția slăbiciunile teoriilor cu privire la statul socialist, natura conceptului de socialdemocrație și consecințele practice ale socialismului. Un alt aspect pe care dorim să-l urmărim și să-l supunem analizei este atitudinea lui Șerban Voinea față de punerea în practică a ideilor marxiste, mai precis față de realitățile Rusiei sovietice și a celor din statele comuniste din Estul Europei.

1. Statul interventionist

Probabil cel mai controversat aspect al teoriilor marxiste este cel referitor la modul cum acestea concep statul: “în viziunea marxistă, chiar și statul cel mai

democratic, este o organizație izvorâtă din antagonismele de clasă, un instrument de dominare a unei clase asupra celorlalte. Însăși ivirea și dăinuirea statului presupune existența, în sănătatea societății, a unor clase cu interese antagonice, deci și cu ideologii potrivnice, aflate în luptă între ele.”¹

El este deci instrumentul prin care clasele dominante îi exploatează pe cei mulți, adică pe muncitorii. Și totuși, la o analiză mai atentă a scierilor marxiste observăm o ambiguitate recurrentă. Gherea este un critic al interventionismului statului, în polemică sa cu “școala burgheză” el afirmando că “după ce a căzut regimul feudal, economiștii burgheziei preziceau o nouă eră strălucită pentru dezvoltarea societăților, cu condiția, însă, ca libertatea absolută a muncii și raporturilor economice să nu fie împiedicată de nimici și de nimic. Statul să-și facă numai datoria de păzitor al ordinii, să fie un jandarm corect; în raporturile economice n-are pentru ce să se amestece, căci mai mult ar strica decât ar drege. Toate tranzacțiile omenești să fie lăsate libere, fiecare să-și caute netulburat de propriile lui interes; și atunci, în această societate, bazată pe proprietatea privată și pe concurența liberă, toate interesele omenești se vor armoniza spre mai mare fericire a tuturor, fiecare va primi ce i se cuvine și dezvoltarea socială va atinge niște culmi neînchipuite. Laissez faire, laissez passer!” Însă conform filozofiei pe care o îmbrățișează, Gherea observă imediat că “împreună cu uriașa dezvoltare în bine, s-au dezvoltat unele reale nu mai puțin mari: crizele de supraproducție, diferențe sociale și economice, mizeria muncitorilor, efecte necesare ale capitalismului care a cerut iarăși intervenția statului, de astă dată a statului burghez.”¹ Vedem din afirmațiile autorului că interventionismul este condamnat atunci când este cerut de burghezie dar în același timp este necesar când este

vorba de cererile socialistilor; aceştia din urmă cer intervenția statului nu pentru a servi interesele proprii ci pentru a apăra "clasele apăsate și dezmoștenite"². Gheoreanu încearcă să justifice interventionismul prin invocarea situației celor săraci. Dacă statul intervine pentru a pune limite lăcomiei capitaliștilor în Occident, în România lucrurile stau cu totul diferit: statul încătușează libertatea țăranului care nu este încă proletar. Aceste afirmații despre necesitatea interventionismului demonstrează că pentru marxiști efectele acestuia nu sunt foarte clare. Dacă în societățile capitaliste intervenția statului este benefică, în societățile înapoiate el este indezirabil. Dacă în primul caz intervenția statului este democratică, în România ea este mai curând reațională³. Vom demonstra în cele ce urmează că efectele interventionismului sunt aceleași: în cazul unei economii capitaliste dezvoltate interventionismul duce la scăderea creșterii economice, iar în cazul unei economii capitaliste incipiente duce la stagnarea și menținerea condițiilor existente. Pe lângă acestea, dacă statul presupune existența unor clase aflate în conflict, de ce acceptă marxiștii ideea existenței lui? Aceasta este încă una din ambiguitățile scrierilor marxiste. Pentru a dispărea statul ar trebui distruse clasele sociale, iar acest lucru a fost pus în practică de toate regimurile comuniste prin eliminarea tuturor celor definiți ca indezirabili; cu toate acestea statul nu a dispărut ci mai mult a devenit stat totalitar, la fel cum nu a dispărut clasa dominantă, adică ceea ce sovietologii au considerat, pe drept cuvânt, a fi nomenclatura. Deși în URSS marea teroare își arătase deja efectele în momentul în care Voinea își susținea conferința din care am citat mai sus, nu constatăm decât o încercare de reformare și reformulare a tezelor marxiste ortodoxe. Pentru a înțelege contradicțiile acestui proces revizionist trebuie să analizăm problemele social-democrației.

2. Idealul de egalitate și social democrația

Înainte de a ne anunța venirea triumfală a socialismului, autorii marxiști, pe lângă critica regimului capitalist, dezvoltă și o teorie referitoare la modul în care trebuie guvernă statul actual și o teorie a cadrului cel mai propice pentru lupta socialistilor și îndeplinirea idealului lor politic: distrugerea sistemului capitalist și înfăptuirea practică a socialismului.

Pentru a-și susține opțiunea intelectuală și politică, Voinea aplică metoda marxistă pentru a determina condițiile de existență și de evoluție ale democrației. Democrația, în acest context, este definită ca "forma de guvernământ în care exercițiul puterii aparține totalității membrilor unei societăți. O societate va fi deci mai mult sau mai puțin democratică, după gradul

de participare al totalității membrilor săi la exercițiul puterii."⁴ Pornind de la această definiție Voinea consideră că democrația deplină poate fi identificată în comunitățile germanice primitive unde "egalitatea economică găsește o corespondență în egalitatea politică."⁵ Egalitatea economică este în viziunea autorului condiția de bază a acestei forme de democrație primitive. Oamenii sunt egali nu numai pe teren politic, ci și pe cel economic, deci ne "aflăm în fața unei forme de democrație socială"⁶. Evoluția condițiilor economice, apariția specializării muncii conduc de-a lungul timpului la alte forme de democrație însă acestea sunt imperfekte. Deja democrația Atenii antice este o formă viciată de democrație, aici putând fi identificată și apariția luptei de clasă. "Libertatea orașului antic este condiționată de exploatare: cea directă a sclavului producător, cea indirectă a tributului impus orașelor supuse."⁷ Voinea analizează diferențele evoluției economice, sociale și politice pentru a ajunge la nașterea și dezvoltarea sistemului reprezentativ englez, considerat modelul care "va deveni pentru lumea întreagă, modelul *guvernării parlamentare* (s.a.)"⁸. Dezvoltările politice, economice și sociale fac ca în prezent să "asistăm, odată cu ivirea proletariatului modern, la o serie de progrese științifice care crează, pentru prima dată, condițiile necesare pentru o nouă formă de democrație: întinderea grupului, numărul, procedura orală, care determină dispariția formelor democratice primitive, sunt învinse în societățile moderne prin noi mijloace și procedee."⁹ Aceste inovații tehnice reprezintă mijloacele prin care proletariatul poate lupta contra exploatarii în cadrul democrației reprezentative¹⁰ ele servind în opinia autorului la renunțarea la mijloacele violente pe care de altfel le și critică, afirmând că în țările mai puțin dezvoltate "elementul cel mai combativ al proletariatului, grăbit să ajungă mai repede la putere, creează teorii antidemocratice, tinzând să legitimeze cucerirea puterii de către o minoritate conștientă, care să exerce violență împotriva majorității (blanquismul, sindicalismul revoluționar)"¹¹. Nici un cuvânt deocamdată despre revoluția bolșevică și regimul politic instaurat de ea în Rusia! În concluzie, "democrația nu este numai un mijloc de a ajunge la cucerirea puterii politice, ci și singura formă de posibilă realizare a socialismului. Înainte, ca și după cucerirea puterii, clasa muncitoare este nevoită să apere democrația împotriva tuturor veleităților adversarilor săi. Nu este deci vorba nici-decum pentru muncitorime de a înlocui democrația, apărătă înapoi de a veni la putere, printr-o formă anti-democratică, după cucerirea puterii. *Dictatura proletariatului* (s.a.) din terminologia marxistă nu este deci decât o expresiune a voinții proletariatului de a

folosi toate mijloacele de constrângere pentru a asigura menținerea democrației, de a frânge – chiar prin violență – rezistența minorităților și de a asigura realizarea voinții majorității.”¹²

Trebuie analizate dificultățile discursului social-democrat și mai ales discrepanța dintre teorie și practică, deoarece ele au o mare relevanță atunci când facem legătura dintre ele și scările de critică socială ale autorilor. Discuția despre compatibilitatea dintre democrație și socialism începe în jurul producerii revoluției bolșevice și continuă de-a lungul timpului cu scopul de a demonstra cât mai convingător scopurile non violente ale acestui curent¹³. Prin urmare social-democrația devine ideologia politică supusă celor mai numeroase încercări revizioniste și redefinitorii. Acest lucru este determinat de două cauze: prima este dată de faptul că la începuturile sale social-democrația trebuie să se disocieze de acțiunile violente ale partidelor comuniste, iar mai târziu trebuie să facă față problemelor pe care chiar aplicarea în practică a principiilor sale le-a creat. Pe de altă parte în țările Europei Centrale și de Est partidele social-democrate și cele socialiste sunt persecutate și supuse acțiunilor violente ale elitelor politice care controlează aparatul coercitiv al acestor state¹⁴. Fiecare partid de opozиie din aceste state autoritare trebuie să ceară democrație înainte de toate, pentru a crea condițiile care trebuie să preceadă dezvoltarea activității politice¹⁵. Din acest truc politic se trage și confuzia pe care o identificăm în texte marxiste. “În marxism există cel puțin două feluri de a privi la tot și la toate, și împăcarea acestor divergențe se obține numai prin artificii dialectice. Artificiul cel mai obișnuit este de a întrebui, potrivit necesităților momentului, un cuvânt căruia i se poate atribui mai mult decât un singur înțeles. Cu asemenea cuvinte, care servesc în același timp ca devize politice pentru a hipnotiza spiritul maselor, se practică un cult care sugerează fetișismul. Dialectica marxistă este în esență fetișism de cuvinte. Fiecare profesiune de credință este încarnată într-un cuvânt fetiș al căruia înțeles dublu sau chiar multiplu face cu putință unirea ideilor și cererilor incompatibile. Interpretarea acestor cuvinte, tot atât de intenționat ambiguă ca și cuvintele Pitiei din Delfi, în cele din urmă provoacă conflicte între diferitele partide și fiecare citeză în favoarea sa pasaje din scările lui Marx și Engels, cărora li se acordă statut de autoritate.”¹⁶ Tot în acest context se înscrie și problema intervenționismului etatic și cea a dictaturii proletariatului, despre care am pomenit mai sus. Lectura și interpretarea ambiguă pe care marxiștii le aplică acestor probleme au rolul de a crea confuzie. Analiza strict literală a citatelor de mai sus ne arată că nici nu poate fi loc de democrație într-un stat socialist.

Trebuie totuși menționat că social democrația europeană a renunțat la aceste teme și chiar a recunoscut rolul esențial al proprietății private și al inițiativei individuale. Social democrația europeană a aplicat însă alte mijloace, în special cele ale intervenționismului economic, pentru a încerca realizarea idealului de egalitate economică sau, în orice caz, pentru a micșora inegalitățile dintre indivizi. Despre efectele acestui tip de intervenție ne vom ocupa tot în cadrul acestui capitol. Aici, însă, trebuie menționat că deși conferința lui Voinea din care am citat mai sus este susținută în 1945, nu găsim nici o referire la condițiile din Rusia bolșevică. Singurul lucru pe care îl critică autorul este recurgerea la violență a partidelor și mișcărilor sindicale din alte țări. Abia în 1959 autorul are o atitudine foarte critică față de regimurile comuniste din Rusia și țările satelit, lucru pe care îl vom evidenția mai jos. Acest lucru este însă și mai curios, deoarece Voinea era prieten cu Constantin Dobrogeanu-Gherea, iar acesta este foarte critic cu privire la revoluția rusă: “sau în Rusia în adevăr s-a realizat o societate socialistă, sau, mai bine zis, începuturile acestei societăți, menită să se dezvolte ulterior ca să dea naștere unei adevărate societăți sociale, și atunci Rusia a avut acele condiții obiective și subiective care au fost necesare pentru această transformare, și numai noi suntem aceia care n-am văzut și n-am știut să deslușim toate aceste condiții, relativa importanță a unora dintre ele față de altele, relativa însemnatatea condițiilor obiective față de cele subiective, sau Rusia e un simbolism de socialism, o plăsmuire fără putere de viață.”¹⁷ Vedeți de aici că realizarea revoluției bolșevice nu-i ridică nici lui Gherea problema inițierii terorii instituționalizate și a discrepanței dintre valori și fapte, ci îi ridică o serie de întrebări cu privire la arderea etapelor venirii socialismului cu inexorabilitatea unei legi a naturii. În comparație, reacția târzie a lui Voinea capătă mai multă substanță și depășește în fondul ei această abordare naivă pe care o face Gherea. Trebuie să subliniem un alt aspect al concepției lui Gherea cu privire la instaurarea comunismului: într-o critică a mișcărilor violente Gherea se pronunță pentru un gradualism non-violent susținând că “trebuie pas cu pas să meargă dezvoltarea societății. Nici cu bombe, nici cu mișcare de stradă. Din contră, cu astfel de mijloace poți da societatea îndărăt... De multe ori ca să ajungi la un scop mare e nevoie de mijloace pașnice, ca să ajungi însă la un scop mic adesea e nevoie de mijloace violente.”¹⁸ Sau, cu alte cuvinte, cine-și uită scapurile își dublează mijloacele, și scopul, chiar și în cazul lui Gherea, este puterea politică.

Ceea ce putem observa din textele celor doi până în acest punct al analizei este că ambii uzează de

un arsenal de teorii și de concepte pentru a evidenția binele ce va urma în societatea socialistă, însă nu reușesc să imagineze sau să explice formele concrete pe care acestea le vor lua. Marxiștii au fost preocupati aproape exclusiv de analiza defectelor economice și sociale ale capitalismului, și în scările lor fac doar câteva remarcă generale asupra problemei realizării procesului de producție în socialism. Cum va arăta deci socialismul real?¹⁹

3. Socialismul nu poate veni cu inexorabilitatea unei legi a naturii

Ne vom opri aici în special asupra modului în care este văzut socialismul de cei doi autori și vom arăta de ce socialismul nu este inevitabil și mai mult, de ce este el indezirabil din punct de vedere moral. Având în vedere că o parte din argumentele marxiste în favoarea statului socialist au fost deja analizate trebuie arătate care sunt raporturile autorilor cu proprietatea privată. Proprietatea privată este tipic burgheză și trebuie înlocuită cu cea colectivă, care “e piatra fundamentală a socialismului”²⁰ Eliminarea proprietății private are drept scop eliminarea exploatației proletariatului de către capitaliști și deci realizarea mult vizatului ideal de egalitate economică. Numai egalitatea economică adăugată celei politice, “într-un cuvânt numai democrația socială poate împărți unitatea socială în majoritate și minoritate fără a violenta pe cea din urmă în chestiuni de un interes hotărâtor... Dictatura proletariatului este numai o fază tranzitorie. Venirea la putere a majorității proletare o obligă a violentă, prin hotărârile sale, minoritatea burgheză. Dar realizarea aspirațiilor sale de clasă – socialismul – înseamnă desființarea claselor. Societatea socialistă, fără diferențe de clasă, realizează o omogenitate socială, în sânum căreia majoritatea și minoritatea nu mai sunt despărțite prin antagonisme de interese materiale.”²¹ Am văzut deja care sunt greșelile teoriei economice marxiste până în acest punct, în cele ce urmează vom vedea care sunt elementele care fac imposibil socialismul real și de ce este acesta indezirabil, punând în centrul analizei problema proprietății private.

Am arătat că într-un stat socialist mijloacele de producție, adică resursele rare folosite pentru a produce bunuri de consum, sunt socializate. Motivația care stă în spatele socializării mijloacelor de producție este una egalitaristă deoarece a permite existența proprietății private asupra mijloacelor de producție, înseamnă să permită apariția diferențelor.²² Abolind proprietatea privată, fiecare devine co-proprietar asupra tuturor mijloacelor de producție, fapt ce reflectă pozițiile egale ale tuturor ca ființe umane. Temeul

acestei scheme este că se presupune a fi mai eficientă. Marxiștii susțin că doar în momentul în care proprietatea colectivă este substituită celei private, este posibilă eliminarea risipei prin introducerea unui singur plan de producție, coordonat și cuprinzător.

Rezultatul unui astfel de sistem economic este pe de o parte, faptul că nici unei persoane sau grup de persoane, și nici tuturor membrilor societății la un loc, nu le este permis să achiziționeze sau să vândă factorii de producție și să păstreze pentru sine beneficiile vânzării acestora. Utilizarea lor este determinată de oameni care nu se află în rolul proprietarului, ci al administratorului unor lucruri, iar pe de altă parte, nici unei persoane sau grup de persoane, și nici tuturor membrilor societății la un loc, nu le este permis să se angajeze în investiții private și să creeze noi mijloace de producție private.²³ Investițiile pot fi realizate doar de administratorii resurselor, și niciodată pentru un profit privat. Într-o economie bazată pe proprietatea privată, proprietarul este cel care hotărăște ce trebuie făcut cu mijloacele de producție; într-o economie în care acestea sunt deținute colectiv decizia nu mai este luată de proprietar, deoarece acesta nu există și atunci ea trebuie luată de o persoană sau grup de persoane. Acest fapt dă naștere la inegalități iar această problemă este rezolvată în capitalism de instituția contractului. În cazul socialismului, poziția celor a căror opinie prevalează nu este decisă prin utilizarea anterioară a bunurilor sau prin contract, *ci prin mijloace politice* (s.m.)²⁴.

În socialism există la fel de mulți indivizi, cu la fel de multe interese diferite ca și înainte deci este necesară găsirea unei modalități de a realiza coordonarea. În capitalism indivizii nu fac ceea ce vor ci sunt constrâni să respecte proprietatea utilizatorilor anteriori. Socialismul, în loc să-i lase pe oameni să facă orice le place, coordonează planurile indivizilor impunându-le planul unei persoane sau al unui grup, indiferent care ar fi proprietatea și acordurile de schimb reciproc anterioare.²⁵

Efectele economice ale socializării mijloacelor de producție sunt: în primul rând se va produce o scădere relativă a ratei investițiilor, a ratei formării capitalului. De vreme ce socializarea îi favorizează pe cei care nu folosesc, nu produc și nu contractează mijloacele de producție și mărește costurile pentru utilizatori, producători și contractanți, va scădea numărul celor care îndeplinesc aceste roluri. Vor fi apropriate mai puține resurse naturale, se vor produce mai puțini factori de producție și vor fi menținuți mai puțini din cei existenți cauza fiind constituită de costurile acestor activități iar indivizii își redirecționează resursele spre activități de consum și de agrement, activități care sunt mai puțin costisitoare. Se va economisi mai

puțin și se va consuma mai mult, se va munci mai puțin și mai mult timp va fi alocat distrației²⁶. În al doilea rând, o politică de socializare a mijloacelor de producție va avea ca rezultat folosirea risipitoare a acestor mijloace care, în cel mai bun caz, va satisface nevoi secundare și, în cel mai rău caz, nu va satisface nici un fel de nevoi, ci doar va mări costurile. Acest lucru se datorează imposibilității retragerii factorilor de producție dintr-o utilizare pentru a își oferi o utilizare alternativă. Cauza acestui din urmă fenomen este dată de faptul că administratorul nu mai poate evalua în mod corect costurile monetare reale implicate în utilizarea mijloacelor de producție. Nefiind confruntat cu oferta altor indivizi care ar putea identifica modurile alternative de folosire ale mijloacelor de producție administratorul nu știe ce pierde, care sunt oportunitățile la care renunță și prin urmare nu este capabil să stabilească corect costurile monetare ale păstrării acestor resurse. Se va produce cu necesitate o alocare defecuoasă a mijloacelor de producție, cu risipe și crize ca două fețe ale aceleiași monede²⁷. În al treilea rând, socializarea mijloacelor de producție are ca efect o sărăcire relativă, adică o scădere a standardului general de viață, și prin aceea că duce la o suprautilizare a factorilor de producție. Un proprietar particular care are dreptul de a vinde factorii de producție și de a păstra pentru sine venitul monetar rezultat va încerca să evite orice creștere a producției care ar avea loc pe seama scăderii valorii capitalului utilizat. Obiectivul său este de a maximiza valoarea produselor sale plus cea a resurselor folosite pentru producerea lor, pentru că este și proprietarul unora și al celorlalte. Deoarece un administrator nu poate vinde mijloacele de producție, motivația sa de a nu produce, prin urmare de a nu utiliza capitalul necesar producției pe seama unei reduceri excesive a valorii capitalului, este cel puțin redusă, dacă nu a dispărut întru totul²⁸. Lipsa posibilității ca administratorul să vândă mijloacele de producție implică deci faptul că motivația sa de a-și spori propriul venit privat pe seama scăderii valorii capitalului crește. În consecință, în măsura în care el își percep venitul ca dependent de cantitatea de produse motivația sa de a mări cantitatea pe seama scăderii valorii capitalului va spori. Va apărea consumarea capitalului existent și suprautilizarea acestuia; un consum sporit al capitalului implică din nou o sărăcire relativă, deoarece producția de bunuri viitoare care să poată constitui obiect al schimbului va fi, prin urmare, redusă²⁹.

Un alt efect important al socializării mijloacelor de producție se produce în privința muncii. Socializarea duce la scăderea investițiilor, alocare defecuoasă și suprautilizare. În primul rând, deoarece proprietarii factorului muncă nu mai pot să lucreze pentru

sine sau oportunitățile lor de a face acest lucru sunt restrâns, vor exista în general mai puține investiții în capital uman. În al doilea rând, de vreme ce proprietarii muncii nu-și mai pot vinde serviciile celui care plătește mai mult, costul monetar al utilizării unui anumit factor de muncă, sau al combinării sale cu factori complementari, nu mai poate fi stabilit, și de aici vor apărea tot felul de alocări defectuoase ale muncii. În al treilea rând, deoarece deținătorii muncii într-o economie socializată se vor alege, în cel mai bun caz, doar cu o parte a rezultatelor muncii lor, în timp ce restul va aparține comunității de administratori, va exista o motivație sporită a administratorilor de a-și suplimenta venitul privat pe seama scăderii valorii de capital încorporate în cei care muncesc, și prin urmare va rezulta o suprautilizare a muncii³⁰.

Efectele dezastruoase ale socializării se văd și în structura tipurilor de personalitate din cadrul societății. Adoptarea socialismului implică acordarea unui avantaj relativ celor care nu utilizează, nu produc și nu contractează mijloacele de producție. Oamenii se vor angaja din ce în ce mai mult în activități non-productive și non-contractuale și, pe măsura trecerii timpului, personalitățile lor se vor schimba. Capacitatea anterioară de a percepe și de a anticipa situațiile în care bunurile sunt rare, de a exploata oportunitățile productive, de a fi conștient de posibilitățile tehnologice, de a anticipa modificările în structura cererii, de a dezvolta strategii de marketing și de a detecta șansa unor schimburi reciproc avantajoase, pe scurt, capacitatea de a munci, de a iniția activități productive și de a reacționa la nevoile altor oameni, se va diminua, dacă nu va dispărea întru totul³¹. Atribuirea către indivizi a diferitelor poziții în structura de producție este, în socialism, o chestiune politică, adică o problemă rezolvată fără a lua în considerare utilizatorii și producătorii anteriori și existența unor schimburi contractuale, reciproc agreate, ci prin impunerea voinței unei persoane asupra altei voințe, aflate în dezacord cu aceasta. Este, prin urmare, din ce în ce mai important să ai abilitățile unui politician, adică ale unei persoane care reușește să obțină sprijin public pentru poziția sa prin persuasiune, demagogie și intrigă, prin promisiuni, mită și amenințări. Pentru cariera unui administrator, nu constituie o amenințare faptul de a fi stupid, indolent, ineficient și nepăsător, atâtă vreme cât posedă abilități politice superioare. În consecință, astfel de oameni vor avea în grijă mijloacele de producție în toate economiile socializate.³² Aceste considerații au primit și o verificare empirică odată cu căderea regimurilor comuniste în 1989. Însă discrepanța uriașă dintre teorie și practică, dintre valori și fapte a stârnit reacția critică a lui Voinea. Este interesant de văzut

care este conținutul acestei reacții și cum se leagă ea de analiza pe care o facem marxismului aici.

4. O analiză din interior

În 1959, la festivalul mondial al tineretului comunist de la Viena, numele lui Șerban Voinea apare pe o broșură care a circulat discret printre participanții la eveniment. Broșura se intitulează “Calăuza umeritului la Viena”³³ și cuprinde o critică a regimurilor comuniste, în special a celui rus și a celui instaurat în România. Critica pornește de la încercarea de a explica de ce partidele comuniste se bucură de o popularitate atât de mică în țările occidentale. Explicația este dată de “mărturisirile făcute de Hrușciov în discursul său secret la sfârșitul congresului al XX-lea, în care recunoștea că în timpul lui Stalin domnise teroarea, că fusese trimită la moarte sute de mii de nevinovați și, în al doilea rând, revoluția din Ungaria, reprimată săngeros de trupele sovietice. Întreaga opinie publică din țările libere a văzut atunci că regimurile comuniste nu se întemeiază pe voința liberă a clasei muncitoare, ci pe forța armatei și a poliției”³⁴. Autorul trece în revistă câteva din temele predilecte ale marxismului. Prima dintre acestea este cea a “exploatarii omului de către om”. După ce reia argumentația cu privire la exploatarea capitalistă, pe care deja am analizat-o, Voinea afirmă că și “comuniștii fac cu mijloacele de producție o scamatorie asemănătoare acelei pe care o făceau industriași și economiștii lor când spuneau că, odată plătit salariul, nu mai există exploatare. Comuniștii spun și ei că, odată expropriate mijloacele de producție, nu mai există exploatare”³⁵ și continuă susținând că “nici sub regimul communist, plusvaloarea, adică prisosurile create de muncitorii nu au dispărut. Prisosurile sunt preluate la noi de organele de conducere și folosite mai ales pentru industrializare... În regimurile comuniste ele nu sunt nici ale muncitorilor.” “De mai bine de 30 de ani, de când au fost introduse în Rusia planurile economice, prin care se dispune de plusvaloarea țării, niciodată popoarele sovietice nu au fost întrebate cum vor să fie folosite prisosurile create de ele. Toate planurile au fost elaborate de birocratie și aplicate după directivele partidului comunist.” Spre deosebire de această realitate tragică, “într-un regim cu adevărat democratic hotărârea ar fi luată de cei interesați. Aceștia ar decide, prin alegeri libere, cum să se facă investițiile. Fiecare grupare politică ar susține vederile ei, iar alegătorul ar trimite în Parlament pe acia care i s-ar părea că răspund cel mai bine năzuințelor sale. Numai atunci clasa muncitoare ar hotărî asupra plusvalorii și s-ar putea spune, cu adevărat, că s-a desființat exploatarea omului”³⁶. Acest tip de argumentație demonstrează că

nici la vedere rezultatelor practice ale ideilor pe care le profesa cu doar câțiva ani în urmă autorul nu înțelege împotrivă realizării unui astfel de program politic și economic, că în fapt rezultatele lui sunt contrare idealurilor clamate. Mai mult decât atât, chiar și propunerile pe care semnatarii broșurii le fac în programul lor în 11 puncte³⁷, demonstrează o ambiguitate politică și intelectuală care fac ca analiza pe care noi am făcut-o sistemului comunist să fie mult mai plauzibilă și demnă de luat în discuție.

Nu vom intra în detaliile acestui text³⁸ dar trebuie să analizăm o altă afirmație făcută de Voinea în cuprinsul acestuia. El susține că “există și numeroase alte forme de exploatare a omului. De pildă impozitele. Și acestea fac parte tot din plusvaloare și sunt alimentate din prisosurile muncii. Statul preia o parte a plusvalorii sub formă de impozite și, după modul cum le întrebunțează, favorizează o categorie socială împotriva alteia”³⁹. Afirmația are un dublu rol. Pe de o parte ea ne arată o disociere de social-democrația de tip occidental, autorul rămânând într-un marxism de tipul celui lui Kautsky iar pe de altă parte ea conține câteva adevăruri. Trebuie să vedem care sunt aceste adevăruri, având în vedere că ele sunt diferite pentru Voinea și pentru analiza pe care Hoppe o face social-democrației.

5. Efectele politicilor social-democrate

Deosebirea dintre comunism și social-democrație este că aceasta din urmă nu scoate în afara legii proprietatea privată asupra mijloacelor de producție și chiar acceptă ideea că toate mijloacele de producție să fie deținute privat – cu excepția educației, transporturilor și comunicațiilor, a băncii centrale, a poliției și tribunalelor. Caracteristic social-democrației este faptul că nici un proprietar al mijloacelor de producție nu este și proprietarul de drept al întregului venit ce poate fi obținut prin utilizarea lor, și nici unui proprietar nu-i este permis să decidă cât anume din totalul venitului rezultat din producție să aloce pentru consum și cât pentru investiții. În schimb, o parte a venitului rezultat de pe urma producției aparține de drept societății și trebuie să-i fie cedată, pentru a fi apoi redistribuită membrilor săi individuali, în conformitate cu anumite idei de egalitate sau de dreptate distributivă. Mai mult, cu toate că părțile din venit care aparțin societății și producătorului pot să fie fixe la un moment dat, ele sunt în principiu flexibile, iar determinarea mărimii lor nu este o decizie a producătorului, ci una care aparține de drept societății⁴⁰. Rezultatele unor astfel de politici redistributive sunt într-o anumită măsură asemănătoare celor produse de comunism. Va exista relativ mai mult timp alocat agrementului, mai mult

consum, mai multă muncă la negru și, prin urmare, una peste alta, se va produce o relativă sărăcire, tendință cu atât mai puternică cu cât va fi mai mare partea de venit redistribuită, și cu cât va fi mai mare probabilitatea ca ea să fie mărită în viitor prin decizii unilateralale, non-contractuale, ale societății⁴¹. Cum impozitarea face mai costisitor faptul de a te bucura de avuția ta privată, se va forma mai puțină avuție, va apărea mai mult consum, iar standardul general de viață, care depinde la rândul său de înlesnirile datorate avuției private, va scădea⁴².

Efecte importante sunt produse prin impozitarea monetară a “înzechărilor naturale” – o familie bună, educație, sănătate, aspect fizic plăcut etc. – care nu pot constitui obiect al schimbului și care produc venit psihic. Impozitarea acestora se face pentru a crea “egalitatea șanselor”. Acei oameni despre care se crede că ar obține un venit monetar mai ridicat datorită unei asemenea înzechări, sunt supuși unui impozit suplimentar, pe care îl plătesc în bani. Drept urmare există o tendință de reducere a eforturilor pentru obținerea de venituri monetare și de angajare crescândă în tot felul de activități productive urmărind venituri non-monetare sau în tot felul de întreprinderi non productive⁴³. Într-un astfel de sistem oamenii se implică mai des, într-o manieră activă, în agitația politică, acționând fie în favoarea controlului sporit al societății asupra veniturilor produse privat, fie împotriva lui.⁴⁴

6. Concluzie

Analiza nu se poate opri însă, doar asupra aspectelor criticabile ale scrisorilor autorilor marxiști. În critica pe care Gherea și Voinea o fac societății românești a celor timpuri există elemente de valoare, elemente care la rândul lor trebuie evidențiate. Din rațiuni ce țin de spațiu, analiza acestor elemente va face obiectul unui alt studiu.

NOTE

¹ Constantin DOBROGEANU-GHEREA, “Robia și socialismul”, în *Opere complete*, vol I, Editura Politică, București, 1976-1983, pp. 226-229

² *Idem*

³ Constantin DOBROGEANU-GHEREA, *Neoiobăgia. Studiu economic-sociologic al problemei noastre agrare*, Editura Librăriei SOCEC & Comp, Societate Anonimă, București, 1910, p. 332

⁴ Șerban VOINEA, *Evoluția democrației*, Editura Partidului Social-Democrat, București, 1945, p. 5

⁵ *Ibidem*, p. 7

⁶ *Ibidem*, p. 8

⁷ *Ibidem*, p. 9

⁸ *Ibidem*, p. 20

⁹ *Ibidem*, p. 27

¹⁰ *Ibidem*, p. 28

¹¹ *Ibidem*, p.32

¹² *Ibidem*, p. 34

¹³ Pentru o descriere exactă a transformărilor din cadrul social-democrației vezi Hans-Hermann HOPPE, *A Theory of Socialism and Capitalism. Economics, Politics and Ethics*, Kluwer Academic Publishers, Boston/ Dordrecht/ London, 1989, pp. 39-46

¹⁴ Pentru o descriere exactă a situației Partidului Social-Democrat Român din perioada interbelică, vezi Paul H. STAHL, *Şerban Voinea 1894-1969. Contributions à l'histoire de la social-démocratie roumaine*, Comté de social-démocrates roumains, Paris, 1990, p. 13

¹⁵ Ludwig von MISES, *Socialism*, Liberty Fund, Indianapolis, p. 68

¹⁶ *Ibidem*, p. 69

¹⁷ Constantin DOBROGEANU-GHEREA, “Interviul meu”, în *Opere complete*, vol. V, p.307

¹⁸ *Idem*, “Tactica socialistilor români”, în *Opere complete*, vol. III, p. 254

¹⁹ Prin expresia “socialism real” înțelegem programul politic, economic și social pus în practică în Rusia după revoluția bolșevică

²⁰ Constatntin DOBROGEANU-GHEREA, “Proprietatea și legea minelor” în *Opere complete*, vol. III, p. 195

²¹ Șerban VOINEA, *op. cit.*, p. 35.

²² Hans-Hermann Hoppe, *op. cit.*, p. 19

²³ *Ibidem*, p. 21

²⁴ *Ibidem*, p. 22

²⁵ *Ibidem*, p. 23

²⁶ *Ibidem*, p. 26

²⁷ *Ibidem*

²⁸ *Ibidem*, p. 28

²⁹ *Ibidem*, p.27

³⁰ *Ibidem*, p. 30

³¹ *Ibidem*, p. 31

³² *Ibidem*, p. 32

³³ Textul este reprodus integral în Paul H. STAHL, *op. cit.* Referințele se vor face la această lucrare.

³⁴ *Ibidem*, p. 61

³⁵ *Ibidem*, p. 62

³⁶ *Ibidem*, p. 63

³⁷ *Ibidem*, pp. 86-87

³⁸ Autorul face o inventariere în detaliu a situației economice a statelor socialiste comparată cu cea a statelor capitaliste, trece în revistă idealurile deturnate ale adevăratului socialism și acordă o mare importanță problemei eliberării României de sub ocupația rusă. Discursul însă nu este unul nou; Voinea utilizează în continuare aparatul teoretic folosit și înainte de instaurarea comunismului.

³⁹ *Ibidem*, p. 64

⁴⁰ H.H. HOPPE, *op. cit.*, p. 44

⁴¹ *Ibidem*, p. 47

⁴² *Ibidem*, p. 51

⁴³ *Ibidem*, pp. 52-53

⁴⁴ *Ibidem*, p. 55

Penuria cronică - cea mai vizibilă caracteristică a comunismului

VLAD FLONTA

The article is focused on the problem of chronic shortage as the most visible feature of the daily life in communism. Many studies on communist societies are dealing with chronic shortage. The author analyses some of them, trying to identify the strong and the weak points of these very different theories.

Penuria cronică și "multilateral dezvoltată" era unul din aspectele cele mai frapante pentru un călător occidental venit într-o țară comunistă. Dacă respectivul călător nu avea interes legate de șinele sociale, fenomenul i se părea absurd, cvasi-inexplorabil. Aceasta pentru că el era obișnuit cu societățile occidentale caracterizate de abundență și chiar de crize periodice de supraproducție. Contrastul era izbitoare. Multe publicații occidentale publicau fotografii ale unor cozi uriașe din fața unor magazine din țările comuniste ca pe un lucru foarte exotic.

Totuși, penuria cronică a fost o caracteristică a sistemelor comuniste încă de la început. Janos Kornai pomenește două lucrări pe tema penuriei cronice care au apărut ambele în anul 1926. Ele sunt datorate lui L. N. Kritsman și V. V. Novozhilov (Kornai, 2000, p. 229). În țările comuniste care s-au reformat cel mai puțin, penuria s-a menținut cronică până la căderea respectivelor regimuri. Emblematică este România lui Ceaușescu. În anii '80, când acesta s-a încăpățanat să plătească într-un ritm foarte rapid întreaga datorie externă a țării, s-a accentuat și mai mult penuria deja endemică.

Din 1926 și până acum, penuria a constituit subiectul a numeroase studii. Mă voi referi în cele ce urmează la câteva dintre acestea, încercând să subliniez contribuțiile valoroase pe care o abordare sau alta le aduce, dar și punctele mai slabe.

O abordare considerată influentă este cea a lui Janos Kornai. Economistul maghiar își concentreză atenția în analiza sa asupra întreprinderii producătoare. El consideră că orice întreprindere este supusă în orice moment la mii de constrângeri (poate este totuși prea mult spus mii, mai ales dacă

întreprinderea nu are mari dimensiuni și o mare complexitate a organizării activității).

Kornai împarte aceste constrângeri în trei mari categorii:

1. Constrângeri care țin de resurse;
2. Constrângeri care țin de cerere;
3. Constrângeri care țin de buget (Kornai, 1979, p. 803).

În funcție de absență sau prezență și de natura acestor constrângeri ne putem da seama cu ce sistem social avem de a face.

Kornai pune față în față regimurile socialiste cu cele capitaliste. Această tratare a lucrurilor prin contrast clarifică multe lucruri. Astfel, regimurile capitaliste sunt caracterizate de constrângeri care țin de cerere. Problema nu este să produci, ci să poți vinde. De aceea publicitatea și marketingul au căpătat în capitalism o importanță tot mai mare. Bill Gates este considerat un geniu al marketingului, nu al informaticii (programul Linux produs de Oracle este considerat mai bun decât Windows).

În schimb, regimurile socialiste sunt economii caracterizate de constrângeri care țin de resurse. Insuficiența acestor resurse este cea care face imposibilă creșterea producției. Penuria se autoreproduce. Cumpărătorii trăiesc cu o incertitudine legată de aprovizionarea din perioada următoare. Cea mai probabilă însă este tot penuria, aşa că ei tind, în măsura posibilităților, să-și facă rezerve. Această tendință de a face provizii (caracteristică războaielor) face ca cererea să crească și mai mult. De asemenea, cei care solicită să li se aloce anumite sume în cadrul planificării economice își exagerează nevoie, anticipând la rândul lor o perioadă de penurie. Aceste

cereri exagerate potențează de asemenea penuria.

Există deci un cerc vicios al penuriei. Kornai își dă foarte bine seama că doar reforme radicale în sensul creării unei economii de piață pot aduce ieșirea din penurie.

În ce privește a treia categorie de constrângeri, Kornai distinge între constrângeri bugetare puternice sau slabe (*hard or soft*). O constrângere bugetară este puternică dacă o întreprindere nu poate cheltui decât banii de care dispune. Este slabă dacă statul ajută întreprinderea prin diverse mijloace: subvenții, ștergeri sau reeșalonări de datorii etc. Caracteristica economiilor comuniste sunt constrângerile bugetare slabe (din nou apare opoziția cu economiile țărilor capitaliste). Acestea induc o anumită letargie la nivelul conducerii întreprinderilor. Această letargie nu duce nici ea, desigur, la o creștere a producției.

Kornai are și unele considerații oarecum deconcertante în articolul său publicat în 1979: “*Shortage can simultaneously be considered as good and bad*” (Kornai, 1979, p. 802). Economistul maghiar consideră că un aspect favorabil al penuriei ar fi faptul că nu există capital neutilizat care nu este dorit de nici o întreprindere pentru scopuri productive. De asemenea, este pozitiv faptul că producția crește fără recesiuni. În plus, nu există șomaj. La pagina 818, Kornai supralicitează declarând bombastic că lipsa șomajului este una din cele mai importante realizări ale economiilor socialiste. Rezultă aşadar că ar exista mai multe realizări importante ale economiilor socialiste. Kornai nu precizează care sunt celelalte.

Lipsa șomajului în cadrul economiilor comuniste nu este semn de sănătate a acestor economii. Este o consecință a faptului că constrângerile bugetare asupra întreprinderilor sunt slabe. În plus, aceste întreprinderi nu sunt orientate spre profit și nu încearcă să-și reducă cheltuielile cu forța de muncă pentru a obține un profit mai mare. Lipsa șomajului nu înseamnă decât că, din motive ideologice, statul comunist angajează și oameni foarte leniști și/sau foarte incompetenți care evident că nu lipsesc în societăți cuprinzând milioane de oameni. În plus, un angajat mediu din RDG câștiga mai puțin și avea un nivel de trai mai scăzut decât un șomer mediu din RFG (desigur, asemenea comparații se pot face și între alte țări socialiste, respectiv capitaliste, și rezultatele sunt aceleași). Așadar, statul comunist angajează și plătește prost destui indivizi care muncesc puțin și prost. Conform cunoștei zicale: “Ei se fac că ne plătesc, noi ne facem că muncim”.

Lipsa șomajului nu rezultă aşadar în nici un caz dintr-o funcționare exemplară a economiilor co-

muniste. Ea este, de fapt, o butaforie.

Singurul aspect pozitiv al lipsei șomajului în comunism este lipsa disconfortului psihic și nu numai care rezultă din condiția de șomer. Per ansamblu, însă, în societățile comuniste, stresul pe care trebuiau să-l suporte majoritatea locuitorilor era mai mare decât în țările capitaliste.

Nici faptul că producția crește în comunism fără recesiuni nu este un lucru pozitiv. Ciclul avânt/recesiune (*boom/bust*) este un lucru firesc într-o economie și are un rol de autoreglare. Este un lucru pe care îl susține și un cunoscător al piețelor de calibrul lui George Soros (Soros, 1997, pp. 59-82). Recesiunea apare atunci când piața este suprasaturată în urma unei perioade de avânt și deci este necesară o scădere a producției. Recesiunea nu este un lucru plăcut, dar dacă nu este brutală, ea nu reprezintă o tragedie, ci un fenomen economic firesc.

Tocmai această autoreglare a sistemului, care are loc în economiile capitaliste prin ciclul avânt/recesiune, lipsește în economiile planificate comuniste. Planificatorii nu iau în considerare decât în foarte mică măsură nevoile pieții. Din motive ideologice planificatorii preferă să investească în producerea de mijloace de producție decât în producerea de bunuri de consum. Conform doctrinei lui Marx, mijloacele de producție și relațiile de producție constituie “baza” într-o societate, iar restul “suprastructura”. Deci, pentru planificatorii comuniști, investiția în producerea de bunuri de consum apare ca o formă de risipă. Iată aşadar că lipsa recesiunii pe care Janos Kornai o consideră ca fiind unul din beneficiile penurii cronice din economiile comuniste este de fapt *una din cauzele* acestei penurii.

Al treilea aspect al penuriei pe care Kornai îl evidențiază, ca fiind pozitiv, este că nu există capital neutilizat care să nu fie dorit de nici o întreprindere pentru scopuri productive. Capitalul nu este niciodată excedentar. Multă lume nu știe, dar capitalul este cea mai căutată marfă din lume (nu aurul, petroful, hainele Armani etc.). Există și în 1979, anul în care Kornai și-a publicat articolul, o competiție mondială a țărilor subdezvoltate din punct de vedere economic pentru atragerea de capitaluri din țările occidentale dezvoltate. Aceste capitaluri străine erau indispensabile pentru dezvoltarea economică a acestor țări. Întotdeauna cererea de capital a fost mai mare decât oferta. După 1990, în această competiție pentru atragerea de capitaluri au intrat și țările foste comuniste.

Părerea mea este deci că cele trei avantaje pe care Kornai le vede ca rezultând din penuria sunt inexistente. Ele sunt doar iluzii.

Totuși, cu excepția atribuirii acestor iluzorii avantaje penuriei, abordarea lui Kornai mi se pare că are multe elemente foarte pertinente. Contribuțiile lui Kornai la problematica penuriei nu pot fi trecute cu vederea.

O altă abordare care se află în conflict cu abordarea lui Janos Kornai este cea a lui Richard Portes. Nu mă voi referi pe larg la această abordare pentru că o consider mai puțin clară, mai puțin pertinentă și pentru că am avut acces la ideile lui Portes doar printr-o sursă indirectă (van Brabant, 1990, pp. 157-175).

Portes pornește de la premise complet greșite. El comite erori grave în chestiuni fundamentale. Pur și simplu Portes pretinde că nu este posibil ca dezechilibrul să fie o caracteristică cronică a economiilor planificate. Mai precis, într-un articol publicat în 1978, Richard Portes și David Winter susțin că un dezechilibru cronic, persistent și de mărime considerabilă între cerere și ofertă este imposibil (van Brabant, 1990, p. 169). Acest punct de vedere sfidează evidența din țările socialiste. O teorie care se bazează pe o asemenea premisă evident greșită nu ne poate face să înțelegem cauzele și natura penuriei în comunism.

Ideea lui Portes îmi amintește de soții Sydney și Beatrice Webb, care au călătorit în URSS în perioada dictaturii lui Stalin. Analizând Constituția URSS, soții Webb au ajuns la concluzia hilară că URSS este o țară mai democratică decât țările occidentale. Alte aspecte nu i-au interesat. Constituția este, nu-i aşa, legea fundamentală.

O altă teorie care, dimpotrivă, mi se pare foarte intersantă, este cea dezvoltată de Andrei Schleifer și Robert Vishny (Schleifer, Vishny, 1992, pp. 237-246). Cei doi autori spun chiar la începutul articolelui lor: “*we present a new theory of pervasive shortage under socialism*”. Ei consideră fundamental un factor pe care alți autori (printre care și Kornai) îl omit. Este vorba de corupție.

Ideea principală este că planificatorii (adică birocrații din ministere și conducătorii întreprinderilor) nu au posibilitatea de a-și adjudeca în mod oficial o parte consistentă a profitului întreprinderilor (în cazul în care acest profit există) și de accea ei au interesul de a crea penurie pentru a lua mită de la consumatori.

Autorii spun că articolul lor este o aplicație a principiilor generale ale teoriei “căutării de rentă” (*rent-seeking*) introdusă de... patru autori, începând din 1967 până în 1982! Dintr-o altă sursă, știu că și conceptul de *rent-seeking* a fost introdus de Anne Krueger în 1974 (Krueger, 1974, pp. 291-303 *apud*

Pritzl, 1997, p. 21). Prin “căutare de rentă” se înțeleg eforturile unor indivizi de a-și adjudeca prin pârghii politice anumite fonduri pe care statul le acordă în mod constant în diverse scopuri.

În general, Schleifer și Vishny consideră că multe legi, reglementări sau restricții cantitative în țările mai puțin dezvoltate și chiar în țările dezvoltate sunt probabil introduse pentru ca anumite categorii de persoane să încaseze mită. Este un lucru care ne sună foarte familiar.

Este de asemenea în interesul planificatorilor ca prețurile bunurilor de consum să fie scăzute în aşa fel încât consumatorii să mai aibă disponibilități financiare pentru a plăti o mită relativ consistentă pentru a le achiziționa. Desigur, planificatorii nu încasează mita direct de la consumatorii individuali. Este vorba aici de lanțuri ale mitei. De exemplu, un director de întreprindere primește mită de la gestionarul unui magazin pentru a primi o anumită cantitate dintr-o marfă. Gestionarul le plătește la rândul lui pentru a vinde marfa “prin spate”, la anumite ore, unor consumatori informați care plătesc un suprapret, adică plătesc și mită. Uneori gestionarul preia pe cont propriu această operațiune, fără să mai apeleze la vânzătoare. Este un exemplu de lanț al corupției; uneori aceste lanțuri erau mai complexe. Ele îi includeau adesea și pe cei însărcinați cu combaterea corupției.

În comunism, corupția nu avea caracterul sistemic pe care ea l-a căpătat în postcomunism. Era și mai puțin vizibilă, pentru că bogăția obținută prin corupție era aproape imposibil de etalat (cel puțin în România, la care mă voi referi acum). Cetățeanul obișnuit dădea adesea bani la medici, la ICRAL, la Serviciul Pașapoarte, la Miliție chiar și pentru un biet buletin de București etc. De fapt, adesea nu se dădeau bani, ci bunuri care lipseau de pe piață. “Voluta forte” era cafeaua (urmată de țigările Kent).

Abordarea lui Schleifer și Vishny mi se pare cea mai realistă din cele pe care le-am menționat. Aș face totuși observația că ei supraapreciază uneori inteligența și perspicacitatea birocraților din minister și a conducătorilor de întreprinderi. În comunism, contraselecția era regula (care s-a perpetuat în mare parte și în postcomunism).

Penuria a provocat probabil cea mai mare frustrare majorității populației statelor comuniste. Frustrarea era cu atât mai mare cu cât se știa că există magazine speciale (*shop-uri*) unde diversi privilegiați ai acestor regimuri puteau cumpăra aproape orice fără a sta la coadă. Libertatea de expresie, spre exemplu, a lipsit cu adevărat unui procent mic din populație, mai ales celor cu preocupări

intelectuale. Cei care astăzi regretă comunismul ar trebui să facă un efort de memorie și să încerce să-și aducă aminte mai bine cum se simțeau la cozile din preajma sărbătorilor, la temperaturi sub 0°C.

BIBLIOGRAFIE

- Kornai, Janos (1979) *Resource-Constrained versus Demand-Constrained Systems*, **Econometrica**, Vol. 47, No. 4.
- Kornai, Janos (2000) *The Socialist System. The Political Economy of Communism*, Oxford University Press.
- Krueger, Anne O. (1974) *The Political Economy of the Rent-Seeking Society*, **American Economic Review**, Vol. 64, No.3.
- Pritzl, Rupert F. J. (1997) *Korruption und Rent-Seeking in Lateinamerica. Zur politischen Ökonomie autoritärer politischen Systeme*, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden.
- Schleifer, Andrei , Vishny, Robert (1992) *Pervasive Shortages under Socialism*, **The RAND Journal of Economics**, Vol. 23, No. 2 .
- Soros, George (1997) *Soros despre Soros. A fi acolo, sus!*, Editura All, București.
- van Brabant, Jozef M. (1990) *Socialist Economics. The Disequilibrium School and the Shortage Economy*, **The Journal of Economic Perspectives**, Vol. 4, No. 2.

SEMNAL

Andrei Pleșu

Comédiile la porțile Orientului

Editura: Humanitas

Anul apariției: 2005

Descriere

Ce înseamnă, de fapt, *Comédiile la porțile Orientului*? Înseamnă mai multe: umor tonic, haz vehement, ochi critic fixat asupra șubrezeniilor indigene, vervă cotropitoare, limbaj luxuriant și un farmec al rostirii care nu se obține din dicționare și compendii. Aveți de-a face, aşadar, cu un volum de gală. Rostul lui e să ne binedispună și să ne reconecteze la literatura pură. Căci dincolo de eventuala lor miză pedagogic-moralizatoare, *Comédiile* asta sunt: bucăți sau mai degrabă bucate literare, din care nu lipsește nici o mirodenie și care alcătuiesc un ospăt inușabil.

Andrei Pleșu descrie o Românie fără fard, dezbrăcată de sclipici și livrată cu toate scrântelile, ezitările, boacănele, excesele și abdicările ei postdecembriste. O Românie haotică și delirantă, ambiguă și abruptă, hazlie și inconsecventă. Un spațiu al candorilor și al convențelor, al farafastâcului pomos și al formei fără fond. ■

Virgil Ierunca

Românește

Editura: Humanitas

Anul apariției: 2005

Descriere

„Cartea aceasta... este o parte din bilanțul-confesiune al unui intelectual care a trăit în exil tragedia comunismului înscăunat în România de Armata Roșie[...]”

„În sfârșit, poate că mulți vor găsi prea severe unele aprecieri privind pe câtiva dintre scriitorii noștri, astăzi clasici. Mai ales că tonalitatea pamfletară se substituie, nu o dată, polemicii de idei. Este adevărat: dar nu de idei duceau lipsă scriitorii și cărturarii noștri care au ales colaborarea fără nuanțe cu închizitorii culturii și spiritualității românești – ci de o minimă demnitate, În plus, aservindu-și conștiința, ei au ales Academia, în aceeași vreme în care mulți dintre colegii lor preferaseră Temnița.”

Virgil Ierunca. ■

Vlad Flonta - a absolvit Facultatea de Științe Politice și Administrative a Universității București. Din 1997, consultant și intermedier de afaceri independent. În prezent, doctorand la SNSPA și *Goethe-Universität Frankfurt am Main*, cu o teză despre elitele economice postcomuniste.

Opinii privind comportamentul organizațional și legile evoluției partidelor politice

VASILE NAZARE

Studying the party making phenomena as the expression of the political and democratic pluralism, requires a changing of the accent from the everyday reality to the perspectives, from present to future.

The tendencies that have been manifested in the contemporany party systems and their legal way of evolution that are shaping up, can stand for a starting point in the process of evaluation regarding the place and the role of the political parties in the informational society.

1. Comportament organizational și eficiență politică

Partidele politice, în raport cu alte tipuri de organizații, se individualizează prin organizarea formală (statut, program, organisme de conducere) și finalitatea lor – luarea în stăpânire a “mașinei de guvernare a societății”.

Comportamentul politic, la nivel individual sau organizațional, implică valori, interese și preferințe, este rezultatul coroborării structurii de personalitate, credințelor și convingerilor politice, reacțiilor și acțiunilor politice, structurilor și proceselor care au loc în sistemele politice. Conduita informală voluntară amplifică eficiența organizațională. Praxiologia politică solicită, parafrazându-l pe T. Kotarbinski, integrarea în conceptul eficienței a celor două dimensiuni valorice: economicitatea (ca raport dintre cantitatea de produse și volumul de resurse consumate; dintre efectele sconțiate obținute și volumul de activități inițiate și realizate) și eficacitatea (atingerea scopului urmărit; în cazul nostru: creșterea numărului de membri, a procentelor în sondaje și în alegerile locale și generale, prezidențiale sau comunitare)¹.

Problemele organizațiilor, în general, țin de organizare, diviziunea muncii, eficiență și crearea condițiilor pentru creșterea randamentului activității. Performanțele (randamentul) activității partidelor politice țin în primul rând de niște factori de condiționalitate:

a) *legitimitatea* - presupune o activitate conformă cu un anumit cadru normativ politic, juridic și etic; convingerea guvernanților că au dreptul să exercite con-

ducerea societății în concordanță cu valorile, idealurile, dezideratele și voința celor guvernați;

b) *încrederea* - măsura în care membrii sistemului au încredere în actorii politici; încrederea este caracteristică poliarhiei, asocierii libere în vederea atingerii scopurilor, neîncrederea este proprie hegemoniei, grupărilor constrângătoare. Organizațiile bazate pe opțiune liberă și confiență sunt mai longevive și mai eficiente decât cele strict ierarhizate și bazate pe comandă;

c) *gradul de integrare* - coeziunea și unitatea partidului în actul guvernării. Activitatea de partid și actul guvernării sunt laturi interdependente ale unui proces politic responsabil. L. Epstein (în Political Parties în Western Democracies, 1962) acreditează termenul de coeziune a partidului care rezidă în responsabilitatea asumată față de societatea globală și exprimată într-o structură politică alcătuită pe baza unor principii și a unui program. Omogenitatea partidelor (de interes, idei și limbaj) nu exclude existența unor disidențe sau facțiuni, manifestarea unor erezii. Există o “contradicție între egalitatea politică și armonia politică”, remarcau Verba, Nie și Kim. Iar G. Pasquino adăuga: “Acolo unde există instituții politice puternice care au legături clare cu anumite grupuri specifice de populație – în care partidele nu intenționează să coopteze toți cetățenii, ci să mobilizeze propriile grupuri de susținere – poate crește egalitatea politică, dar, în egală măsură, și conflictul”. Organizațiile politice tind către autonomie, ceea ce implică nevoie de loialitate, tipuri complexe de coeziune și clivaj. Cooperarea intra și interorganizațională de tip politic, consideră R. Dahl, este stimulată fie de dorința

de apărare a unității interne a națiunii, independenței și instituțiilor ei politice, fie de conștientizarea fiecărei subculturi a realității că nu poate constitui o majoritate validă, capabilă să guverneze decât într-o coaliție cu reprezentanții altor subculturi²;

d) *nivelul de participare* - relațiile cu celelalte organizații, mobilizarea membrilor și simpatizanților la elaborarea, adoptarea și îndeplinirea deciziilor.

În general, nivelul de participare al membrilor la viața partidelor a fost destul de redus, la un procent nesemnificativ (10% la 30%) chiar și în situații deosebite (campanii electorale etc.), deoarece conducătorii și funcționarii de partid dețin pârghiile care le permit să ia deciziile, să manipuleze participarea și să facă impracticabilă democrația în interiorul partidului.

Analizând problema participării în cadrul partidelor și organizațiilor (a implicării sau a retragerii), A.O. Hirschman (în "Shifting Involvements. Private Interest and Public Action", 1982) reduce în discuție o chestiune deseori trecută cu vederea în astfel de demersuri, ceea ce a "stimulentelor". O participare susținută și constantă în cadrul organizațiilor politice, hotărâtoare pentru existența și buna lor funcționare, nu poate fi concepută dacă organizațiile respective nu sunt capabile să folosească instrumente selective, orientate către mobilitatea, în mod diferențiat, a membrilor săi. Astfel, individual (membrul de partid – s.n.), în loc să adopte poziția "pasagerului clandestin", el va căuta să devină cât mai activ cu putință, "în funcție de limitele pe care i le impun celelalte activități ale sale și obiectivele esențiale". Pornind de la aceste concluzii, Clark și Wilson (în "Incentive Systems: A Theory of Organization", 1961) ne oferă o clasificare a acestor stimulente practicate cu un real succes și în organizațiile de tip politic: stimulente materiale ("recompense tangibile" care pot lua forma unor sume de bani, salarii și rambursări, servicii de asistență, obținerea de funcții în organizație), stimulente de solidaritate (stimulează spiritul de identitate între membrii organizației, induce trăirea mândriei, a prestigiului pentru apartenența la organizație, raporturile prietenești dintre cei care au aceleași preocupări și interes), stimulente orientate către scop (se referă la elemente ideale sau ideologice: dobândirea unor obiective importante și cu caracter general, ca transformarea raporturilor sociale, egalitatea între grupuri, crearea unei societăți drepte). Motivațiile, tipul de stimulente urmărite de fiecare membru sau simpatizant al partidului se află într-o permantă dinamică. Iar "organizațiile pot pune la dispoziția susținătorilor o gamă largă de stimulente care reflectă modificarea circumstanțelor, a resurselor, a aşteptărilor"³.

Participarea partidelor la viața politică presupune o serie de mijloace, resurse și condiții (poziții, roluri,

modele de acțiune) care să le permită respectarea ordinii sociale și afirmarea unui comportament inteligențial semnificativ pentru ceilalți competitori, prieni sau ostili, prezenti pe scena politică. Participarea, ca proces complex, presupune atât asocierea, cât și disocierea de alte organizații. Caracteristic partidelor este participarea membrilor săi la procesul de elaborare, adoptare și mobilizare pentru îndeplinirea deciziilor. Privitor la prezența și contribuția indivizilor la viața de organizație, D. Gusti și M. Duverger formulează "teoria cercurilor" de participare dispuse concentric: 1. cercul simpatizanților, cei care susțin partidul, dar rămân în afara organizației; 2. cercul aderenților, format din membrii de partid de rând; 3 cercul propagandistilor, militanților sau liderilor; cercurile de apartenență configurate în cadrul partidului induc și cercurile de insurgență pentru putere în interiorul oricărei formațiuni: cercul guvernamental (când partidul se află la putere), cercul parlamentar (când partidul are reprezentare parlamentară), cercul partizan (reprezentat de aparatul de propagandă, militanții partidului) și cercul local.

Participarea se corelază în mod necesar cu capacitatea membrilor organizațiilor politice de a exercita o influență (cât de mică) asupra liderilor, conducătorilor politici și asupra deciziilor acestora, asupra organizației însăși. A. Hirschman (în "Exit, Voice, and Loyalty", 1970) distinge trei modalități: protestul (voice – față de alegerile nedoreite și comportamentele neacceptate, membrii pot încerca să achimbe conducerea sau să modifice comportamentele în direcția dorită), dezertarea (exit – divorțul de organizație, părăsirea corăbiei, atunci când nu mai există speranțe de a putea influența alegerile și comportamentele, dar numai atunci când sunt disponibile alte organizații care îi atrag și oferă stimulente adecvate nemulțumițiilor; vezi migrațiile politice din și spre toate direcțiile manifestate pe eșichierul politic românesc în perioada postrevoluționară; dezertarea este costisitoare și posibilă când protestul este insuficient sau nu și-a produs ecoul scontat) și loialitatea (loyalty – nu ca acceptare pasivă, ci ca reafirmare a susținerii, a fidelițăii în momente dificile, de opțiuni controversate; are rolul de a împiedica dezagregarea partidului)⁴. În organizații, influența se propagă asymmetric, diferențele și dezechilibrele se originează în "diferențele preexistente de statut" (statutul socio-economic, poziția în organizație, conștiința de clasă) și variabilele individuale (interes, informație, eficacitate). Nivelul receptivității liderilor, observau Nie și Verba (în "Participation and Political Equality. A seven-nation comparison", 1978), sporește proporțional cu creșterea participării politice, dar, corespunzător, scade și egalitatea; în comunitățile cu participare politică ridicată, receptivitatea liderilor este considerabilă și față de cetățenii mai

puțin activi, care sunt complet neglijanți în comunitățile cu participare redusă. Și participanții activi și cei pasivi vor trăi, în mod diferit, anumite insatisfații și deziluzii.

Fenomenul partidist se derulează, scria J. Gicquel (în "Droit Constitutionnel et Institutions Politiques", 1991), în jurul cuplului "autoritate-contestație" (putere-opoziție, s.n.). Conflictul nu trebuie considerat întotdeauna nefast, ci, în anumite limite, chiar dezirabil. Pentru ca un sistem de partide să supraviețuiască, îl completează G. Pasquino, "trebuie să realizeze o interacțiune orizontală, concurențială între cel puțin două partide și o interdependență verticală între mai multe elemente: alegători, partide, parlamente și guverne". Concurența între partide, concluziona politologul italian, "se desfășoară pe diferite planuri: electoral, guvernamental, parlamentar". Fenomenul contestării presupune destul de multă incredere între opozanți și nicidecum transformarea lor în dușmani implacabili; diversitatea, în ciuda aparențelor, diminuează tensiunea și conflictele.

Efectele politiciei concurențiale pot fi atenuate, remarcă R. Dahl (în "Poliarhiile", 2000), prin instituirea unui sistem de partide foarte divers: un sistem bipartid, cu două partide mari, dominante, și unul sau câteva mai mici (ca în Germania); un sistem constituit dintr-un partid de guvernământ, dominant, care poate întruni 50% din sufragii și cu contrapondere într-o opoziție ce grupează trei sau mai multe partide, ca în Austria și Germania anilor '60, un sistem orientat spre consens evasian, ca în Elveția, unde majoritatea partidelor sunt incluse în executiv.

Participarea implică cultura civică și politică a membrilor și liderilor politici, o anumită capacitate de explicare, înțelegere și interpretare într-o manieră autonomă, partinică a evenimentelor politice, un anumit nivel al convingerilor obiectivate în subsisteme de tip normativ (care să concorde cu obiectivele politice ale partidelor) și acțional (latura operațională, hotărâtoare în aprecierea convingerilor). Convingerile membrilor, dar mai ales ale liderilor și activiștilor, sublinia R. Dahl, sunt determinante în structurarea și funcționalitatea partidelor. Șansele de reușită sunt condiționate de mai multe variabile: însușirea unui set de convingeri politice destul de complex și stabil, concordanța între manifestarea acțională și convingerile politice, măsura în care au capacitatea de a influența evenimentele politice, stabilitatea și transformarea unui regim.

Partidele sunt organizații care manifestă o incongruență acțională; de cele mai multe ori ideea și actul (acțiunea politică) nu concordă. Platformele oficiale ale partidelor nu coincid de obicei cu exprimările lor în viața politică, angajarea lor în act se opune angajării într-o cauză; situație ce ne îndreptățește să remarcăm că avem de a face mai mult cu un pluralism doctrinar

desețat atitudinal. Doctrinile dispun partidele pe scena politică, configură sistemele de partide, concură la fundamentarea convingerilor (îndeosebi cele privind necesitatea gestionării puterii și a guvernării), influențează relațiile dintre partide, fac posibile coalițiile, chiar între partide care nu au nici un element ideologic comun.

Trebuie sătuit faptul că "suportul social" nu se identifică cu "suportul ideologic" (de pildă, dacă un partid se bucură de sprijinul populației catolice, acesta nu-l transformă automat într-un partid catolic); totuși, în mare măsură, există o reciprocitate între programele partidelor, interesele și nevoile obiective și subiective ale susținătorilor săi. Deci sistemul de partide nu reprezintă o imagine spontană și fidelă a diferențierilor sociale, prezența și coloratura lor specifică depind într-o anumită proporție de înțelegările electorale care pot fi manipulate în direcții impuse de interesele partizane ale actorilor politici. Dimensiunile de problematică, în concepția lui A. Lijphart, sunt: socio-economică, religioasă, cultural-etnică, urban-rurală, sprijinul pentru regim, politica externă, postmaterialismul^s; e) *tipul de management și marketing politic practicat* – reușita partidelor politice contemporane nu mai poate fi lăsată în grija destinului. Totul este rezultatul unei activități științifice, a profesioniștilor în arta comunicării politice. Destinul politic al unui om politic sau al unui partid se construiește cu migală zi de zi, ceas de ceas. Întreaga activitate – recrutarea personalului de concepție, alegerea candidaților, ancheta, evaluarea strategică, analiza peisajului audio-vizual, calculul financiar, folosirea afișelor electorale, intervențiile publice ale candidaților, pregătirea răspunsurilor televizate etc. – se subordonează unor reguli stricte: coerență (abordarea marketingului politic ca un sistem, ca un ansamblu de acțiuni legate între ele și care se influențează reciproc), adaptarea campaniei la timpul prezent (luarea în considerare a tuturor factorilor de dinamică, a propriilor interese și obiective care evoluează), identificarea minimală (personalizarea, alegerea unei identități politice diferită de cea a celorlalți candidați, un lider sau un partid își poate revendica fie o imagine de moralitate, fie de seriozitate, fie de onestitate, fie de profesionalism, fie de tinerețe; importantă este realizarea unei percepții clare a acestei imagini și identificarea precisă în ochii electoratului, chiar dacă proiecția respectivă este contestată de adversarii politici) și coordonare maximă (respectarea regulilor de prudență necesare pentru a anticipa rezultatele alegerilor sau deciziilor adversarilor, pentru a nu miza sau folosi informații nesigure și neverificate). Campaniile de marketing politic, afirmă A. Stoiciu, pot fi: campanii electorale (cu obiectiv clar stabilit – cucerirea unor poziții sau posturi politice) și campanii de imagine-atitudine (având ca obiectiv

promovarea unui partid politic, a unei idei sau atitudini, popularizarea unui om politic)⁶.

În elaborarea unor predicții privind rolul și performanțele partidelor, unii teoreticieni folosesc ca indicatori de comensurare: membrii înscrisi în partide (din acest punct de vedere se constată un anumit declin; astfel, potrivit unei cercetări făcută de Katz & Mair și alături în 1992, pe o perioadă determinată – 1960-1980 – și un eșantion de 11 țări, se pot trage concluziile: numărul membrilor de partid, ca procent din electorat, în unele democrații occidentale a scăzut în procente de la 0,8% în Suedia la 6% în Marea Britanie și Olanda, la - 14,6% în Danemarca), oscilațiile electorale (determinate de incapacitatea partidelor de a-și menține o direcție stabilă, alterarea identității lor, confuzia doctrinară și strategică în care se complac anumite partide, schimbările dese în oferta politică), structurarea votului (menținerea unui statu quo politic, nu s-au înregistrat mutații semnificative pe eșchierul politic, nu a apărut, cu mici excepții – Forza Italia sau Partidul Reformat din SUA – nici un partid nou, durabil), selectarea personalului politic și guvernamental (partidele dețin încă controlul asupra proceselor de selecție politică; parlamentarii sau cei care dețin funcții publice neeligibile sunt încă numiți de partide, chiar și așa-zisii independenți nu pot accede fără o susținere politică; proporția se ridică, la nivelul lumii occidentale, la impresionantul procent de 75%; totuși, apariția independentilor în parlament sau guvern arată în ce măsură partidele mai controlează fenomenul) și fixarea agendei politice (măsura în care partidele au rolul decisiv în formularea și stabilirea politicilor publice, care pot fi îndrumate și de către alte organisme, gen Uniunea Europeană)⁷.

Performanța comportamentală a partidelor politice, în opinia noastră, se poate evalua după o serie de indicatori sociologici, psihologici, politici, istorici, socio-economi: numărul membrilor și simpatizanților, influența și prestigiul de care se bucură în rândul electoratului, gradul de uzură morală din perioada guvernării sau opoziției, performanțele economice și calitatea vieții pe timpul guvernării, gradul de identificare și protejare a intereselor naționale în orice situații de natură internă și internațională, capacitatea de a influența guvernarea sau de a o gestiona, singur sau în coaliții, de a rezolva situațiile de criză de orice natură.

Performanța guvernării devine deopotrivă, în condițiile contemporane, sursa și principalul criteriu de legitimare sau delegitimare a partidelor politice, dimensiunea esențială care influențează în mod hotărâtor perspectivele și destinul lor pe scena politică a lumii. Privită din această perspectivă, evoluția PNT-CD-lui pe eșchierul politic autohton devine explicabilă și integrabilă.

Privind comportamentul și eficiența partidelor politice, nu putem să nu reamintim aprecierile cunoscutului sociolog francez R. Aron: partidele politice se remarcă prin exces de oligarhie, exces de demagogie (parlamentară și electorală) și o eficacitate limitată⁸. Realitatea întreținute de partizanatul politic, de dorința de victorie în alegeri și menținerea puterii pentru o perioadă nedeterminată de timp. Deoarece politica de partid, în cele mai multe cazuri, nu exprimă interes sociale și naționale, ci urmărește, cu precădere, propriile interese ale acestor grupuri partizane și ale structurilor lor de conducere.

Pragmatismul face inutilă morala, reușita primăză în detrimentul implicațiilor etice; totuși o prezență prea îndelungată la putere, dincolo de rezultate, conduce la o erodare firească a puterii, generează o reacție de respingere din partea alegătorilor și chiar contribuie la disparația partidului respectiv de pe scena politică a țării. Destinul Partidului Creștin-Democrat italian susține aserțiunea.

2. Legile comportamentului organizațional al partidelor politice

Analiza comportamentului partidelor în comparație cu cel al altor tipuri de organizații nepolitice ne oferă posibilitatea să sintezizăm și să ne exprimăm punctul de vedere în legătură cu legitățile - unele consacrate și relative cunoscute, altele în curs de formulare și validare - care guvernează viața acestor protagooniști politici: 1. *legea interdependenței sistemelor de partid și sistemelor electorale* (M. Duverger; D. Rae) – subliniază relația reciprocă de influențare dintre sistemele electorale și partide sau sistemele de partide; raport ridicat la rang de “lege sociologică” de Duverger și dezvoltată de Rose, V.J. Handbly și Loosmore; sistemele electorale pluraliste cu circumscripții uninominale favorizează sistemele bipartidiste, iar sistemele bipartite favorizează conservarea sistemelor pluraliste; reprezentarea proporțională și sistemele binomiale încurajează multipartidismul; cu cât un sistem electoral este mai permisiv, cu atât mai mare este numărul de partide existente; numărul de partide este mai mic în sistemele pluraliste, ceva mai mare în sistemele majoritare, la un nivel superior în sistemele semipluraliste și atinge punctul maxim în sistemul proporțional (Duverger); toate sistemele electorale tend să suprareprezinte partidele mari și să le subrezinte pe cele mici, proces concretizat în anumite tendințe: toate sistemele electorale conduc la rezultate disproportioante, reduc numărul de partide parlamentare în comparație cu numărul efectiv de partide electorale (exemplul României, cu același sistem electoral s-a ajuns după scrutinurile din 2000 și 2004 la un număr redus de

partide parlamentare – 6) și favorizează alcătuirea unor majorități parlamentare pentru partidele care nu beneficiază de un suport majoritar din partea electoratului (orice sistem electoral, dacă există voință politică, permite formarea unei majorități guvernamentale); predispoziții care se relevă mai pregnant în sistemele pluraliste și majoritare decât în sistemele de reprezentare proporțională (D. Rae)⁹; 2. *legea de fier a oligarhiei*, formulată de R. Michels¹⁰ în urma observațiilor asupra comportamentului partidelor politice, al sindicatelor sau al altor tipuri de asociații și reiterată mai târziu de A. Touraine. Disciplina și ierarhizarea, absolut necesare funcționării organizațiilor complexe, duc inevitabil la oligarhie – concentrarea deciziei la nivelul unui grup restrâns de persoane, a unei oligarhii birocratice, inamovibile, care-și perpetuează prerogativele în structurile de conducere în virtutea profesionalismului și meritelor clamate și acceptate. Situație ce conduce la apariția unei falii între interesele grupului conducerii și cele ale electoratului; nu întâmplător, R. Aron, analizându-le comportamentul, suspectă partidele politice de “exces de oligarhie”¹¹, fenomen ce are tendința să sfărșească, îl completa A. Touraine, într-o formă periculoasă de alienare politică: “partidocrația”¹², anularea caracterului reprezentativ al democrației, prin situarea partidelor dincolo de interesele societății civile, ale claselor și categoriilor sociale; 3. *legea orbitorii*, formulată de D. Gherea (1910); potrivit căreia partidele mici gravitează în jurul celor mari, sfârșind într-o fuziune prin absorție cu cele din urmă; de pildă, fuziunea dintre PSDR și PDSR și formarea PSD, dintre PNL și ApR etc.; 4. *legea motivației* – participarea membrilor și simpatizanților (sub raportul numărului, loialității, constanței, angajării și susținerii) este condiționată și determinată de mărimea, numărul partidelor și beneficiile scontate; participarea se află într-o relație de directă proporționalitate cu mărimea, numărul partidelor competitoare și perspectivele de ascensiune în funcțiile de decizie politică sau administrativă; dimensiunile peste medie, varietatea oportunităților de exprimare organizată a opțiunilor și intereselor, conturarea unor șanse reale de ascensiune amplifică implicarea politică a electoratului (partizan și nepartizan), dimpotrivă “pierderea în greutate”, concurența cu un număr restrâns de actori politici în competițiile electorale și lipsa de perspectivă sau pierderea unei poziții importante diminuează până la dispariție motivația și atașamentul indivizilor – afectiv, de continuitate, normativ – față de organizație (idei regăsite fragmentar la G. Johnes, R. Dahl, Meyer și Allen; situație apărută în aproape toate partidele politice românești, migrația politică a devenit o modă); Philippe Braud (în “Sociologie politique”) explică argumentat poziția oligarhică

partizană; conducerii dispun de resurse mari pentru a se menține la putere: controlează aparatul central, finanțele organizației, accesul la mass-media, lansarea campaniilor de opinie, gestionarea fișierului candidaților; controlează aparatul central și informațiile pe care le folosec pentru formularea unor strategii pentru a realiza compromisul între tendințe divergente sau să-și folosească notorietatea în opinia publică pentru a-și menține puterea în organizație; “unul din privilegiile fundamentale ale conducerilor, de care ei știu să se folosească pentru a se menține la putere, este consumul mânăstirii bazei față de puterea lor. Militantul de bază știe (...) că un partid este mai eficient dacă vorbește printr-o singură voce și dă o imagine de relativă unitate (...) Există o autocenzură care-i face pe militanți să ezite în dezvăluirea publică a dezacordurilor, renunțând în acest fel la o resursă: posibilitatea de a se sprijini pe opinia publică împotriva conducerii partidului”¹³; un partid reprezintă o piramidă organizațională care atestă o organizație extrem de centralizată, cu o slabă putere a bazei; tendințe oligarhice ale funcționării partizane se originează în modelul democratic; 5. *legea participării* – gradul de mobilizare la viața politică este funcție atât de numărul partidelor, cât și de diversitatea ideologică și doctrinară a ofertei politice care poate să satisfacă într-o măsură apreciabilă dezideratele electoratului, fapt ce argumentează forța de atracție mai mare a pluripartidismului față de monopartidism; competiția dintre agenții politici nu este însă o competiție între ideologii, ci o luptă pentru putere; de asemenea, cristalizarea partidelor și manifestarea lor ca organisme unitare și omogene ține mai mult de latura psihologică, de natura convingerilor, decât de cea teoretică a culturii politice; lege la care S. Huntington face următoarele completări: a. *fenomenele de instabilitate politică, numărul loviturilor militare și forța partidelor politice se află într-un raport de inversă proporționalitate*; declinul puterii de partid, fragmentarea conducerii, trecerea liderilor în aparatul birocratic al administrației de stat, pierderea sprijinului de masă, disoluția organizațională, migrarea conjuncturală a liderilor de partid, apariția personalismului prevestesc loviturile militare; nu confiscarea puterii de către militari determină decăderea partidelor, ci loviturile militare consemnează doar o stare de fapt, prevestesc sfârșitul unei democrații. Într-o cercetare sociologică a fenomenului evocat, Fred R. von Mehden atragea atenția asupra pericolului care amenință stabilitatea și ordinea politică: frecvența loviturilor militare variază de la 0% (procent înregistrat de statele de tip comunist) la 11% în sistemele cu un singur partid, 45% în sistemele bipartide, 68% în sistemele pluripartide, atingând o cotă de 83% în sistemele fără partide eficiente. Loviturile militare au o frecvență mult mai

mare în statele fără partide decât în oricare sistem politic. Stabilitatea unui sistem politic depinde de această variabilă – instituționalizarea partidelor politice; cu cât ele sunt mai puternice și fără un sprijin de masă sporit, proporțional pericolul loviturilor de stat scade; de exemplu, în statele coloniale, unde vechile instituții politice sunt abolite de revoluție, ordinea post-revoluționară și stabilitatea regimului politic depind de apariția unui partid politic, de puterea acestuia; b. *stabilitatea și ordinea unui sistem politic sunt condiționate și influențate de nivelul de mobilizare și participare politică; sistemele unipartidiste, bipartidiste și cele cu partid dominant conferă o stabilitate mai mare decât cele pluripartidiste.* În opinia politologilor Arthur S. Banks și Robert B. Textor (“A Cross-Polity Survey”, 1963), procentul oscilează între 25% (pentru prima categorie) și 85% (specific ultimului tip de sistem); c. *forța unui partid și a unui sistem de partide depinde atât de nivelul de instituționalizare, cât și de cel participativ.* S. Huntington aprecia că aceasta depinde de patru factori mai importanți: capacitatea de a supraviețui fondatorilor și celor care l-au condus la succes; complexitatea și profunzimea organizațională; gradul de identificare și loialitate a activiștilor și liderilor cu partidul, cu idealurile și obiectivele fundamentale și colaterale ale acestuia; flexibilitatea, capacitatea de a-și schimba funcția de reprezentare. Un partid cu bază de masă este mai puternic decât unul cu sprijin limitat; dominația bazată pe recunoaștere socială diminuează stările conflictuale și concură la realizarea unei stabilități sociale; partidele politice și sistemele de partide devin catalizatorii, instrumentele principale de amplificare și instituționalizare a participării politice; nu se poate concepe participare fără organizare și invers, disjuncția dintre cele două dimensiuni degeneră într-o mișcare browniană, mișcări confuze de masă; organizarea fără participare degeneră în cliici personaliste. Partidele politice necesită sinteza dintre participare și organizare; partidele și sistemele de partide care reușesc să coroboreze mobilizarea cu organizarea reconciliază de fapt modernizarea cu dezvoltarea politică. În timp ce parlamentele reprezentă, partidele politice mobilizează. Forța de mobilizare a partidelor politice este determinată de prezența la vot a cetățenilor, indicator care ilustrează forța și capacitatea organizatorică a partidelor politice. Gradul de participare la vot exprimă grăitor nivelul puterii partidelor politice, posibilitatea lor de mobilizare. Cu cât partidele implicate în alegeri sunt mai puternice, au o bază de masă mai mare, cu atât prezența cetățenilor la vot va fi mai mare. Prezența electoratului la urne în proporție de 90% în țările foste comuniste, 80% în țările occidentale și 60% în SUA relevă importanța pe care o acordă partidele factorului organizare. Din această

perspectivă, convingerea lui S. Huntington: “partidele constituie mai mult baza stabilității decât a instabilității” este rezonabilă și susținută de realitate. Astfel, Asia, Africa și America Latină – unde partidele au fost ilegale sau proscrise mult timp – au reprezentat zonele politice cu o accentuată instabilitate politică. O concluzie se impune: atât schimbarea cât și stabilitatea unui sistem politic trebuie căutată în prezența și activitatea concretă a partidelor politice; 6. *legea adaptării funcționale* (S. Huntington) – durata existențială și funcțională a unui partid este direct proporțională cu posibilitatea sa de a-și schimbe funcția de reprezentare, de a-și primeni suportul sociologic atât în actul guvernării, cât și în cel al opoziției; un partid incapabil de mobilitate sociologică și ideologică nu poate dobândi mai multă putere, își pierde din atributile de instituție politică eficientă față de unul care este mobil și apt de a se adapta la imperativele schimbării, la cerințele de a se identifica cu un alt electorat (vezi criza de identitate și eficiență politică cu care se confruntă partidele provenite din mișcările de eliberare națională imediat ce acced la guvernare; sau momentele de degringoladă manifestate în viața internă a unor partide care au fost înlăturate de la putere și au intrat în opoziție; exemplul frământarilor pe care le traversează PSD-ul); de asemenea, puterea partidelor și numărul lor depind de nivelul modernizării sistemului politic; deși nu există o relație directă între ele, totuși putem constata: la niveluri superioare de modernizare, puterea nu rezidă în număr, toate partidele pot fi puternice, invers, la niveluri scăzute, sistemele monopartidiste pot oscila între putere și slăbiciune, iar cele multipartidiste sunt invariabil slabe; 7. *legea lui Toffler* – indiferent de numărul sau culoarea competitorilor, într-o campanie electorală (“cine va obține mai multe voturi”), va ieși invariabil un singur câștigător: o birocrație de partid (partidul invizibil al birocrației). Dintotdeauna politicienii au fost și rămân prizonierii sistemului lor; de fapt, birocrații sunt cei care “conduc esențialmente toate guvernele pe o bază de zi cu zi și iau majoritatea covârșitoare a deciziilor atribuite președintilor și prim-ministrilor” (partidelor și oamenilor politici – s.n.). Conducătorii politici, comentă autorul, se plâng mereu de greutățile pe care le întâmpină din partea birocrației privind realizarea proiectelor lor. “Toți politicienii japonezi, remarcă Yoshi Tsurumi, au devenit total dependenți de birocrații centrali pentru a elabora un proiect de lege (...) conform unor secenarii create de elita birocraților fiecărui minister”¹⁴. Această situație se perpetuează, probabil, și datorită unor analize lipsite de profunzime din secolul trecut de unii teoreticieni. Birocratismul, clamat de M. Weber ca fiind necesar funcționalității mecanismului social-politic modern, a fost oarecum justificat și eternizat de

aprecierile ulterioare ale altor gânditori. Aserțiunile formulate de R. Aron, valabile în perioada de avant a sistemelor și regimurilor politice, pot deveni o piedică în procesul conducerii științifice a fenomenului politic. Și astăzi suntem tributarii unor prejudecăți enunțate de teoreticianul francez: “funcționarul este un profesionist, omul politic este un amator”; “omul politic nu se definește prin competență, ci prin legitimitate, el este investit cu autoritate legitimă, sarcina lui este de a fixa obiectivele legislației în interiorul regimului și chiar de a-i fixa obiectivele”; “regimurile democratice sunt regimuri de experți conduse de amatori; pentru ei, oamenii politici nu este nevoie să înțeleagă domeniile de care se ocupă”, ei “reprezentă un aspect al ordinii politice”. Această lege, fără îndoială, se manifestă, o resemțim și reprezentă un aspect definitoriu al unei societăți alienate, aflată la limita manifestării simptomelor de patologie politică. Soluția, o guvernare efectivă de către “oameni politici profesioniști”¹⁵, paradoxal, ne-o oferă chiar autorul; 8. *legea programelor politice* – puterea se câștigă cu un program electoral de stânga și se pierde cu un program de guvernare de dreapta, sau cum remarcă cineva: partidele trăiesc prin mistică și dispar prin activitatea desfășurată; 9. *legea legitimății* – partidele se legitimează mai degrabă prin performanțele guvernării decât prin legalitatea formală, iar legitimitatea liderilor substituie, se identifică cu legitimitatea partidelor; 10. *legea imitației* (formulată de G. Tarde și aplicată de noi la evoluția partidelor) – sub raport doctrinar și organizatoric, partidele contemporane n-au adus nimic spectaculos, și astăzi, cu mici nuanțe, vorbim de aceleași orientări și atitudini politice: poziționarea stânga/dreapta constituie încă indicatorul cu cea mai mare capacitate predictivă și de structurare a votului alegătorilor; imitația este tot atât de veche ca și partidele; “Sistemele noastre politice (actuale - s.n.) – observă A. Toffler (în “Al treilea val”, 1983) – sunt copiate după modelele inventate înainte de nașterea marii industrii”; deosebirile constau în accentuarea interferențelor de conținut mergând până la convergență, iar politica, indiferent de natura sa, s-a transformat într-o industrie profitabilă pentru cercurile conducătoare, schimbând politica dintr-o vocație într-o adevărată profesie; nu se mai trăiește pentru politică, ci din politică; 11. *legea diversificării și integrării* – evoluția partidelor, sub aspect organizatoric și doctrinar, a avut loc de la unul la multiplu, de la monopartidism la bipartidism și multipartidism, de la concepții bine individualizate, care personalizau “dreapta”, “stânga” și “centrul”, la o convergență de tip ideologic, nu numai instituțională; criteriile tradiționale nu mai sunt operaționale; astăzi, cu greu mai putem distinge partidele din punct de vedere doctrinar; fiecare partid s-a inspirat și

și-a integrat în propriile programe politice rezonante și de succes verificat aparținând celorlalte partide; astfel, avem partide de dreapta care promovează politici sociale de inspirație socialistă sau social-democratică, și deopotrivă partide de stânga sau de centru-stânga care clamează, sunt promotoare ale unor politici economice de tip liberal (de exemplu: situația din Ungaria – succesele economice ale guvernului socialist –, din România, sau conceptul de “economie socială de piață” lansat de democrația creștină și revendicat și de alte partide de altă culoare politică, respectiv de PSD și.a.). Tendința generală a fenomenului politic, susțină Gh. Iancu, o constituie orientarea multipartidistă dublată de doctrina “convergenței sistemelor”¹⁶; barierile ideologice dintre partide s-au estompat, și-au pierdut semnificația, singura ideologie care rezistă timpului o constituie: lupta pentru putere; 12. *legea autorității* – cu cât gradul de recunoaștere socială al partidelor este mai mare în aceeași măsură (proporțional) poziția sa dominantă în peisajul politic va descuraja eventualele resurse de contestare, de conflict social și, evident, va genera o stabilitate mai mare în societate¹⁷; 13. *legea concurenței și competiției* – este vitală pentru existența, dezvoltarea și conservarea partidelor politice; lipsa de competitivitate politică conduce la anchilozarea sistemului, la apariția totalitarismului, dezinteres pentru modernizare, pentru înnoire doctrinară; devine un criteriu important de clasificare a partidelor în concepția lui M. Duverger sau G. Sartori; când partidele aflate în viață politică cauționează regimuri alternative, în prim plan este proiectată competiția dintre partidele democratice și cele nedemocratice; partidele, și nu preferințele indivizilor, limitează opțiunile electoratului prin constrângerile severe ale ofertei, publicul fiind nevoit să aleagă dintre puținele alternativele pe care i le oferă elita instituționalizată¹⁸; 14. *legea compatibilității doctrinare și programatică* – partidele participă la o guvernare de coaliție în virtutea unor principii: afinități ideologice, compatibilitate doctrinară și programatică (în mod frecvent), fie după interese conjuncturale parțial comune (fenomen ce se întâlnește foarte rar într-un stat cu o viață politică decantată, bine așezată; vezi Alianța PNL-PD în campania electorală din toamna lui 2004, sau guvernarea cvadripartită – PNL, PD, UDMR, PUR, formațiuni cu evidente deosebiri ideative și programatic – construită doar pe obiectivul comun: înlocuirea guvernării PSD). Este de așteptat ca încălcarea legii enunțate să-și arate rezultatele nefaste anticipate de analiști. Funcționalitatea și rezultatele de până acum nu prefigurează o altă concluzie. O reacție politică corectă față de această situație presupune luarea în considerație și corelarea “axiomelor politicii” formulate de L. Lowel (“guvernele de coaliziune au o durată scurtă

de viață în comparație cu cabinetele unipartite”), A. Lijphart (“sistemele bipartite sunt ... mai democratice decât sistemele multipartite”) și J. Blondel (“sistemele bipartite se asociază cu cabinete stabile, iar pe măsura creșterii multipartitismului durata cabinetului se reduce”)¹⁹; 15. *legea scientismului* – deplasarea de accent de la ideologic la științific; partidele se nasc din doctrine (sunt construcții organizaționale fundamentate doctrinar, ideologic) dar supraviețuisc prin știință (întreținerea mecanismului lor funcțional necesită recursul la știință, accentuarea profesionalizării activității de partid); un partid rezistă pe scena politică nu numai prin loialitate și entuziasmul membrilor, convingeri ideologice și militantism ci, îndeosebi, prin competența acestora, capacitatea lor de a rezolva probleme cu un ridicat grad de complexitate și dificultate; recrutarea membrilor de partid se face, remarcă P. Bréchon (în “Partidele politice”), potrivit criteriului competenței; sarcinile fiind încredințate specialiștilor²⁰; 16. *legea entropiei* – partidele, din punct de vedere istoric (evolutiv), apar ca organizații de cadre și sfârșesc prin a fi partide de masă, ele evoluează de la simplu la complex și eterogen, de la practicarea unor criterii selective la cele lipsite de discernământ axiologic; moment ce marchează începutul disoluției partidelor, chiar al dispariției lor de pe scena politică.

Cunoașterea acestor legități permite formularea unor aprecieri cu valoare epistemologică și practică privind evoluția și destinul fenomenului partidist în perspectiva trecerii omenirii la societatea informațională.

Persistența fenomenului partidist în lumea viitorului este susținută de numerosi teoreticieni prin următoarele argumente: democrațiile nu pot exista fără partide politice, democrațiile mai vechi sau mai noi sunt regimuri de partide (Kelsen); “un regim fără partide” este “un regim conservator” (M. Duverger); “un regim antipartid este un regim reacționar”, iar un stat fără partide devine un “stat antipartid” (S. Huntington); partidele îndeplinesc sarcini sociale și politice pe care nici un alt tip de organizație nu are capacitatea de a le rezolva: menține consensul, coordonează personalul politic, sondează opinioile cetățenilor și le prezintă în mod responsabil, mediază, filtrează, prelucrează și simplifică problematica formulată de cetățeni, ușurează munca administrației (Pizzorno). “Partidele, conchidea Pasquino G., rezistă pentru că, indiferent dacă sunt în guvern sau în opozиție sunt garanți ai multor schimbări politice, în sistemele în care, după terminarea confruntării ideologice, apare posibilă negocierea intereselor.”²¹

NOTE

- ¹ Kotarbinski, T., *Tratat despre lucru bine făcut*, București, Ed. Politică, 1976, p. 399.
- ² Dahl, R., *op. cit.*, p. 135.
- ³ apud Pasquino, G., *Curs de știință politică*, Iași, Institutul European, 2002, p. 77-79.
- ⁴ *Ibidem*, p. 82-83
- ⁵ Lijphart, A., *Modele de guvernare majoritară și consensuală în douăzeci și una de țări*, Chișinău, Ed. Sigma, 1999, p. 143.
- ⁶ Stoiciu, A., *Comunicarea politică. Cum se vând idei și oameni*, București, Ed. Humanitas-Libra, p. 14-18.
- ⁷ Ignazi, P.L., *The crisis of Parties and the Rise of New Political Parties*, în *Party politics*, 1996, p. 549-566.
- ⁸ Aron, R., *Democrație și totalitarism*, București, Ed. All Educational, 2001, p. 257.
- ⁹ apud Lijphart, A., *op. cit.*, p. 172-176.
- ¹⁰ Michels, R., *Les partis politiques. Essai sur le tendance oligarchiques des démocraties*, Paris, Flammarion, 1914, p. 9-10.
- ¹¹ Aron, R., *Democrație și totalitarism*, București, Ed. All Educational, 2001, p. 257.
- ¹² Touraine, A., *Qu'est-ce que la démocratie?*, Fayard, 1994, p. 85.
- ¹³ Brechon, P., *Partidele politice*, Cluj-Napoca, Ed. Eikon, 2004, p. 209-212
- ¹⁴ Toffler, A., *Puterea în mișcare*, București, Ed. Antet, p. 258-259.
- ¹⁵ Aron, R., *op. cit.*, p. 48-52.
- ¹⁶ Iancu, Gh., Orientări în tendințele sistemelor de partide contemporane, în *Partidele politice*, București RA “Monitorul Oficial”, 1998, p. 104-105.
- ¹⁷ Teodorescu, Gh., *Putere, autoritate și comunicare politică*, București, Ed. Nemira, 2000, p. 74.
- ¹⁸ Rose, R., Mishler, W., Haerpfer, Ch., *Democrația și alternativele ei*, Iași, Ed. Institutul European, 2003, p. 48- 51.
- ¹⁹ apud Lijphart, A., *Modele de guvernare majoritară și consensuală în douăzeci și una de țări*, Chișinău, Ed. SigmaIG, 1999, p. 125-126.
- ²⁰ Bréchon, P., *Partidele politice*, Cluj-Napoca, Ed. Eikon, 2004, p. 235.
- ²¹ Pasquino, G., *Curs de știință politică*, Iași. Ed. Institutul European, 2002, p. 173-179.

VASILE NAZARE - conferențiar universitar la Academia Navală “Mircea cel Bătrân” din Constanța, la catedra de științe comportamentale, în domeniul filosofie-politologie.

Modelări sociale

Raționalitate economică vs. raționalitate sociologică?

DORINA CUCU

A theoretical analysis of the two principal models for studying a social system: the economical one and the sociological one. Each of those models has its own flaws, one for considering the individual strictly rational, acting just to attain his ends, the other for considering the society the sum of individuals from a social body, each one of them acting within a confined set of possibilities. Maybe the best way to approach the social problems is that of a combined model, in which we diminish the extreme rationality of individual claimed by the economical model and combine the individual interests with the environmental influences. In this way we can balance the economical and the sociological approaches, obtaining an accurate instrument for addressing the social problems.

Considerații introductive

Un sistem este un grup de componente aflate într-o relație structurală și care interacționează conform unor reguli (o rețea de constrângeri și libertăți). Existența unei interdependențe între componentele sistemului face ca acțiunea uneia dintre ele să aibă efecte asupra celorlalte componente.

Societatea ar putea fi privită ca un sistem uman, adică un sistem ale cărui componente sunt oameni. Indivizii umani sunt dotați cu raționalitate și cu voință liberă, ceea ce face ca acest sistem să aibă un caracter aparte. Este vorba de (1) acțiunea specifică componentelor sale și de (2) relațiile care se stabilesc între acestea.

Astfel, pentru a da seama de evoluția unui sistem uman este nevoie de o explicație a acțiunii umane și a relațiilor sociale care se stabilesc între indivizi. Trebuie observat că între cele două există o legătură: natura acțiunii umane este determinată de natura relațiilor pe care individul le stabileste cu ceilalți indivizi, iar relațiile sociale se stabilesc și evoluează în raport cu caracterul acțiunilor întreprinse de aceștia.

În peisajul teoretizărilor întreprinse până acum am putea grupa abordările legate de această temă ca situându-se mai mult sau mai puțin pe unul dintre două curente: economic sau sociologic. Fiecare dintre ele propune o modelare a societății, oferind ceea ce vom numi un model economic, respectiv un model sociologic. În cazul modelului economic explicativ accentul se pune pe maximizarea utilității în raport cu o preferință dată (a agentului uman). În schimb, în mo-

delul sociologic se folosește drept element explicativ cheie influența contextului social și regularizarea acestuia de către o serie de instituții (seturi de reguli).

Dat fiind că ne confruntăm cu două modele care încearcă să explice acțiunea umană în context social, ambele tratând indivizii ca agenți raționali, dar din perspective diferite, întrebările de la care pleacă eseul de față sunt: care dintre ele este mai plauzibil sau mai eficace? Nu cumva este posibilă o optimizare a lor într-un model care să țină cont de câștigurile teoretice proprii fiecărui?

Voi încerca să apăr este teza că individul trebuie gândit și discutat atât dintr-o perspectivă internă, ca un procesor de informații la nivelul căruia se caută o a maximizare a utilității, cât și dintr-o perspectivă externă, ca un element al unui procesor de informații care este sistemul social și ale cărui reguli de procesare sunt instituțiile. Un model empiric care ar da o explicație mai plauzibilă acțiunii umane este unul în care sunt conjugate ipotezele care stau la baza modelului economic și a celui sociologic.

Modelul economic

Elementele de bază în orice teorie economică sunt individul și relațiile sale cu ceilalți. Din punct de vedere economic, ceea ce ar sta la baza vieții sociale ar fi acțiunea umană individuală și, ca atare, “a explica instituțiile sociale și schimbarea socială înseamnă a arăta cum apar ele ca rezultat al acțiunii și interacțiunii indivizilor”¹.

Orice demers într-o teorie economică presu-

pune un demers individualist metodologic, a cărei particularitate stă în aceea că punctul de pornire este dat de premisa că fiecare individ are propriile valori și opțiuni, că are un profil care îl face distinct în peisajul social și ca atare și acțiunile sale vor avea motivații și trasee distințe. Așa se explică locul central pe care îl ocupă individul și acțiunile sale în cadrul acestui model explicativ, individ fiind cel care posedă valori și cunoștințe, face calcule de utilitate, decide și, în condiții de libertate, acționează în consecință². Cu alte cuvinte, pentru a înțelege fenomenele sociale de felul celor care au loc în cadrul grupurilor, al colectivităților, se presupune a fi necesară în prealabil o înțelegere a comportamentului individual: de ce indivizii se comportă așa cum o fac de fapt?

Modelul economic construit pe această premissă metodologică propune următorul răspuns. Comportamentul indivizilor este un comportament rațional. Potrivit lui McKenzie și Tullock³, ceea ce face ca un comportament să merite numele de rațional este faptul că indivizii acționează ghidați de un scop. Făcem precizarea că în definitiv nu este vorba de un singur scop, ci de o succesiune de scopuri îndreptate regulativ spre un scop ultim – schimbarea unei situații mai puțin bune cu una mai bună. Lucrurile aici pot fi puse și altfel. Am putea privi scopurile indivizilor din punct de vedere material, dar și formal. Nu fac obiectul teoriei economice scopurile materiale, aspectele concrete spre care poate tinde un individ la un moment sau altul și care se pot transforma în mijloace pentru noi scopuri, sau care pot fi modificate în funcție de dinamica mediului (vorbind în felul acesta și de o dinamică a scopurilor). Ceea ce rămâne central pentru modelul economic și pentru individul pe care mizează acesta ar fi faptul că omul este ghidat de un scop formal, care poate fi tradus sub forma unei instrucțiuni: “Îmbunătățește!”

Merită observate două aspecte legate de raționalitate sau de forma de manifestare a individului ca individ rațional. Unul dintre acestea ar fi cel volitiv: individul este dotat cu voință⁴. Cu alte cuvinte, individul, prin voința sa, este capabil să-și aleagă o orientare, este capabil să-și fixeze un scop (material) sau altul, voința este cea care dă concrețețe scopului individului și face posibilă o exprimare a interesului acestuia într-o alegere (adică, obiectivează - la nivelul propriei conștiințe - ce este mai bine *pentru el*). Ceea ce ar mai rămâne, pentru a vorbi până la capăt de un individ rațional, ar fi capacitatea acestuia de a-și calcula “drumul” sau “strategia” în atingerea obiectivului pentru care a optat. Iar pentru aceasta, el este dotat cu încă o capacitate, aceea de cunoaștere. Individual acționează rațional, punând în joc cunoaș-

terea, în măsura în care alege acțiunea pe care o calculează corect ca fiind cea mai folositoare pentru satisfacerea preferințelor sale. Altfel spus, individul rațional este capabil să-și calculeze costurile diverselor întreprinderi pe care le-ar putea face în atingerea scopului și să aleagă ca atare (deci, în cunoștință de cauză) traseul de acțiune cu cele mai mici costuri. În termenii modelului economic⁵, acțiunea agentului rațional poate fi descrisă ca maximizatoare de utilitate în momentul în care alegerea alternativei se face cu cel mai scăzut cost.

Din cele de mai sus se poate vedea că *omul-economic* reprezintă un tip uman al căruia comportament este orientat de un principiu economic: a obține rezultate maxime cu minimum de efort. Ceea ce trebuie însă precizat e faptul că acest principiu nu exclude și nu este infirmat de prezența erorii sau a greșelii. Altfel spus, agentul nu este mai puțin rațional dacă greșește în alegerea mijloacelor sale – dacă totuși nu alege acțiunea cu costurile cele mai reduse sau aducătoare de utilitate maximă –, deoarece nu se presupune că el are acces la toată cunoașterea. Pretentia de raționalitate ca minimizatoare de costuri și maximizatoare de utilitate privește posibilitatea agentului de optimizare în câmpul unei cunoașteri de la un moment dat atât cât este ea relevantă pentru scopul ales de individul respectiv. E ca și cum el joacă și câștigă pe un set de resurse la care are acces, incluzând aici și resursele sale informaționale.

Pe de altă parte, așa cum observă Buchanan, omul economic este ghidat de preferințe sau gusturi și de capacitate⁶. Astfel, el intră ca agent în cadrul modelului economic ca o “funcție de utilitate, pe de o parte, și printr-o funcție de producție, pe de altă parte”⁷. În felul acesta, eficacitatea unei structuri sociale analizate pe coordonatele acestui model este dată de un calcul ale căruia variabile sunt eficacitățile indivizilor în raport cu ei însăși: calculul pornește de la individ și ține cont, pe de o parte, de preferințele individului, adică de costurile pe care acesta le dispus să le suporte atunci când alege între alternative⁸, iar pe de altă parte de capacitatele acestuia de a rentabiliza intrările la care are acces⁹.

O modelare a societății și a evoluției acesteia prin intermediul unei teorii economice, pornind de la individ ca celulă de procesare fundamentală în mediu, caută să extragă aspectele relevante ale acestuia pentru o construcție și un calcul de eficiență, care nu sunt altceva decât parametrii de adaptare ale oricărui sistem într-un mediu dat. Cele două aspecte, așa cum a reieșit mai sus, sunt voința – ca facultate de a exprima și obiectiva în scopuri particulare preferințele individului – și cunoașterea – ca o capacitate de a

culege informații și de a le prelucra în vederea unui calcul de economisire a resurselor pe care le antrenăază în vederea realizării scopurilor respective.

În plus, trebuie spus că economistul pune individul uman în postura de creator al lumii sociale. Altfel spus, individul *poartă răspunderea ieșirii din sine*: trecerea de la un proiect care cuprinde gusturile și preferințele sale obiectivate în scopuri, informații de conjunctură, calcule și strategii de acțiune la realizarea efectivă, la acțiunea efectivă care presupune interacțiunea cu ceilalți. Astfel, individul este contrâns să stabilească relații cu ceilalți parteneri sociali, iar acestea vor fi și ele expresia unui calcul prealabil. Este de remarcat că, sub acest aspect, acțiunea – acțiunea ca stabilire de relații cu ceilalți – este proiectată la fel ca oricare alta, având în plus particularitatea că individul îl va privi pe *celălalt* drept un proiectant și un maximizator de utilitate care procesează informație într-o manieră similară lui. Astfel, a face strategii raportându-te la partenerii de joc ca la niște strategi, deci similari tie din acest punct de vedere, revine la nivelul individului *creator de societate* la a da naștere unui aranjament social de tip negociere cu parteneri egali în scop – maximizarea de utilitate.

Dacă individul poate fi redus la aceste aspecte, dacă ele există cu adevărat, dacă ele pot explica relațiiile care se stabilesc între indivizi, rămâne să discutăm în cele ce urmează.

Limite și deficiențe ale modelului economic

Abordarea economică, prin idealizările și reducările pe care le face, ridică o serie de întrebări și de dificultăți. O primă observație ar fi că individul, în diferitele sale ipostaze de agent social, nu pare a fi întotdeauna ghidat în maniera presupusă de modelul economic. În ordinea discuției de mai sus, să ne oprim pentru început asupra presupoziției că individul în baza profilului său particular își obiectivează, făcând alegeri, o serie sau o succesiune de scopuri. Obiecția care se ridică aici este aceea că el nu își exprimă întotdeauna preferințele în scopuri clare, nu ia act întotdeauna de ceea ce îl interesează, ci, mai degrabă, aceste interese îl ghidează într-o manieră implicită. Cu alte cuvinte, individul nu este mereu în postura de a face un calcul, căci variabilele presupuse de acesta, printre care ar sta aceste scopuri, nu îi stau la îndemână în mod explicit. Pe de altă parte, aşa cum am adus în treacăt vorba și mai înainte, preferințele se află într-o anumită dinamică care nu coincide întotdeauna cu dinamica conștientizării lor sub formă de scopuri clare.

Privind lucrurile și dintr-o altă direcție, a con-

textului relativ la care individul trebuie să fie, aşa cum se susține, poate să facă strategii (calcule) de optimizare a resurselor, de maximizare de utilitate, mediul (fie sub aspect natural, fie social) se găsește și el într-o anumită dinamică, într-o anumită schimbare. Ca atare, individul – pentru a satisface modelul economic – trebuie să fie procesorul de optimizare a unor informații (luând în calcul atât ce vine dinspre mediu, cât și ce vine dinspre lumea proprietarilor preferințe), cu o mare putere de acoperire și de o viteză considerabilă. În realitate, de cele mai multe ori, date fiind limitele sale naturale, individul ajunge să ignore o parte dintre informații, să păstreze în mod selectiv numai ceea ce i se pare relevant sau, pur și simplu, să fie copleșit, să rămână în urma evenimentelor pe care e dator să le analizeze. Ceea ce s-ar putea reprosa din acest punct de vedere modelului economic ar fi o presupozиție prea tare de raționalitate. Evident că actorii sociali sunt ființe raționale, că ele sunt dotate cu un aparat de alegere (voiță) și de calcul (cunoaștere), dar măsura în care acestea îl ghidează este una parțială, rămânând de multe ori loc și pentru hazard la nivelul deciziei de acțiune. Mai mult, am putea crede mai degrabă că de multe ori, dintr-o economie de timp sau sub presiunea timpului sau a altor factori, indivizii aleg prima strategie de acțiune găsită, renunțând la a mai calcula diferite variante, la a le mai compara și.a.m.d. Resursele individului ne apar ca fiind prea limitate pentru a pune numai asupra lor povara explicației acțiunilor sale și mai ales a relațiilor care fac ceea ce se înțelege printr-o societate.

Legat de acest din urmă aspect, cel al relațiilor dintre indivizi, a crede că ele iau naștere și pot fi teoretizate plecând numai de la presupoziția că individul îl privește pe ceilalți drept *strategi* asemenea lui comportă și difficultăți. Ceea ce constituie o notă dominantă cu privire la relațiile care se stabilesc între indivizi în plan social este aceea că ele sunt relații de negociere și cooperare, adică relații de schimb care se desfășoară în condițiile reciproce ale intereselor fiecarui participant. Însă aceste relații nu pot exista de către pe fondul prezenței și acțiunii unui sistem de reguli. Regulile sunt cele care reglementează, care normează aceste relații ca o terță parte, la care se raportează cele două părți contractante. Dacă este să admitem modelul economic, ar reieși că aceste relații *reglementate* iau naștere în condițiile în care singurul motor, singurul factor de motivație al individului (partener) ar fi maximizarea utilității. Or, un maximizator de utilitate nu este neapărat motivat să respecte regula, ci poate fi, în acord absolut cu reperele date de modelul economic, ceea ce se numește un “pasager clandestin”, adică un individ care încalcă regula sau

încearcă să o oculească, apelând la o acțiune maximizatoare de utilitate¹⁰.

Modelul sociologic

Ceea ce am așteptă de la un model care să explice societatea, procesele care au loc la nivelul acesteia, ar fi ceva care să acopere și faptul că între indivizi se stabilesc relații, că sunt respectate reguli, că deși există *pasageri clandestini*, ei nu constituie o parte relevantă a societății. Cei mai mulți indivizi aleg să respecte reguli contractuale și nu o fac numai din dorință de a-și maximiza utilitatea. Modelul sociologic caută să acopere această curență a modelului economic, încercând să ofere un factor care determină și explică acel “ceva” care îi determină pe oameni să existe ca oameni sociali, ca parteneri într-o societate, până la urmă ca agenți de relație.

Perspectiva sociologică propune o abordare inversă celei economice. Ceea ce se ia drept punct de plecare în demersul teoretic de aici este presupoziția că acțiunile intenționate ale indivizilor sunt posibile doar dacă există niște reguli sociale. În modelul sociologic prin care este modelată societatea și prin care se încearcă o explicație a ei, individul și, implicit, acțiunile lui nu mai sunt creatoare de reguli, adică de structură socială, ci regulile preexistă individului și constituie precondiții ale acțiunii lui. În felul acesta, comportamentul indivizilor nu mai poate fi redus la unul motivat și calculat pe considerente economice, ci el devine unul mai complex. “Îmbogățirea” comportamentului individului utilitarist, propriu modelului economic, se face, aici, prin luarea în considerare a unor acțiuni ale acestuia, până acum ignorate sau reduse în mod nejustificat la acțiuni orientate pur economic. Astfel, modelul sociologic, va privi individul ca fiind un întreprinzător de acțiuni de mai multe feluri. O clasificare a acestora, în terminologia lui Weber¹¹, cuprinde:

1. acțiuni economice, ca acțiuni instrumental-raționale,
2. acțiuni valoric-raționale, adică acțiuni care sunt determinate de valori, care sunt de alt ordin decât cele economice și care nu mai țin cont de raportul cost-consecințe,
3. acțiuni tradiționale, care constituie acțiuni ce se integreză în niște practici tradiționale,
4. acțiuni afective, care sunt urmări ale unor dorințe, afecte și stări emoționale nesupuse neapărat unui proces autoreflexiv.

În felul acesta se poate vedea că acțiunea umană este una determinată de context, că orice comportament individual este un comportament contextualizat și ghidat de mediul social în care se desfășoară:

“o acțiune care ține cont de comportamentul celorlalți și se desfășoară în funcție de acesta”¹². Aici nu mai este vorba, așa cum s-a văzut în cazul modelului economic, de o ghidare a individului în raționamente și acțiuni de către propriile interese, deși existența acestor ghidări rămâne de necontestat. Ceea ce prevalează, însă, din punct de vedere sociologic, în alegerea comportamentului individual, de data asta, este plasa de interese puse în joc prin comportamentele celorlalți, care se constituie pentru individ în jaloane comportamentale, în cutume și reguli. Prin urmare, a fi rațional în sens sociologic revine la te supune regulii ca produs sau consecință a sistemului social în care te găsești.

În sensul acesta, Durkheim va spune că “societatea nu este doar suma indivizilor, ci sistemul format de asocierea lor reprezentă o realitate specifică cu caracteristici proprii”¹³, marcând astfel ideea că indivizii se află într-o rețea de constrângeri, de obligații moștenite sau apărute în mod spontan în decursul vieții lor, care nu mai pot fi explicate doar focalizând analiza teoretică doar pe individ. Sociologic privind, reușita individului constă în capacitatea sa de adaptare la un mediu social. Prin urmare, individul ar fi mai puțin fautor de societate, și mai mult o unitate pusă în față rezolvării unei probleme de integrare într-o societate. Faptul că suntem introduși într-o lume cu instituții sau sisteme de reguli, cu valori deja existente, ne-ar condiționa țelurile și opțiunile, sarcina noastră rămânând aceea de a satisface niște cerințe externe.

Având în vedere cele spuse, am putea caracteriza demersul explicativ sociologic ca fiind unul conformist și funcționalist¹⁴. Observăm că și de această dată individul suferă până la urmă o reducție. El se reduce la capacitatea sa de a intra într-unul dintre rolurile sociale și, odată intrat, joacă acest rol pentru a maximiza un scop social spre care se îndreaptă societatea respectivă. Astfel, Parsons¹⁵ consideră că structura socială constă, pe de o parte, din unități similare celulelor sau particulelor și, pe de altă parte, din relații conforme unui pattern, așa cum sunt cele prezente la nivelul “organizării” din țesuturi și organe. Unitatea minimă aici este *rolul* pe care îl are actorul individual sau, mai bine zis, funcția pe care acesta o îndeplinește în sistem. Iar relația minimă este aceea a interacțiunilor reciproce conforme unui pattern în termenii cărora fiecare participant funcționează ca un actor în relația sa cu ceilalți. Așadar, arată Parsons, o astfel de relație este o relație de tip normativ, întrucât relațiile pe care individul este în măsură să le stablească trebuie să se conformeze tiparului social. Funcția individualului este definită de sistemul de interacțiuni în care

este prins, interacțiuni, așa cum s-a mai spus, reglate de structura socială existentă.

Din punctul de vedere al lui Parsons, două sunt elementele care reglementează relațiile în care sunt prinși indivizii și în care își joacă rolul: valorile și normele sociale. În ceea ce privește valorile¹⁶, Parsons arată că ele trebuie înțelese ca patternuri normative ce definesc comportamentul dezirabil pentru sistem. Pe altă parte, normele¹⁷ sunt patternuri care definesc comportamentul dezirabil pentru o unitate sau o clasă de unități relativ la ceea ce le este specific. Prin urmare, se vorbește de două tipuri de repere în traectoriile pe care le au atât funcționarea sistemului, cât și cea a individului sau a grupurilor de indivizi. Evoluția sistemului este evaluată din perspectiva valorilor împărtășite în cadrul acestuia, iar acțiunea individului are sens pozitiv în măsura în care ține cont de normele specifice poziției pe care o ocupă în sistem. În aceste condiții, a fi rațional înseamnă a fi conform cu aceste valori și norme și a-ți înțelege cât mai bine funcția în sistem.

Limite și deficiențe ale modelului sociologic

Înțînd cont de intenția sa de a oferi o modelare a societății și a acțiunii indivizilor în cadrul acesteia, modelul sociologic se confruntă totuși cu o serie de dificultăți. Una dintre ele, care merită semnalată, este aceea că, deși perspectiva sociologică pornește de la o asumție de conformism, adică de la ideea orientării indivizilor și a acțiunilor lor de către niște *currente* sociale, la nivel social se poate constata că unul dintre fenomenele prezente ar fi acela al disputelor și conflictelor dintre actorii sociali în ceea ce privește atât valorile, cât și normele. Problema e că individul-sociologic este minimalizat ca personalitate; modelul sărăceaște individul pentru că îl pune în postura unui atom a cărui definire se reduce la relațiile pe care le are cu alții "atomi-umani" fără a se lua în discuție calitățile sale intrinseci. Nu de puține ori, indivizii au tendințe și opțiuni divergente, pun interesul propriu înaintea intereselor sociale. Totodată, nu constituie o excepție indivizii care nu înțeleg sau nu-și acceptă un rol social sau altul așa cum reiese el din patternul social.

O altă obiecție ce s-ar putea aduce modelului sociologic se situează pe un palier explicativ-metodologic. În primul rând, a alege drept entitate fundamentală explicativă societatea ne pune în imposibilitatea de a explica particularitățile unei astfel de structuri organizaționale. Or, cei care îi dau identitate, cei care conferă *culoare calitativă* societății sunt indivizii care intră în jocul social prin particularitățile lor. Să ne imaginăm următorul experiment. Să zicem că

dintr-o societate am substitui un individ cu un altul mult diferit în ceea ce privește felul de a gândi și a acționa. Bineînțeles, efectul – în ceea ce privește caracteristicile societății respective – nu ar fi unul vizibil, ceea ce nu ar însemna că nu avem de-a face cu nici un fel de modificare. Însă, continuând să substituim în felul acesta indivizi cu alții care sunt diferenți de cei dintâi – care intraseră în componența originară a societății în discuție – vom observa, la un moment dat, că respectiva societate va avea alte caracteristici – legi, structură organizațională etc. Dacă am presupune că determinația este numai dinspre societate spre individ și nu și invers – sau nesemnificativ din direcția opusă –, societatea ar trebui să rămână aceeași, ceea ce evident nu se întâmplă. Ceea ce demonstrează acest experiment imaginär nu este decât că o societate așa cum arată ea la un moment dat este parțial determinată de fiecare individ. Evident, aceasta nu înseamnă decât că individul are o contribuție ponderată la statura particulară a unui ansamblu social sau altul, dar că oricum ea trebuie luată în calcul.

Un model "combinat"

La experimentul propus mai sus și care avea drept scop evidențierea unor limite ale modelului sociologic, s-ar putea răspunde cu un altul. Să zicem că un individ este luat și dus în altă societate, diferită ca organizare și mentalități. Evident, individul își va păstra anumite particularități, dar în mod aproape sigur le va pierde pe unele în favoarea altora – cele care vor fi în acord cu valorile și normele existente în această nouă societate sau, altfel spus, cu patternul social de acolo. Acest contra-experiment ar susține, la rândul lui, ideea că societatea determină indivizii și felul lor de a fi.

Trăgând linie, s-ar părea că ne găsim în fața unui paradox: cine pe cine determină? Răspunsul nu poate fi decât că determinarea este evident bidirectională. Și totuși, nu am avansat prea mult cu aceasta, pentru că ceea ce interesează este de unde ar trebui să pornească un demers teoretic explicativ privitor la diversele aspecte sociale. Ceea ce reținem din cele de mai sus este că avem de-a face cu două componente, individul și societatea, care interacționează și, astfel, capătă fiecare o anume specificitate. Prin urmare, întrebarea care ar trebui să ne stea în atenție este unde, în ce zonă a interacțiunii, ar trebui focalizată analiza așa încât să avem maximum de câștig teoretic. Dacă ar fi să ne ocupăm de societate am fi într-o situație infinit dificilă întrucât ea ar fi într-un fel "suma" interacțiunilor pe care le are fiecare individ cu societatea. În schimb, dacă individul ar fi centrul analizei, elementele pe care ar trebui să le luăm în

calcul ar fi mult mai restrâns și, ca atare, mai ușor de explicat și prezis. Aceasta deoarece orice individ are la îndemână un număr limitat de alți indivizi cu care intră în contact și în raport cu care se manifestă. Individul nu are o relație propriu-zisă cu societatea în ansamblul ei, ci cu un număr mult mai mic de alți indivizi.

Pe de altă parte, necesitatea unor investigații teoretice în plan social este datorată nu atât nevoilor explicative, cât rezolvării unor probleme sociale, iar acestea sunt cele ale indivizilor, ca atare sunt probleme care vin din perspectiva individului. Nu ne interesează problemele societății, probleme pe care nu putem nici măcar să le definim și nici să le cuantificăm. Ca atare, a punc societatea ca element explicativ central și primitiv într-un astfel de demers nu ar face decât să ne depărteze de chestiunile de interes – situația individului și dificultățile acestuia. Toate această problematică poate fi tradusă, din perspectivă individualistă, în termenii normelor și *legilor* – explicite sau implicate – care funcționează într-o societate sau, mai corect, la nivelul relațiilor imediate cu alți indivizi. O perspectivă globală ar conduce la o analiză o normelor într-un sistem de valori abstract și arbitrar, pe când cealaltă are repere concrete, fixate de nevoile și aspirațiile indivizilor care compun societatea.

Societatea pentru indivizi nu este decât un *tablou de constrângeri*, însă, pentru ca acesta să fie operațional, formatul pe care îl are setul de norme trebuie să fie pe de o parte finit, iar pe de altă parte, determinat de feedback-ul venit dinspre indivizi și problemele acestora. Astfel, devine determinantă și productivă situarea teoreticianului în unghiul de perspectivă al individului, și nu al produsului finit de o formă sau alta care este societatea prin normele care o particularizează. Că așa stau lucrurile, o dovedă o constituie consecințele nefaste pe care le are orice abordare globală, în care problemele indivizilor sunt ignorate, în care consecințele teoretice și practice care decurg se situează de cele mai multe ori în conflict cu libertățile și drepturile indivizilor.

O societate, pentru a funcționa, trebuie să presupună cadre instituționale, să beneficieze de reguli. Însă, acestea, ca produs *natural* în cadrul societății respective, nu reprezintă neapărat soluții pentru situațiile individuale. Ca atare, organizarea unei societăți, deci ceea ce face ca o societate să fie o societate, deși generată de societate, este în fapt un produs care răspunde tendinței indivizilor de minimizare a costurilor în urmărirea propriilor interese.

În urma acestor considerații s-ar putea crede că analiza de față înclină mai degrabă pentru un model individualist asemenei celui economic. Așa și este, numai că pentru a nu întâlni același limitări proprii

acestui model, ar fi de preferat două îmbunătățiri ale acestuia. Prima dintre ele este de ordin negativ și susține o diminuare a mizei pusă pe raționalitatea individului, pe orientarea acestuia strict după interesele sale și în vederea maximizării lor. A doua, care vine să dea completarea pozitivă și necesară celei dintâi, ar fi nevoie de a combina interesele individuale cu influența mediului, în fapt a relațiilor imediate în care se găsește individul în societate. Dincolo de faptul că societatea e compusă din indivizi, ceea ce face din ea un sistem, aşa cum se arată la începutul lucrării, indivizii intră în relații și, până la urmă, există ca indivizi sociali prin aceste relații.

NOTE

¹ J. Elster, *Nuts and Bolts for the Social Science*, 1989, p. 13

² A se vedea și R. McKenzie și G. Tullock, *The New World of Economics*, 1981, p. 8.

³ Idem.

⁴ «Acțiunea este manifestarea voinței omului. (...) Voința nu înseamnă nimic altceva decât facultatea de a alege între diferite stări de lucruri, de a le prefera pe unele, de a renunța la altele și a te comporta conform deciziei.» (L. Mises, *Human Action*, 1941 p. 13)

⁵ A se vedea, spre exemplu, L. Robins, *The Nature and Significance of Economic Science* apud I. Kirsner, *Perspectiva economică*, 1996, p. 102.

⁶ A se vedea J. Buchanan, *Limitele libertății*, 1997, p. 91

⁷ Idem

⁸ În termenii lui Buchanan, „funcția de preferință sau de utilitate descrie ratele la care persoana dorește în mod subiectiv să comercializeze bunuri (sau reale) unele în raport cu altele.” (Buchanan, p. 91)

⁹ Buchanan, vorbește aici de individ ca fiind un intermedier între intrări (bunuri negative și pozitive) și ieșiri sau produs (bunuri pozitive), adică de individ ca o relație sau ca o funcție de producție. Merită remarcată precizarea lui Buchanan că mediul nu joacă nici un rol, nu constituie o variabilă în acest model pentru funcția sa de utilitate, ci doar pentru aceea de producție prin oportunitățile sau contextul de resurse pe care le oferă unui individ. (Buchanan, p. 92)

¹⁰ Problema respectării contractelor ca problemă a respectării de reguli este una discutată pe larg de către mai mulți autori. Spre exemplu, Buchanan arată că «respectare pe deplin voluntară a contractului sau legii în orice formă nu poate fi prezisă. Fiecare persoană are un motiv rațional de a nu-și îndeplini obligațiile; de aici, multe persoane sunt predispuse să abdice și întregul acord devine nul, dacă nu se modifică condițiile alegerii individuale.» (Buchanan, p. 105) Altfel spus, «maximizarea directă a utilității va determina fiecare persoană să-și decline obligația sa contractuală» (Buchanan, p. 103). Problema aici este că Buchanan nu intenționează să pună în evidență limitele asumpției de raționalitate ale modelului economic în explicarea relațiilor care există între indivizi, ci păstrează ideea de indivizi raționali arătând de ce anume ar mai fi nevoie pentru ca aceștia să intre într-un regim de cooperare, și anume o formă de impunere. Or, starea de fapt arată că aceste relații se stabilesc chiar și în condițiile absenței acestei impuneri *exterioare*. Pare corectă observația că relațiile pot fi optimizate prin introducerea unei constrângeri, nelăsând totul la nivelul intereselor individuale, dar miza discuției de față privește

insuficiența elementelor luate în calcul în explicarea prezenței acestor relații dintre indivizi.

¹¹ A se vedea M. Weber, *Economy and Society*, 1922 apud M. Hollis, *The Philosophy of Social Science*, 1994, p. 149.

¹² Ibidem, p. 148.

¹³ E. Durkheim, *Regulile metodei sociologice*, 1974, cap. V.

¹⁴ Ceea ce înțeleg prin funcționalism și prin conformism corespunde definirii dată de Harsanyi: "Funcționalismul este un tip de explicație instituțională, bazată pe asumția că instituțiile sociale dintr-o societate dată pot fi cel mai bine înțelese în termeni de funcții sociale, adică în termenii contribuțiilor pe care le aduc aceste funcții la menținerea sistemului social ca întreg. (...) [A]bdarea conformistă explică un comportament individual bazându-se pe asumția că uniformitățile comportamentale individuale într-o societate dată pot fi cel mai bine înțelese în termenii valorilor sociale pe care majoritatea membrilor acelei societăți tind să le internalizeze în timpul procesului de socializare." (J. Harsanyi, *Essays on Ethics, Social Behaviour, and Scientific Explanation*, p. 118)

¹⁵ A se vedea T. Parsons, "A functional Theory of Change", p. 85 în *Social Change*, Ed. Amitai Etzioni și Eva Etzioni.

¹⁶ Ibidem, p. 86.

¹⁷ Idem.

BIBLIOGRAFIE

- Buchanan, James**, 1997, *Limitele libertății. Între anarhie și Leviathan*, Institutul European, București.
- Durkheim, Emile**, 1974 *Regulile metodei sociologice*, Ed. Științifică, București.
- Elster, John**, 1989, *Nuts and Bolts for the Social Science*, Cambridge University Press.
- Harsanyi, John C.**, *Essays on Ethics, Social Behaviour, and Scientific Explanation*, D. Reider Publishing Company, Boston.
- Hollis, Martin**, 1994, *The Philosophy of Social Science*, Cambridge University Press.
- Kirsner, Israel**, 1996, *Perspectiva economică*, Ed. All, București.
- Mises, Ludwig von**, 1949, *Human Action*, Fox&Wilkes, San Francisco.
- McKenzie, Richard și Tullock, Gordon**, 1981, *The New World of Economics. Explorations into the Human Experience*, Richard D. Irwing, Inc., Illinois.
- Parsons, Talcott**, 1961, "A functional Theory of Change" în *Social Change*, Ed. Amitai Etzioni și Eva Etzioni, Basic Books, Inc., Publishers, New York, London.

SEMINAL

Jean Ancel

Preludiul asasinat. Pogromul de la Iași, 29 iunie 1941

Editura: Polirom

Anul apariției: 2005

Traducere de Carol Bineș

Prefață de Lehuda Bauer

Cuprins

Initiatorii, planificatorii și executanții • Pre-gătirile pe teren pentru pogrom • Arrestări, asasinate și jafuri • Măcelul cel mare • Trenul Morții • A doua zi după pogrom • Tîrgul Frumos • Roman • Călărași • Pogromuri adiacente • Pogromul de la Iași – punctul de vedere românesc

Descriere

Pogromul de la Iași este de un interes special în istoriografia Holocaustului. Acesta a fost menționat în studiile despre Holocaust și câțiva istorici s-au referit la el când au descris sirul suferințelor prin care au trecut evreii din România între 1938 și 1944. Lipssea totuși un studiu documentat care să descrie Iașul, sistemul de guvernământ românesc în oraș înainte de atacul contra Uniunii Sovietice din iunie 1941, în timpul atacului și în săptămânilile care i-au urmat. Atât descrierea, cât și analiza pogromului în sine erau deficiente, iar problema celor răspunzători pentru el nu era clarificată. Toate aceste întrebări sunt lămurite de istoricul Jean Ancel. Mai mult, autorul consideră pogromul de la Iași un preludiu dramatic al asasinării în masă a evreilor din Basarabia și Bucovina, argumentând, pe baza unor documente, că a fost vorba despre o politică dirijată de exterminare a evreilor din țara noastră. ■

The Middle East: Top-Down vs. Bottom-Up Security Perceptions

IONUȚ-OCTAVIAN APAHIDEANU

"The formulation of a problem is often more essential than its solution, which may be merely a matter of mathematics or experimental skill." (Albert Einstein)

In the broader context of discussions regarding a global "Islamic threat" and of the mainstream interpretation of the Middle East as a region to which the classic realist theory of International Relations fits par excellence, the present article's aim is a comprehensive comparative analysis of six alternative perspectives on regional security in the Middle East - "Cold War", linked to the former US and Soviet security strategies; "Arab", corollary of pan-Arabism; "Islamic", based on the guiding principle of Islamic "ummah"; "Greater Middle East", of the current American strategists; "extended Barcelona", an incipient stage attempt of extending EU's Mediterranean process to the East of Jordan; "Broader Middle East and North Africa", recognizable in a G8 project of trans-level partnership adopted last year.¹

Built upon significantly different understandings of the concept of "security", subsequent to different philosophical traditions, these six contending security perspectives appear to reveal a surprising application of Einstein's aforementioned words to our theme of analysis: a proper nomination, delimitation, understanding and explanation of the Middle Eastern area and its problems represents the crucial prerequisite for a successful formulation and implementation of regional security policies.

As a last preliminary observation – in order to understand how and why the Middle East provides "the" case study on different regional security perspectives, our comparison is preceded by some conceptual and methodological observations focused on historical definitions of the "Middle East" on the one hand (because different representations of regions are most commonly rooted in different security perceptions) and on the post Cold War reformulation of security concepts and policies on the other hand (as the meaning of security highly depends on the moment of the representation).

I. Preliminary conceptual and methodological observations

I.1. Historical definitions of the analyzed region

The today differently understood label "Middle East" dates back over a century ago, being most frequently ascribed to the US navy officer A. T. Mahan, who, in an article published in 1902 in *The National Review*, stated that Great Britain should assume the responsibility of maintaining the security of the Persian Gulf in order to protect the commercial route to India and simultaneously to neutralize Czarist Russia's regional influence. Alternatively, some contemporary authors point out to a previous reference to the "Middle East" made a few years earlier in an article of the Royal Navy officer Sir Thomas Edward Gordon².

What remains certain is that, until the beginning of the 20th century, the region delimited by Europe, The Black Sea, the Mediterranean Sea, Africa, and Central

Asia carried different names at different moments in history. Whereas till the Early Middle Ages, it was nominated in relation to the regionally dominant states (e.g. the Oriental provinces of the Roman Empire, the Western territory of the Persian Empire, the Arab Caliphate, the "Holy Land" of the Crusaders), the Ottoman Empire was the first to provide a distinct term for the Eastern Mediterranean coast – "Levant", used in parallel to the French label "Orient Prochain".

During the last century, the label "Middle East" gradually surpassed the area considered by Mahan and transgressed the Gulf towards West, especially in the interwar period, parallel to the discovering of huge oil reserves in the Arab Peninsula and the progressive Jewish immigration waves to British colony of Palestine.³ Then, during World War Two, British strategists expanded the term over all Asian and North African territories located West of India. Meanwhile, Arab nation-

alists began considering an Arab identity as the regional marker, while the 1960-70 Islamic movements placed the region as the spiritual center of the Muslim World.

Not surprisingly in the context of such multiple representations of an identically named area, a renowned historian of the region rhetorically asked: “Where is the Middle East?”⁴. This question, as we intend to show in the following, still keeps a remarkable up-to-dateness, in light of not as much as the geophysical and geopolitical definition and delimitation of the region, but the variety of contending regional security perspectives, calculations and policies.

I.2. Reformulation of security concepts and practices after the Cold War

In the aftermath of the Cold War, given the tectonic processes of de- and re-structuring of the international system, the formerly mainstream realist approach of security and foreign policy was fiercely challenged in a so-called “wide versus narrow” debate over the content of security concepts and policies. Opposed to the traditional understanding of security, advocates of the new “wide” approach argued that security could no longer be narrowly conceptualized as one faceted, with a strict focus on the military dimension, but should instead be analyzed in the sum of some interconnected sectors. Thus, defining security more flexibly as “the move that takes politics beyond the established rules of the game and which frames the issue either as a special kind of politics or as above politics”, Barry Buzan, Ole Wæver and Jaap de Wilde, leading figures of the “Copenhagen School”, proposed a triadic framework for security analyses, based on: a referent subject (who is or at least perceives to be threatened); a referent object (what element of the subject is perceived to be threatened); a referent threat.

In this new framework, adopted by our following analysis, the mentioned authors made a Neorealist-inspired distinction among five levels of analysis: of the international system, of regional and non-regional sub-systems, of units, of sub-units and of individuals. At the first four of them, security was to be understood as the sum of five sectors - military, political, economical, societal, and environmental, each of them prioritized differently on each level addressed.⁵

The most acute preoccupations for security were recognizable at the key-regional level, where Buzan termed the concept of regional “security complex” in order to properly identify each “group of states whose primary security concerns link together sufficiently closely that

their national securities cannot be realistically considered apart from one another”⁷. Based on the local security perceptions, this concept suggests what we consider as a “bottom-up” perspective, as opposed to “top-down” approaches chosen by non-regional, external actors who pursue their own strategic interests and often operate at a level superior to the regional one. True, sometimes – as it is the case of the “Islamic” and “Greater Middle East” – top-down and bottom-up perspectives may overlap in their geographical delimitations, but they nevertheless differ significantly in regard to the regional security risks they identify and hence the solutions they prescribe. As for the security complex of the Middle East, as we will detail below, we identify it as composed by three sub-complexes: the Arab Peninsula, including the Mashreq region (also called “Levant”) and Egypt, plus Iran; the Maghreb (composed by Libya, Algeria, Tunisia, and Morocco); the “Horn of Africa” (composed by Ethiopia, Eritrea, Sudan, and Somalia).⁸

Finally, another key-concept underpinning our analysis is the one of “human security”, associated with the individual level of analysis and with two noteworthy approaches made to it in the 90s. The first one, recognizable in the 1994 Human Development Report of UNDP and UNHCR, distinguished 7 dimensions/sectors of human security: economic (to which the main threats are represented by unemployment, job insecurity, disparities in income, poverty, or homelessness); food; health; environmental; personal (conflict, poverty, terrorism); community (ethnic and cultural conflict); political security (violation of human rights). Alternatively, in a more accurate approach, Garry King and Christopher Murray defined human security as including all elements “important enough for human beings to fight over or put their lives or property at great risk” and identified 5 indicators of well-being: poverty, health, education, political liberty, and democracy.⁹

II. The Cold War perspective

What we term “Cold War perspective” belonged to strategists and researchers of both the US and the USSR during the Cold War and operationally defined security of the Middle East as based on four pillars: the constant supply with oil from the region¹⁰; (hence) the military security of the regional allies; the management of the Arab-Israeli conflict or at least its maintenance within the region’s frontiers; the prevention of the emergence of any regional hegemony (for instance the politics of the so-called “double containment” of both Iran and Iraq by the US during the war of 1980-88). Obviously built in a top-down manner, since represented as such by the two external superpowers, this perspective and the cov-

ering of the regional security complex subsequent to its implementation may explain why, “from all the regions in the world, the American and Soviet involvement in the Middle East had the greatest impact and posed the greatest threat to their bilateral relations”¹¹.

In this pattern, as a reaction to the Soviet deployment of rocket units in Bekaa Valley (Syria) and the involvement in the Suez War of 1956, the US interests were asserted plain: saluting the summit of the Baghdad Pact (between the leaders of Iraq, Iran, Pakistan, Turkey and the UK), the Secretary of State publicly warned on November 26, 1956, that any threat to the territorial integrity or to the political independence of its members will be regarded most seriously.¹² Then, after only four months, the “Eisenhower doctrine”, of the threefold program of economic aid, military assistance, and protection against the Communist aggression in the Middle East revealed the same pattern of interpreting the regional security. Moreover, it signified the beginning of the Middle East segmentation according to the line that divided pro-Western from pro-Russian regimes, thus artificially fragmenting the regional security complex.

An eloquent proof of the caducity of the here-discussed perspective was provided by the lamentable fate of the Baghdad Pact. Tributary to the American idea that the security of the regional states depended on their entering of alliances with Western states, the top-down conceived security structure was established in 1955 as a bilateral military agreement between Turkey and Iraq, joined in the following months of the same year by the UK (April), Pakistan (September) and Iran (November) and caused a huge shock for the Arab world for mainly three reasons: firstly, given Turkey’s membership in NATO, the Pact was largely perceived as an unpardonable intrusion of the West towards whom the Arab World had already begun to manifest a visible hostility¹³; secondly, Turkey was not just a non-Arab state, but an “antagonist” (in the Copenhagen School terminology), the Ottoman Empire’s successor who had ruled over the Arab Peninsula for over three centuries – not surprisingly in the security complex’ division, Egypt soon after proposed Saudi Arabia and Syria a military alliance meant to counterbalance the Baghdad Pact¹⁴; thirdly, and above all, this outside-inspired alliance was viewed as an attempt to undermine the idea of pan-Arab unity (discussed in the following section), as the Cairo press decreed: “the Iraqi government demolishes our efforts to strengthen the Arab League and the Arab Pact of Collective Security”.¹⁵

Though highlighting certain regional security elements,

this perspective unfortunately shadowed others, equally relevant, as, focusing exclusively on threats (external security risks by definition) and on the military sector of security, it omitted significant (internal) vulnerabilities like women’s treatment in Muslim societies. Moreover, the US approach of regimes like those of Saudi Arabia or Kuwait (or even of Turkey, whose regime suppressed the huge Kurdish minority for decades) as allies generated in each such state lines of tension between the military and economic security on the one hand and the political and societal security on the other hand.

III. The pan-Arab perspective

The pan-Arab perspective on security in the Middle East developed gradually in the aftermath of World War Two, both in reaction to the creation of Israel and, interrelated, as a bottom-up alternative to the external approaches of the United States and of the Soviet Union, locally regarded as a euphemism for the securing their influence spheres¹⁶. As for the very label “Middle East”, Arab pan-nationalists considered it to either undermine the alleged “Arab” substance of this region (as in this perspective, the region does not include non-Arab Turkey, Israel and Iran), or “tear up” the “distinct unity” of the Arab homeland¹⁷. Instead, proponents and adherents of the pan-Arab perspective assume that regional security is correctly understood and approached only if holistically addressing all Arab people and states as referent security subject.

A closer analysis of the core-concept “Arab” in its different regional interpretations however unveils the existence of two distinct alternative Arab security perspectives on the Middle East, distinguished on the basis of the exact definition of their referent subject of security. The first one emerged gradually in the interwar years and matures in the aftermath of World War Two, *pari passu* with Arab nationalism developing as a considerable political movement, whose program rested on three pillars: first – descriptive, that there was a single Arab nation which transgressed state frontiers and was composed by all those who shared the Arabic language, from Mauritania to Yemen (the usage of Arabic language providing, along with self-identification, the essence of what Arab identity means); second - evaluative, that the Arab nation was meant to inhabit a single political unit instead of being fragmented by arbitrary externally-imposed state frontiers¹⁸; and third – prescriptive, that a development of the consciousness of all its members that this unity was to guide all political behavior was needed, and that all Arab states’ ultimate task was to strengthen their economic, cultural and political ties in order to increase the cohesion and unity of

the Arab community (*al-Alam al-Arab*, or the Arab *ummah*). Transposed in security terms, this idea was embraced by scholars like Eddin Hillal Dessouki and Jamal Mattar, who, considering a “society of Arab states” as the referent subject of security, criticized the Cold War approaches for concealing the fact that the real security threats to Arabs came both from the three regional non-Arab states and from external intrusive powers¹⁹ seeking to secure their oil supply.

The second perspective, developed during the de-colonization wave of the ‘60s and ‘70s and pursuing “Arab national security” as its core-concept and aim, by contrast tolerates the political frontiers within the Arab world, and focuses on the security concerns of societal actors, differing among them according to each one’s socio-economic background: whereas those benefiting from a higher social status usually pursue democratization and respect for human rights (societal and political security), those at the basis of the societal pyramid are preoccupied with proximate problems like job security, health problems and income disparities²⁰ (economic and human security).

Whereas these two perspectives coexisted for some time in a rivalry pattern, most analysts agree that after the “Six Days War” of 1967 it was the second one to prevail in the Arab states’ political practice, given the interplay of three factors: an increasing regional conviction that pan-Arab political unification was a both remote and misbegotten objective²¹, especially after three Arab-Israeli wars, all of them lost; the rejection by most Arab leaders of the unacceptable constraints exerted upon their decisions by pan-Arabism; the extraction by Arab leaders of the status-quo advantages, in the context of the complete covering of the regional security complex by the US and the USSR, each of them granting rewards or concessions to their allied regimes, thus making the existent reality more attractive.

Subsequently, as a possible proof that Arab leaders finally accepted the “real” state-based political structure of the region, the latest decades witnessed a visible decrease of the pan-Arab support shown by Arab peoples and states for the Palestinian cause²². Moreover, a general overview eloquently illustrates a visible ineffectiveness of the various pan-Arab institutions active in different fields of security. The most relevant among them, the Arab League (officially named the League of Arab States²³), was conceived as a common defense organization, later on doubled by a collective security pact and has thus represented the most ambitious attempt to put in (the security) practice the idea of Arab

ummah. Taking a look at the concrete results however shows a League not only failing in satisfactorily solving the Palestinian problem, but also functionally altered by the divergent positions of its member states towards the US involvement in the Middle East. Aside from this, the very fact that the UN-reform plan advanced recently by Secretary General Kofi Annan doesn’t reserve a permanent seat in the Security Council for an(y) Arab state seriously questions the League’s influence over the international decision-making.

The case of the Arab League is by no means a singular one. It may be accompanied, in a not exhaustive enumeration²⁴, by the examples of the Gulf Cooperation Council (GCC) or of the Organization of Arab Petroleum Exporting Countries: the GCC, founded in 1981 and generously pursuing as its main objective the development of “means for realizing the coordination, integration and cooperation” of Arab states in “economic, social and political”²⁵ issues, was revitalized in its activity rather by the cooperation agreement with the EU (within the larger “Barcelona process” of 1995) than by any internal effort or concern; OAPEC, meant to promote and protect the interests of oil-exporting Arab countries, remained by far less known and effective than OPEC. Moreover, if we were to consider a “hard core” of pan-Arab institutionalism as comprising the four Arab states simultaneous members of GCC, OAPEC, OPEC and the Arab League – Saudi Arabia, UAE, Kuwait and Qatar, we may easily notice that the oil policies of these states frequently contradicted the positions and interests of the other member states in a rather “free rider” behavior than a genuine pan-Arab.

But aside from the institutional failure - ultimately dependent on the will and ability of political leaders, another observation seems much more relevant in the context of current security initiatives and approaches such as the “Greater Middle East: though favoring the second of the two pan-Arab security perspectives and adopting stat-centered security practices, Arab political leaders of the last decades paid increasing attention to non-military security concerns voiced bottom-up by societal actors, unlike American and Soviet strategists of the Cold War. Numerous proofs in favor of this preoccupation for non-military, societal security preoccupations range from the tolerance of Arab leaders towards the huge protest manifestations against the American intervention in Iraq in 2003 (in a radically different manner from, let’s say, the expulsion of PLO members and adherents from Jordan some decades ago) to Al Riyadh’s refusal to logically assist the US intervention; or from Hussein of Jordan’s 1997 refusal to

join the so-called “Peace Camp” because of the public opinion’s pressure against any betrayal” of the “Arab consensus” to the recent Kuwait leader’s decision to expand the number of vote-entitled citizens. Finally, it was exactly as a (non-explicit) tribute to this perspective that in June 2004, Egyptian president Mubarak launched his “Alexandria initiative”, whereas a month earlier the Arab League’s summit declaration had stated the need to “to firmly establish the basis for democracy”.

To preliminary conclude, the pan-Arab perspective in both its versions may be viewed as a progress in relation to the classic top-down security approaches of the Cold War for at least two reasons: first, being constructed bottom-up, the pan-Arab perspective grasps more accurately the security concerns of the regional people and thus emphasizes non-military security issues, especially societal ones, of major relevance in the regional security calculations, as non-military problems often represent the very cause of military turbulence – the general difference between the EU and the US in approaching conflicts; second, it highlights an in security strategies helpful distinction between leaders and public opinion – an extremely useful distinction in the successful formulation of security strategies.

IV. The Islamic perspective

The Islamic perspective on security in the Middle East has become subject of extreme controversies, especially nowadays, when *al-Qai’da* and Bin Laden seem to have “kidnapped”, at least on the American political and security agenda, the true meaning of it and of the word “Islamic” in general. It is in this spirit that I use the term “*Islamic perspective*” and not “*Islamist*”, as the suffix makes all the difference of the analysis. Addressing such confusion, the clarification of three security-related aspects may appear helpful: the variety of Islamic security practices; the dichotomy-indicator of what was termed in social sciences as “institutionalization”, applied to the Muslim world; finally, and generally, the referent subject-object-threat of security.

The issue of the first subject of analysis is related to the already classical problem of transferring over local specific realities concepts and theories mostly of Western origin. The lack of universality of analytical instruments, the inappropriateness of expanding concepts and research methods associated to external theories over local highly specific realities are anything but a new problem that researchers over the globe have to cope with. But they seem to remarkably fit to the Middle East in particular and the Muslim world in general, especially in regard to concepts and named realities like

“Islamization”, “*ummah*”, or “religious democracy”.

Defined from the perspective of a religion scholar like Jean Delumeau as “global reaffirmation of Islam”²⁶, what would be translatable as “Islamization” represents a contemporary phenomenon affecting the cultural, social, political and even economic spheres of the Islamic world’s daily life. Historically, Delumeau distinguished three phases and correspondent manifestation forms of the phenomenon: *a.)*: the first, directed top-down from the end of the 1970s to the beginning of the 1980s, featured the enforcement of more or less Islamic public policies, as it was the case of the Islamic Revolution in 1979 Iran, of the proclamation of the “Islamic republics” Algeria (1976) and Pakistan (1977), or of the destabilizing of the Afghan, Syrian, and Egyptian regimes; *c.)* the second, bottom-up, phase, manifested between the late 1980s and the beginning of the 1990s, showed the rebirth of Islamic practices among Muslim people and their more or less violent projection on the ruling political elites, as it happened in Algeria (whose population, saturated by economic and ideological experiments, made the Islamic Salvation Front win the 1990 elections), Turkey (the *Refah* Islamists winning the 1995 legislative elections), Sudan (1989, Islamic Salvation Front), Egypt, and Palestine (the 1987 Intifada); *c.)* the last phase, of an “armed Islamism”, began in the last decade with an intensifying of terrorist attacks and Islamist-inspired military coups - this would be the case of 1992 Egypt (the military officers), and of the attacks on the Dhahran US military base in Saudi Arabia (1996), WTC (1993), Mogadiscio (1993) or the assassination attempt on Hosni Mubarak (1995).

Not insisting on the facile possibility to extend this taxonomy till the present time (with an overlapping of the second and third phases²⁷), I confine myself at this point to only suggest the extreme diversity of actors, instruments and objectives that some Western analysts unfortunately tend to reunite under the same (terrifying) umbrella of the term “Islamists”; the difference between on the one hand outside-oriented and of military-essence fundamentalism that led to events such 9/11 and on the other hand inside-oriented Islamic NGOs active in the field of social security remains not only crucial, but also useful in elaborating successful security strategies.

In light of this, what I analyze as “*Islamic*” security perspective is related to the first two types of Islamization. As such, the phenomenon is a truly global one, transgressing the frontiers of the Middle East, in at least two regards: the covering by the Islamic world of a sig-

nificant portion of the globe, with an increasing surface due to the numerically developing Muslim communities in the West; more important than the geographical point of view, it is global(ist) through the implications of the fundamental organizing principle of *ummah*, which, after the fall of Communism, remained the only idea or reorganizing the world on another basis than a stat-centric one²⁸. Simultaneously translatable from Arabic by “unity”, “nation”, and “community”, *ummah* names the referent security subject of the perspective and normatively and prescriptively signifies the social, political, economic and cultural cohesion of the entire Muslim community of the world. Hence, its usage provides the Islamic traditional distinction between *Dar al-Islam* (“The House of Peace”, of the believers), and *Dar al-Harb* (“The House of War”, of the infidels).

However, to simply assume the validity of *ummah* would equate with a hasty generalization. Part of the reasons for the diversity of Islamic security perceptions and practices, also recognizable in today Iraq, stem from the deep religious cleavages within the Muslim world; the “Great Discord” of 655-661, generated by a dispute over political power and Mohamed’s entitled successor led to a Muslim world fragmented in at least four groups, each of them subdivided in further rites: *Sunnah* (some 85% of all Muslims), *Shi’ah* (some 15%)²⁹, *Khariji* (0,2%), and various other confessions considered sectarian (Bahai, Sikh, etc.).

Aside from these intra-religious lines of division, the multitude of security concerns is also due to certain geographical, social and economic factors; as it has rightfully been suggested³⁰, it’s quite questionable for instance to which extent Muslims in Morocco can properly address the problems of their Malaysian fellows, the Kurdish immigrants in Germany those of the Palestinians, as well as the Pakistanis in Britain seem more interested in defeating their adoptive country in cricket than in the fights in Baghdad.

Basically, aside from the obligation to respect the 5 pillars of Islamic faith (*fara’id*), the only true common feature of the Muslim world would remain a more or less acute feeling of anti-Americanism, rooted in the conviction of a so-called *al-Mu’amalah al-Taghrib* (“the conspiracy of the Westernization”³¹). Hence, one can identify several Islamic security sub-perspectives, whose common core is the triadic representation of *ummah* as referent subject of security, of the traditional Islamic lifestyle as the object, and of any non-Islamic influence as the threat.

A preliminary gross comparison of the pan-Arab and Islamic perspectives, as the only two bottom-up constructed perceptions, reveals three differences and six similarities: the first difference roots in the fact that, whereas the Islamic perspective has a global representation (*Dar al-Islam* versus *Dar al-Harb*), the other one’s referent subject is more precisely anchored in terms of geography and population; secondly, the criterion of defining the referent subject of the first case is religion (this line of division being subsequently cross-cut by ethnic, cultural and religious cleavages, whereas identification in the other case rests upon the usage of the Arabic language along with self-identification; thirdly, whereas for Arabs, the Muslim world centers spiritually, politically and strategically upon their Middle East homeland, the remaining 4/5 non-Arab Muslims, using their population size’s argument, view the region only as the sanctuary of the holy places of Mecca, Medina and East Jerusalem³².

As for the similarities, which are more relevant, it should be first noted that both perspectives, being constructed bottom-up, successfully rivaled with the US/Soviet perspective of the Cold War – as such, they still provide a superior alternative to the “Greater Middle East” perspective, which in the local view represents only an avatar of the Cold War approaches; secondly, both regard states as artificial exogenous transplants; thirdly, at least mentally rejecting the idea of the state, both perspective largely focus on non-military aspects of security; fourthly, none of the two *ummah* has a leading state to articulate, aggregate and promote the community’s security interests (albeit considerable Saudi efforts in this direction); fifthly, regarding the referent security subjects, their common core is compounded by Arab Muslims, whereas the specific difference is provided by non-Arab Muslims in the first case, respectively by Arabs of Christian faith in the second case³³; finally, in their extreme versions, both incriminate in the “securitization” discourses an alleged “conspiracy” directed against them by a morally and spiritually decaying West.

Finally, most relevant in regard to this common population core, it should be noticed that, despite their difference in interpreting, granting and accepting legitimacy, the pan-Arab and Islamic movements have several times manifested an only apparently paradoxical convergence: during the colonial years, the defense of Islam has overlapped the national liberation objective; nowadays, Islamic organizations like HAMAS or *hizb’Allah*³⁴ wage a war in the name of Islam, but are to no lesser degree concerned with the liberation of their Arab

homelands Palestine and Lebanon³⁵; similarly, as another proof of the often materialized symbiosis between pan-Arabism and Islam, the common aim of the coalition's retreat from Iraq is today a common objective of Islamic fundamentalists, of pan-Arab nationalists former *Ba'ath* members and of the *mujahideens* as well.

V. "Greater Middle East", "extended Barcelona perspective", or "Broader Middle East and North Africa"?

The events of September 11, 2001 were immediately followed by a landmark change in the United States' foreign and security policy, with the potential of even reshaping the structure of the internal system. Becoming the central concern and the guiding principle of the American security agenda, terrorism was suddenly transformed by the Bush administration into an interpretative lens of all international problems, the Middle Eastern "problem" included.

Though inspired by totally different events, the **Greater Middle East** (hereafter GME) seems to still repeat the errors of the Cold War perspective, e.g. to address rather the symptoms than the causes. Thus, as their latest intervention in Iraq may suggest, it emphasizes only the traditional aspects of military stability in the region, predictability, political security and the threat of using force whenever (critics may add "unilaterally") considered necessary: "the greatest threats", it is said, "come in the form of foot soldiers for future terrorist attacks, the proliferation of WMD that can be used against us, the overflow of civil wars [...] and refugee flows ..." ³⁶. Reasonably enough, the problem of WMD or of religious fundamentalism cannot and should by no means be underestimated, but still, the visible continuity of the top-down manner of approach is susceptible to neglect the deeper sources of regional and instability.

In reality not "invented" by the Neo-conservatives, but "borrowed" from the academic and research sphere³⁷, the concept of GME nominates its area in a striking similar way to the Islamic perspective (and also to Brzezinski's "Euro-Asian Balkans"), except the fact that it does not include the Muslim immigrants communities spread all over the globe: "the region starts with Northern Africa and Egypt and Israel and the eastern end of the Mediterranean and extends throughout the Persian Gulf to Afghanistan and Pakistan"³⁸.

Well, even disregarding the strategic mistake of reuniting all Muslim countries in the same camp³⁹ in spite of an extreme diversity of local sub-realities, motivations, interests and practices, another shortcoming of the

GME perspective is that it indirectly, but subversively argues in favor of the (pseudo-) paradigm of the "clash of civilizations", which further generates a self-fulfilling prophecy-spiral by the negative reactions within the Muslim world and the subsequent (false) confirmations of the external strategists' fears. In this regard, a statement made by Syrian Foreign Minister on an official visit to Teheran in September 2003 is more than illustrative: "The current US administration has put the theory of the civilization clash on the top of its agenda and is now trying to reshape what it names the Middle Eastern map".⁴⁰

Moreover, false assumptions generate practical errors inflicting on the very asserted objective – regional security. Of such errors, for the GME particular case, two seem noteworthy. First, in regard to the recent wars in Afghanistan and Iraq, the US troops' proclaimed mission of peace keeping after the cessation of military hostilities unfortunately risks to be doomed to failure; the first and foremost condition for a peace keeping mission to succeed is the (credible) neutrality of the troops deployed between the former enemies. Well, the shifts in the US troops mission from peace enforcement (not presupposing neutrality) to peace-keeping, and further, peace-building, compromises the latter two. In light of this, the failures to genuinely stabilize both countries should not come as a surprise, though they are due to other reasons as well.

The second, largely discussed, error points out to the US approach of the Arab-Israeli conflict. Once again, the by the US administrations self-declared role of a mediator is still demised because of the American *direct* interests in the conflict (even if only through the couple of billions USD aid annually granted to Israel), which transforms the US into a *de facto* disputant. Hence, it's lack of credibility, explicitly stated even by US-located RAND Corporation, may be part of the reasons why so many US-mediated peace proposals failed.

A significant alternative to the GME perspective was elaborated in the form of a political declaration following the G8 summit of Sea Island, on June 9-10, 2004, which was preceded, as usual, by some preliminary meetings of the members' foreign ministers. In the context of a clear insistence to introduce the Middle East on top of the discussion agenda and some concrete proposals advanced during the preliminary meetings, both the French and Russian ministers expressed their reluctance towards the US plan of including some problematic states like Afghanistan or Pakistan, aside from the risk for their proposals to be viewed (once again) in the

Middle East as externally imposed. It was indeed the case, since, the leaders of Egypt, Tunisia, Kuwait, Qatar, Saudi Arabia and Morocco refused to accept the invitation to the summit, though, on the preliminary meetings State Secretary Colin Powell publicly acknowledged that “change should not and can not be imposed from outside”⁴¹.

Given this (one might say traditional) divergence of opinions between the “old Europe” and the US on the issue of the Middle East, the final result of the summit was the issuance of a joint declaration conceived as a compromise under the title “*Partnership for Progress and a Common Future with the Governments and peoples of the Broader Middle East and North Africa*” (region hereafter abbreviated **BMENA**)⁴². Not only eluding the regionally already negatively perceived label “GME” by speaking of “the Broader Middle East” and of “North Africa”, the statement also differs from the US usual perspective in mentioning and addressing not only governments, but also the civil society and the businessmen. Plus, it was announced that G8 members’ support for reform in the area of BMENA “will go hand in hand” with the support for a “just, comprehensive and durable” resolution of the Arab-Israeli conflict⁴³.

However, in the post2003 context of a trans-Atlantic disagreement that seems more acute than ever, it was only a week after the G8 summit that the European Council of June 17-18 adopted the project of its working group on a “*Report on the EU Strategic Partnership with the Mediterranean and the Middle East*”. Before commenting it, it should be noted that in 2003, the EU had first launched its Wider Europe Neighborhood strategy and then adopted the document “A Secure Europe in a Better World” (also known as “The European Security Strategy”), the document stated: “the resolution of the Arab-Israeli conflict is a strategic priority for Europe”⁴⁴.

The 2004 EC report in itself seemed to be an essentially political declaration, a pure “European product” carrying the potential of rivaling the BMENA Partnership and actually representing an adapted version of a former package of programs addressing the Mediterranean non-EEC states. The respective package, initiated soon after the oil crisis of 1973 was motivated by three security concerns of the EEC strategists: the oil supply from the Middle East; the avoidance of an import of instability from the non-member states in the Mediterranean basin; the mitigation of immigration waves from the region. Subsequently, benefiting from a better relation with the Arab states at the Mediterranean than the US, the EEC/

EU was able to successfully launch a series of programs that actually provided a model for its later Neighborhood policy: the Conference on Security and Cooperation in the Mediterranean (CSCM), the “Overall Mediterranean Policy”, the Euro-Arab Dialogue, bilateral dialogues with the GCC and the Arab Maghreb Union, and, the most important, the ongoing “Barcelona Process”.

The latter, also known as “The Euro-Mediterranean Partnership”, was initiated in November 1995 at the reunion in Barcelona of the member states’ foreign ministers and pursues basically the same three objectives as the EC report on the strategic partnership: politically and militarily, the creation of an area of peace and stability by promoting the political and security dialogue among the member states; economically and financially, the creation of a common prosperity area and the gradual establishment of a free trade area – the Mediterranean-European Free Trade Area (MEFTA); a social, cultural and humanity partnership meant to encourage the understanding between cultures and the exchange between the civil societies.⁴⁵

In a summary evaluation of what I term “the Barcelona perspective”, its foremost success was that it brought together Israel and Arab states within the same framework of cooperation. Second, it was a “value-free” approach, unlike the (perception of the) US approach. Nevertheless, it included as members, alongside with ECC/EU states, only the Arab states at the Mediterranean (the four north African plus Libya as observer plus Turkey, Syria, Lebanon, Israel and the Palestinian authority), thus artificially and ineffectively fragmenting the Middle East regional security complex. From this angle of view, although concerning itself with non-military security issues, it still suffered from a top-down manner of representation. Remarkably, it is this very deficiency that the 2004 EC project intended to avoid when, as one of the few innovations compared to the EMP, it proposed the extension of the programs “east of Jordan”, thus approaching the Middle East and North Africa in their full architecture. Moreover, not only because of proposing a partnership between equal parts, but also because reuniting security concerns of both regional and external (EU member) states, what I call the **“extended Barcelona perspective”** may be viewed as a security perspective built “on the horizontal”.

Nevertheless, the extended “Barcelona perspective” risks to pay tribute to the complicate decision-making structure and lack of a common representation among member states of a union that has still much to do in order to become a genuine “global actor” in terms of

security. As for the G8 proposal, it suffers from at least two shortcomings: the summit that produced it was boycotted by the overwhelming majority of Arab state leaders who still regard it with a certain degree of reluctance; it risks to never be actually implemented given the multitude of positions and interests within G8 – the trans-Atlantic rift between the US and the EU and the mute rivalry between them in taking the merits for the best resolution, the US-Russia divergence of opinions, Japan's particular position and interests, etc.

Is there any solution?

In light of the above discussed, a first general verdict would acknowledge some undisputable merits of the two bottom-up constructed perspectives – the Pan-Arab and the Islamic in comparison with classic or nowadays “neo-classic” perspectives such as the “Greater Middle East”. To sum up, both the pan-Arab and the Islamic perspectives prove themselves superior to external, top-

down constructed approaches first and foremost due to their emphasis on non-military issues, like the societal and economic sectors of security. Further, in spite of significant differences regarding the referent security subject, they converged often in a symbiotic Arab-Islamic approach. It is actually in exactly this social manner that most (intra-Islamic) scholars define the externally so often misjudged term “*al-Jihad*” – as a “Holy War” against “structural violence” and of a rather social-economic essence than a military-terrorist slogan. Nevertheless, the main shortcoming of the perspective is its almost exclusive outwards orientation in identifying the security threats only in the external, non-Muslim world, thus neglecting multiple vulnerabilities like women’s treatment in the society or sometimes arbitrarily particularized interpretations of democracy, human dignity, and human rights, given a traditional collectivist representation of the world, symmetrically opposed to the Western-specific individualism.

Perspective criteria	Cold War	Pan-Arab	Islamic	GME	Extended Barcelona perspective	BMENA
Delimitation	Classical ME (Mashreq and Arab Peninsula)	Classical ME + Maghreb	Global: all Muslims (al-Alam al Islami)	Classical ME+ Maghreb+ Afgh. + Pakistan	Mediterranean states + “East of Jordan”	Classical ME + Maghreb
Time of conceiving and applying	Cold War	Decolonization wave and after	End of 70s and after	1997/2001 and after	2004 -	2004 -
Author of representation	US/USSR and allies	Pan-Arab nationalists	Islamic leaders	US	EU	G8
Construction	top down	bottom up	top down	top down	horizontal	multi-level
Referent subject	Arab allied regimes	Arab ummah/ national societies	Islamic ummah	US and regional allied regimes	EU + regional societies	Regional regimes and civil societies
Dominant security sectors	Military + political	Societal + political	Societal + economic	Military + economic	All	Societal, economic, political
Referent object	Military stability + political security	Socio-economic status, political security	Cultural-religious identity, economic status	Military, political and economic security of US+allied regimes	Stability and prosperity within MEFTA area	Economic and political stability and development
Referent threat	US/USSR + the other one's allies	Non-Arab states	“Non-Islamic influences”	Terrorism+ hostile regimes	Immigrants, instability import, terrorism	Modernization deficit
		<i>Al-Mu'amarah al-Taghrib</i>				
Solution considered	Eliminating USSR/US's regional influence	Pan-Arab cooperation + solving Arab-Israeli conflict	Mitigating/ eliminating Non-Islamic influences	Fighting terrorism + removing hostile regimes	Cultural dialogue + political and economic integration+ solving Arab-Israeli conflict	Partnership for social, economic and political reform + solving Arab-Israeli conflict

Alternative security perspectives on the Middle East. A comparison

But in the end, the general dispute between different top-down and bottom-up perspectives on security in the Middle East, schematized conclusively in the table above on the basis of different comparison criteria, may have no winner at all. Instead, a future successful and mutually beneficial approach of the regional security problems may be provided by a combined “third generation” type of security perspectives constructed either on the horizontal, as the “extended Barcelona”, or multilevel, as the BMENA perspectives.

Both show an indisputable progress compared with the GME perspective from at least three angles of view. First, unlike the GME perspective, they are constructed in multi-level, respectively horizontal ways, thus better addressing the security problems as perceived in the region. Second, unlike the rather discursive nature of the newer American perspective, they have taken concrete steps in addressing non-military issues of security such as development and democracy as the deeper sources of conflict. Third, both are accompanied by a higher credibility, thus featuring higher chances of a successful implementation.

Finally, in comparison to the two local bottom-up security perspectives, the BMENA and the “extended Barcelona” perspectives appear to more objectively and comprehensively grasp the regional security problems in terms of both vulnerabilities and threats; as such, they focus on non-military issues of security, but without neglecting the importance of the Arab-Israeli conflict or the problems of WMD or terrorism. Moreover, the BMENA perspective, and, due to its newer geographical extension east of Jordan, EU’s perspective also, eschew an arbitrary, artificial segmentation of the regional security complex built bottom up. Thus, they elude the highly normative pan-Arab versus Islamic dissension over the delimitation of the referent subject of security, which further increases their feasibility. Anyway, what still remains to be done in regard to the two approaches is only to genuinely start implementing them.

NOTES

¹ In a larger space, we find an extension of the analysis over the current Russian and Chinese perspectives on regional security most interesting.

² Pinat Bilgin, “Whose ‘Middle East’? Geopolitical Inventions and Practices of Security” (*International Relations* 18(1), 2004), pp. 26, 39.

³ Jehoshua Porath, *The Emergence of Palestinian-Arab Movement, 1918-1929*, London: Frank Cass, 1996.

⁴ Robert Davison, “Where is the Middle East” (*Foreign Affairs* 38, 1960).

⁵ Barry Buzan, Ole Wæver, and Jaap de Wilde, *Security: A New Framework for Analysis* (London and Boulder, Colo.: Lynne Rienner, 1998), p. 23.

⁶ According to Buzan *et al.*, four degrees of importance may be distinguished for each security sector: dominant, sub-dominant, minor, and nonexistent.

⁷ B. Buzan, *People, States and Fear: The National Security Problem in International Relations* (Harvester Wheatsheaf, Hemel Hempstead, 1991), p. 190.

⁸ Turkey is a special case, as, in the interplay of its foreign policy and of its neighbors’ security perceptions, it may be regarded either as an “insulator”/“buffer state” or as simultaneously geared in five (sub-) complexes – the Middle East, the Caucasus (and in extension, Central Asia), the (Wider) Black Sea, the Mediterranean and the Balkans. For a detailed discussion on this matter, see Ionuț Apahideanu, “Sectorializarea și regionalizarea strategiilor de securitate. Studiu de caz: Turcia” [‘Sectorialization’ and ‘Regionalization’ of Security Strategies. A Case Study: Turkey], paper presented at the 5th National Conference of Students in Political Sciences, Dec. 2002, Cluj-Napoca.

⁹ Garry King and Christopher Murray, *Rethinking Human Security* (Harvard University, 2000), p. 8, available at <http://www.gking.harvard.edu/files/hs.pdf>.

¹⁰ Especially the case of US, since the oil reserves of the former USSR allowed the latter to not concern on this issue

¹¹ Moshe Efrat and Jacob Berkovitch, *Superpowers and Client States in the Middle East* (New York: Routledge; Chapman and Hill), p. 1.

¹² Apud H. Kissinger, *Diplomația* (București: ALL, 1998), p. 479.

¹³ R. A. Gibb Hamilton, “The Reaction in The Middle East Against Western Culture”, (in Stanford J. Shaw and William R. Polk, ed. *Studies in the Civilization of Islam*, Boston: Beacon Press, 1962), p. 66.

¹⁴ Which eventually took the confederate shape of the United Arab Republic (1959-1961) Egypt-Syria-Yemen

¹⁵ In Michael N. Barnett, “Identity and Alliances in the Middle East” (in Peter J. Katzenstein, ed. *The Culture of National Security Norms and Identity in World Politics*, NY: Columbia University Press, 1996), p. 418

¹⁶ Abdel Monem Aly Said, “The Superpowers and Regional Security in the Middle East” (in M. Ayoob, ed. *Regional Security in the Third World: Case Studies from Southeast Asia and the Middle East*, London: Croom Helm, 1986), p. 198.

¹⁷ A. M. A. Said, “The Shattered Consensus – Arab Perceptions of Security” (*International Spectator* 38(4), 1996), pp. 26-7.

¹⁸ It should be noted that the Westphalia-rooted norm of state sovereignty and independence has no real counterpart in the political culture of an Arab world (and *in extenso* in the whole *al-Alam al-Islami*, meaning the Muslim world) that didn’t experience landmark events like the historical Enlightenment or the Industrial Revolution.

¹⁹ In P. Bilgin, 2004, pp. 30-1.

²⁰ See for instance the assessment of the former King Hussein of Jordan, who expressed his conviction that “Arab nationalism can only survive through complete equality”, quoted in Stephen Walt, *The Origins of Alliances* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1987), p. 213

²¹ Some analysts went even so far as to conclude that “the Arab-Israeli war of 1967 marked a key turning point for the Arab world and for political Islam. The depth to which the Arab defeat penetrated the Arab psyche is a critical factor to this day” (Angel M. Rabasa *et al.*, *The Muslim World after 9/11*, RAND, 2004, p. 93; available at http://www.rand.org/pubs/monographs/2004/RAND_MG246.pdf).

²² M. N. Barnett, 1996, p. 480.

²³ Currently comprising the following 22 states: Egypt (excluded in 1979 after signing the Camp David peace agreement with Israel, but admitted back in 1989), Iraq, Jordan, Lebanon, Saudi Arabia and Yemen - as founding states, plus Algeria, Bahrain, Djibouti, Kuwait, Libya, Mauritania, Morocco, Oman, Palestine, Qatar, Somalia, Sudan, Tunisia, and UAE.

²⁴ As we might also mention AAAID (Arab Authority for Development and Investment in Agriculture), AGFUND (Arab Program of the Gulf for the Development Organization of the UN), The Arab Office for Education, the Organization of Arab Cities, AFESD (Arab Fund for Economic and Social Development), or GOIC (The Gulf Organization for Economic Consulting), each of them addressing a different non-military sector of security.

²⁵ See the organizations' statute at <http://www.imf.org/external/np/sec/deedo/gcc.htm>.

²⁶ Jean Delumeau, *Religiile lumii* (București: Humanitas, 1996), p. 240.

²⁷ Whereas to argue in favor of the up-to-dateness of phase three would be futile, at this point I confine myself to mention that phase two is recognizable in the elections held between 2002-2004 in Turkey (*Adalet ve Kalkınma Partisi* led by current Prime Minister Erdogan won in November 2002 no less than 2/3 of the parliamentary seats, which permitted them to even amend the Constitution in order to allow formerly convicted Erdogan to run for the Prime Minister position), Morocco (with the equivalent Justice and Development party increasing the number of its parliamentarians from 14 to 42), Algeria (*Islam* scored second in municipal elections), Pakistan (with Islamists participating in the governmental coalition), and Bahrain (with Islamists obtaining half of the parliament's seats). Moreover, second-type Islamization at the global level may also be suggested by statistics on the annual number of pilgrims to Mecca, with increase rate that exceeds by far the Muslim demographic growth. For details on this, see Fouad Al-Farsi, *Modernity and Tradition: The Saudi Equation* (3rd ed., Knight Communications, 2001), p. 33, corroborated with more recent figures provided at http://www.news24.com/News24/World/News/0%2C%2C2-10-1462_1473845%2C00.html.

²⁸ K. J. Holsti, *International Politics* (New Jersey: Prentice Hall; Englewood Cliffs, 1995), p. 74.

²⁹ About 4/5 of them in Iran (where they compound around 90% of the state's population), and the rest located either as majorities in Azerbaijan (66-70%), Iraq (60-65%), and Bahrain (70%), or as minorities in other states.

³⁰ Richard D. Lewis, *The Cultural Imperative: Global Trends in the 21st Century* (Yarmouth; Mine: Intercultural Press, 2003), p. 282.

³¹ For a comprehensive discussion of this conspiracy scenario, see Bassam Tibi, "Kreuzzug oder Dialog: Der Westen und die arabo-islamische Welt nach dem Golfkrieg" [Crusade or Dialogue: The West and the Arab-Islamic World after the Gulf War] (pp. 107-18 in Volker Matthies, ed. *Kreuzzug oder Dialog: Die Zukunft der Nord-Süd-Beziehungen* [Crusade or Dialogue: The Future of the North-South Relations], Bonn: J. H. W. Dietz Nachf., 1992)

³² In this spirit, a former Indonesian president was complaining: "The Saudis don't understand the difference between Islam and their own culture" (quoted in Rabasa *et al.*, 2004, p. 31). Equally true, observers noticed a certain predominance of Arab-related issues on the Islamic political agenda. On its 1981 summit for instance, the Islamic Conference Organization agreed on declaring the Jihad for freeing Jerusalem and Palestine, but refused to do the same in regard to (non-Arab) Afghanistan, who had just been invaded by Soviet troops.

³³ The lack of the religion's importance in the pan-Arab perspective may be underlined even by only mentioning some salient political

personalities of pan-Arab orientation, but of Christian faith: Tarik Aziz – former Iraqi vice-president; Jamil Barudi – former high-profile councilor of King Faisal ibn Saud; Fares el-Koury - former Syrian Prime Minister; Georges Habache and Naief Hawatme - PLO leaders in the 1970s; or the late Syrian president Hafez al-Assad (and his son, current president Bashar, alike), belonging to the Alewi confession regarded by Sunnis as sectarian.

³⁴ The Islamic nature of these organizations is recognizable in their very name: HAMAS is the Arab abbreviation for "The Islamic Resistance Movement of Palestine", while *Hizb'Allah* means "The Party of God".

³⁵ As noticed by Katerina Dalacoura, "Violence, September 11 and the Interpretations of Islam" (*International Relations* 16(2): 269-73), p. 270.

³⁶ R. D. Asmus and K. M. Pollack, *The New Transatlantic Project*, Policy Review, Oct./Nov. 2002. The specialists of the RAND corporation, identify three main threats to the US interests in the region, strikingly similar to those considered in the classic Cold War perspective: 1.) Direct physical threats against US citizens and installations; 2.) Destabilization of friendly states; 3.) Growth of anti-US, anti-Western and anti-democratic ideologies (Rabasa *et al.*, 2004, pp. 2-3).

³⁷ See in this regard two works published in 1997 - Robert D. Blackwill and Michael Stürmer, eds. *Allies Divided: Transatlantic Policies for the Greater Middle East* (Cambridge, MA: MIT Press) and Zalmay Khalilzad, "Challenges in the Greater Middle East" (pp. 191-217 in David C. Gompert and Stephen F. Larrabee, eds. *America and Europe: A Partnership for A New Era*, Cambridge: Cambridge University Press).

³⁸ *Idem*, p. 34

³⁹ As Christopher Hill noticed, the same mistake of a sweeping generalization was done by president Bush when pointing out to the so-called "axis of evil", in light of the most elementary rule of the balance of power politics, the one that states to not push all enemies in the same camp.

⁴⁰ The full transcript is available at <http://www.islam-pure.de/imam/news/news2003/sep2003.htm#300903>.

⁴¹ Available at http://g8usa.gov/d_060904c.htm.

⁴² For the full transcript of the declaration, see <http://www.whitehouse.gov/g8/index.html>.

⁴³ The G8 declaration was followed on June 26 by the EU-US "Declaration Supporting Peace, Progress, and Reform in the Broader Middle East and in the Mediterranean".

⁴⁴ For the full text of the Solana-conceived draft presented at the Thessaloniki EC summit in June 2003, see <http://ue.eu.int/pressdata/EN/reports/78367.pdf>. For the final document adopted at the Rome EC summit in December 2003, see <http://ue.eu.int/solana/list.asp?BID=111>.

⁴⁵ See http://europa.eu.int/comm/external_relations/euromed/index.htm.

The Portuguese Revolution

KATJUSCIA MATTU

Introduction: how was before.

Portugal was a republic from 1910 to 1926, but under it parliamentary institutions did not work very well, also because of a widespread corruption and an unfavorable economic background. After only sixteen years a military coup d'état put an end to it instead installing a military dictatorship that promised order, authority, and discipline. Political parties were abolished, the small but well-rooted Marxist groups were fought and republican institutions definitely were put away. In 1928 University of Coimbra professor António de Oliveira Salazar was invited by the regime to serve as minister of finance, and four years later he became prime minister. 'O Estado Novo' (the new state) was born.

Salazar ruled from 1932 to 68, making from Portugal a corporative state, at least theoretically. In 1933 a new constitution was written, according to which government should be formed not by individuals' representatives, but of economic groups formed by labor categories: employers, artisans, workers and so on. But actually the system was rather an autocratic dictatorship, guaranteed by an efficient secret police. Other measures that were taken were a strict censorship, a vigilant monitoring of the politically suspect, and the systematic jailing, exiling, and occasionally killing of the regime's opponents.

In the 1950s Salazar instituted the first of two five-year economic plans, through which he tried to stimulate economic growth, and to rise living standards. Nevertheless during the 60s Portugal faced a crisis, as in the Portuguese African colonies of Angola, Mozambique, and former Portuguese Guinea guerrilla groups were organizing themselves in order to reach the liberation of their countries. Portugal fought these three guerrilla movements for more than a decade, and this caused problems for

what was still a small, poor country in terms of labor and financial resources. Besides, new political pressures came from social changes caused by urbanization, emigration, the growth of the working class, and the emergence of a sizeable middle class. But Salazar's answer was increasing repression, so that the regime became even more rigid! In 1968 he had an accident and could not rule anymore, so the Council of State called to take his place Marcello Caetano (1968-74), a Salazar pupil; despite of this, he tried to modernize and liberalize the old system, but he met the opposition of a group called "the bunker," the old Salazaristas, including the country's president, Admiral Américo Tomás, the senior officers of the armed forces, and the heads of some of the country's largest financial groups. Thank to its power, the bunker was able to stop any fundamental change.

Wind of change

Meanwhile political and social tensions were growing; the military campaigns in Africa, as said before, damages the economic situation, and now it got worse also because of the first great oil "shock" of 1973. The few social change that were started did not find an end, and this produced larger social tensions and a stronger claiming for democracy. Within the military itself there were different opinions.

In 1973 General António de Spínola, famous for his experience in the African campaigns, published a critic of the conduct of the war and present an articulated program for Portugal's renovation, in a book called '*Portugal and the Future*'; it was thought as a manifestation of Spinola's will to become president.

Meanwhile a group of younger officers have formed an underground organization, the Armed Forces

Movement (Movimento das Forças Armadas, MFA), that in April 25, 1974 was strong enough to overthrow the Caetano regime. Caetano and other important officials of the old regime were arrested and exiled, many to Brazil. The military took control of all important installations. Spínola considered the military's action as a simple military *coup d'état* aimed at reorganizing the political structure with himself as the head, a '*renovação*' (renovation) in his words. Indeed he emerged as the titular head of the new government. Within days tens of thousands of Portuguese went into the streets celebrating the downfall of the regime and demanding further change. The coercive apparatus of the dictatorship, that is secret police, Republican Guard, official party, censorship and so on, was abolished. Workers began taking over shops from owners, peasants seized private lands, low-level employees took over hospitals from doctors and administrators, and government offices were occupied by workers. Very early on, the demonstrations began to be manipulated by organized political elements, principally the PCP and other groups farther to the left. Radical labor and peasant leaders emerged from the underground where they had been operating for many years. Soares, the leader of the Socialist Party (Partido Socialista, PS) and Álvaro Cunhal, head of the Portuguese Communist Party (Partido Comunista Português, PCP) returned from exile to Portugal within days of the revolt and received heroes' welcomes. Several other groups wielded considerable power. In the first weeks of the revolution, a key group was the Junta of National Salvation, composed entirely of high-ranking, politically moderate military officers. Working alongside it was a seven-member coordinating committee made up of politically radical junior officers who had managed the coup. By the end of May 1974, these two bodies worked together with other members in the Council of State, the nation's highest governing body.

Spínola became the first interim president of the new regime in May 1974, and he chose the first of six provisional governments that were to govern the country until two years later when the first constitutional government was formed. Headed by a prime minister, the moderate civilian Adelino da Palma Carlos, the government consisted of the moderate Popular Democratic Party (Partido Popular Democrata, PPD), the PS, the PCP, five independents, and one military officers. Gradually, however, the MFA emerged as the most powerful single group in Portugal as it overruled Spínola in several major

decisions. Members of the MFA formed the Continental Operations Command (Comando Operacional do Continente, COPCON) composed of 5,000 elite troops with Major (later Brigadier General) Otelo Saraiva de Carvalho as its commander. He had directed the April 25 coup. Because the regular police withdrew from the public sector during the time of revolutionary turmoil and the military was somewhat divided, COPCON became the most important force for order in the country and was firmly under the control of radical left-wing officers.

Spínola formed a second provisional government in mid-July with army Colonel (later General) Vasco Gonçalves as prime minister and eight military officers along with members of the PS, PCP, and PPD. Spínola chose Gonçalves because he was a moderate, but he was to move increasingly to the left as he headed four provisional governments between July 1974 and September 1975. Spínola's position further weakened when he was obliged to consent to the independence of Portugal's African colonies, rather than achieving the federal solution he had outlined in his book. Guiné-Bissau gained independence in early September, and talks were underway on the liberation of the other colonies. Spínola attempted to seize full power in late September but was blocked by COPCON and resigned from office. His replacement was the moderate General Francisco de Costa Gomes. Gonçalves formed a third provisional government with heavy MFA membership, nine military officers in all, and members of the PS, PCP, and PPD.

In the next year the PCP was highly successful in placing its members in many national and local political and administrative offices, and it was consolidating its hold on the country's labor unions. The MFA came ever more under the control of its radical wing, and some of its members came under the influence of the PCP. In addition, smaller, more radical left-wing groups joined with the PCP in staging huge demonstrations that brought about the increasing adoption of leftist policies, including nationalizations of private companies.

An attempted coup by Spínola in early March 1975 failed, and he fled the country. In response to this attack from the right, radical elements of the military abolished the Junta of National Salvation and formed the Council of the Revolution as the country's most powerful governing body. The council was made responsible to a 240-member radical military parlia-

ment, the Assembly of the Armed Forces. A fourth provisional government was formed, more radical than its predecessor, and was headed by Gonçalves, with eight military officers and members of the PS, PCP, PPD, and Portuguese Democratic Movement (Movimento Democrático Português, MDP), a party close to the PCP.

The new government began a wave of nationalizations of banks and large businesses. Because the banks were often holding companies, the government came after a time to own almost all the country's newspapers, insurance companies, hotels, construction companies and many other kinds of businesses, so that its share of the country's gross national product (GNP) amounted to 70 percent.

Towards normalization

Elections were held on April 25, 1975, for the Constituent Assembly to draft a constitution. The PS won nearly 38 percent the vote, while the PPD took 26.4 percent. The PCP, which opposed the elections, maybe because its leadership expected to do poorly, won less than 13 percent of the vote. A democratic right-wing party, the Party of the Social Democratic Center (Partido do Centro Democrático Social, CDS), came in fourth with less than 8 percent. Despite the fact that the elections took place in a period of revolutionary ferment, most Portuguese voted for middle-class parties committed to pluralistic democracy.

Most members of the military welcomed the beginning of a transition to civilian democracy. Some elements of the MFA, however, had opposed the elections.

After the elections came the "hot summer" of 1975 when the revolution made itself felt in the countryside: landless agricultural laborers in the south seized the large farms on which they worked; many estates in the Alentejo were confiscated and transformed into collective farms. In the north, where most farms were small and owned by those who worked them, such actions did not occur, instead the north's small farmers, conservative property-owners, violently repulsed the attempts of radical elements and the PCP to collectivize their land. Some farmers formed right-wing organizations in defense of private landownership.

Other revolutionary actions were met with hostility, as well. In mid-July, the PS and the PPD withdrew

from the fourth provisional government to protest against antidemocratic actions by radical military and leftist political forces. The PS and other democratic parties were faced with a potentially lethal threat to the new freedom posed by the PCP's open contempt for parliamentary democracy and its dominance in Portugal's main trade union, Intersindical, or as it came to be known in 1977, the General Confederation of Portuguese Workers-National Intersindical (Confederação Geral dos Trabalhadores Portugueses -Intersindical Nacional, (CGTP-IN)).

The United States and many West European countries expressed considerable alarm at the prospect of a Marxist-Leninist takeover in a NATO country. The result of these concerns was an influx of foreign financial aid into Portugal to shore up groups committed to pluralist parliamentary democracy.

By the time of the "hot summer" of 1975, several currents could be seen within the MFA. A moderate group, the Group of Nine, issued a manifesto in August that advocated nonaligned socialism along the lines of Scandinavian social democracy. Another group published a manifesto that criticized both the Group of Nine and those who had drawn close to the PCP and singled out Prime Minister Gonçalves for his links to the communists. These differences of opinion signaled the end of the fifth provisional government, in power only a month, under Gonçalves in early September: Gonçalves was subsequently expelled from the Council of the Revolution as this body became more moderate. The sixth provisional government was formed, headed by Admiral José Baptista Pinheiro de Azevedo; it included the leader of the Group of Nine and members of the PS, the PPD, and PCP. This government was to remain in power until July 1976, when the first constitutional government was formed.

The granting of independence to Mozambique in September 1975, to East Timor in October, and to Angola in November meant that the colonial wars were ended. The attainment of peace, the main aim of the military during all these months, was thus achieved, and the military could begin the transition to civilian rule. The polling results of the April 1975 constituent assembly elections legitimized the popular support given to the parties that could manage and welcome this transition.

An attempted coup by radical military units in November 1975 marked the last serious leftist effort to

seize power. They were blocked, however, on November 25 after Colonel António dos Santos Ramalho Eanes declared a state of emergency. The revolutionary units were quickly surrounded and forced to surrender and COPCON was abolished.

A degree of compromise among competing political visions of how the new state should be organized was reached, and the constitution of 1976 was proclaimed on April 2, 1976. Several weeks later, on April 25, elections for the new parliament, the Assembly of the Republic, were held and they were won by the PS, with 36.7 percent of the vote, compared with the 25.2 percent for the PDP, 16.7 percent for the CDS, and 15.2 percent for the PCP. Elections for the presidency were held in June and won easily by General Eanes, who enjoyed the backing of parties to the right of the communists, the PS, the PPD, and the CDS. So moderate democratic parties received most of the vote, but revolutionary achievements were not discarded, however. The first constitutional government was formed, with Soares as prime minister. It governed from July 23, 1976, to January 30, 1978.

The constitution pledged the country to realize socialism. Furthermore, the constitution declared the extensive nationalizations and land seizures of 1975 irreversible. The military supported these commitments through a pact with the main political parties that guaranteed its guardian rights over the new democracy for four more years.

BIBLIOGRAPHY

Gallagher, Tom. *Portugal: A Twentieth-Century Interpretation*. Manchester: Manchester University Press, 1983.

Caramani, Daniele, *The Societies of Europe: Elections in Western Europe since 1815*, New York, NY: Grove's Dictionaries, Inc., 2000.

Magone, Jose M., *European Portugal: The Difficult Road to Sustainable Democracy*, New York, NY: St. Martin's Press, Inc. 1997

Giannotti, Paolo, Stefano Pivato, *Il Portogallo dalla Prima alla Seconda Repubblica*. Urbino : Argalia, 1978 (<http://opac.regione.sardegna.it/SebinaOpac/Opac?action=documentview&sessID=&docID=34>)

SEMNAL

**Gilles Ferreol, Guy Jucquois
(coord.)**

Dictionarul alterității și al relațiilor interculturale

Editura: Polirom

Anul apariției: 2005

Traducere de Nadia Farcaș

Cuprins

Alienare • Alteritate • Anticolonialism • Artă și interculturalitate • Asociație • Bilingualism • Castă • Clase sociale • Colonialism • Comunitate • Conflict • Devianță • Diaspora • Diferență • Difuziune/difuzionism • Discriminare • Diversitate • Dominație • Economie și cultură • Etnicitate • Excludere • Identități culturale • Ideologie • Integrare • Laicitate • Metisaj • Mondializare • Naționalism • Neoracism • Rasism • Separatism • Stratificare • Totalitarism • Victimizare • Xenofobie

Descriere

Elaborat de un colectiv impresionant de profesori și cercetători, dictionarul cuprinde aproape două sute de articole ce-și propun să clarifice concepte, teme și dezbateri legate de problema alterității și a relațiilor cu „Celălalt”. Perspectiva pluridisciplinară abordată permite reliefarea dimensiunilor sociologică, antropologică și filosofică, dar și economică sau juridică a unor teme de cea mai strictă actualitate în contextul mondializării: drepturile omului și cele ale minorităților, etnicitatea, integrarea sau excluderea, dreptul la diferență, politicile de recunoaștere sau de discriminare pozitivă, rasismul, neo- și antirasismul, identitățile culturale, multiculturalismul etc. ■

Spiritul protestant și etica discursului filosofic*

O recenzie la o carte precum *Apropieri* nu poate fi una ca oricare alta. În primul rând, te obligă textul cărții, în care se apreciază că, într-o lume normală, există recenzii (p. 176) și că “o recenzie profesionistă trebuie să fie deja o judecată critică” (p. 178). În al doilea rând, poate mai importantă decât depășirea reacțiilor superficiale la un text, este o datorie pe care simt că o am față de publicul Tânăr. Este datoria de a explica de ce noi, cei care i-am fost studenți, l-am percepuit pe Mircea Flonta drept o personalitate extraordinară a filosofiei românești din ultima jumătate de veac.

Nu mă voi opri aici asupra unei serii de subtilități filosofice de ordin teoretic din *Apropieri*. Voi rămâne în cadrul de interes cognitive firești pentru publicul unei reviste consacrate investigării sferei politicului.

1. Religiozitatea profesorului Flonta

Ideea de a vorbi despre religiozitate la un filosof care a scris destul de puțin despre religie poate să pară curioasă. Ce vreau să sondez aici nu sunt însă susțineri din textele filosofului, ci fundamentele mentalității sale.

În orice caz, este vorba nu despre o sumă de gesturi convenționale, de respectarea unor ritualuri exterioare. Nu este vorba despre a clama credințe sau de a merge la

* Mircea Flonta, *Apropieri* (Con vorbiri cu Romulus Brâncoveanu), Paralela 45, 2005.

biserică și așa mai departe. Este vorba despre felul în care atitudini religioase contribuie la structurarea minții unui om.

Mircea Flonta s-a născut în 1932. El spune laconic că a “fost botezat greco-catolic ca orice român care e din Ardealul de Nord al acelor vremuri” (p. 9). La Liceul din Beiuș a stat la internatul unit (greco-catolic).

Dacă este să detectăm însă o influență religioasă puternică asupra profesorului Flonta, atunci cred că trebuie să ne uităm către protestantism. “Protestantismul îmi apare drept cel mai important eveniment din istoria modernă” – spune profesorul (la p. 73). Protestantismul este important pentru că a luat în serios ideea de a fi consistent și consecvent în ceea ce faci în viață (v. p. 77).

Ideea consecvenței în ceea ce faci în viață și a respingerii pre-făcătoriei revine în *Apropieri* și este, cred eu, profund legată de un mod de a înțelege individul uman. Mircea Flonta scrie, de altfel, în mod limpede că prin protestantism nu are în vedere o “confesiune religioasă, cât o anumită atitudine față de lume, un mod de a înțelege sensul vieții” (p. 82).

Care este acest mod de a înțelege sensul vieții? Cred că el transpare foarte limpede dintr-o susținere care ar putea să ne apară la o privire superficială drept una ipocrită. Mircea Flonta spune că este “un om cu resurse limitate..., fără însușiri excepționale” (p. 67). Or, la o lectură mai atentă, putem ve-

dea aici poziția individualiștilor puritani: Dumnezeu ne-a făcut ființe limitate. Noi trebuie să ne străduim să pricempem lumea cu aceste resurse limitate. Evident, trufia este în acest context un păcat capital, căci ea te împiedică să vezi caracterul limitat al minții tale.

Ideile acestea conturează fundamentele unui individualism robust. În anii când ni se cerea atât de insistent să urmăm linia veșnic schimbătoare a unui partid care, ignorând resursele limitate ale minților umane, credea că a sesizat cum merge istoria, Mircea Flonta îmi apărea ca o instituție de sine stătătoare. Un om cu propriul simț al datoriei, căruia nu trebuie să-i spună statul-partid ce trebuie să facă.

În sensul acordat aici religiozității poate fi interpretat și exemplul cu ceasul uitat de cineva (p. 95). Lai putea lua, fără să te vadă nimeni, fără să sufere reputația ta, într-un fel sau altul. Profesorului Flonta i se pare că nu este însă ceva în regulă în această atitudine.

Spre deosebire de protestantism, ortodoxia este amintită doar în trecere în *Apropieri*. “Ortodoxismul are un element mistic”, apreciază Mircea Flonta (p. 78), pe care catolicismul l-a pierdut. Interesant este că folosește termenul “mistic” și nu se referă, de pildă, la rolul non-discursivului în ortodoxie.

Ar mai trebui adăugată o precizare în legătură cu individualismul, deoarece colectivismele care au dominat de-a lungul timpului pe malurile Dâmboviței au așternut un strat gros de neînțelegeri în legătură cu individualismul. Individualismul nu înseamnă nicidecum dispreț pentru ceilalți. Într-un sens subtil, este exact contrariul acestei atitudini. Fiecare este îndemnat să utilizeze cât mai bine resursele sale limitate. Dar asta înseamnă, indirect, prețuire pentru toți cei care fac acest lucru și pentru toți cei

care au un acut simț al obligațiilor pe care îi le asumi în mod voluntar.

În anii '70, când i-am fost student, profesorul Flonta obișnuia să sintetizeze foarte simplu misiunea învățământului filosofic: să te învețe să gândești cu mintea proprie. Din cele spuse mai sus, se vede însă că acest individualism luminist are un substrat religios. Individualismul acesta este foarte important pentru a înțelege atitudinea lui Mircea Flonta față de cursul filosofic.

2. Etica discursului filosofic sub regimul totalitar

Conceptul de "totalitarism" a fost, nu fără temei, criticat în știința politiciei. El este, cred, totuși foarte util dacă privim lucrurile din perspectiva istoriei ideilor. Un regim totalitar care se ia în serios încide în mod inevitabil orice dezbatere de idei. În mod fatal, doar ideile regimului sunt cele care, la sfârșitul discuției, pot fi considerate acceptabile. Discuțiile pot fi duse doar pentru a decela în ce măsură alte idei decât cele ale regimului totalitar sunt mai apropiate sau mai puțin apropiate de cele care reprezintă adevărul oficial.

Iar pentru a avea o imagine completă asupra stării de lucruri în anul zero al unui regim totalitar ar trebui să citim din *Apropieri*, în special în jurul paginii 28. Vechiul corp profesional al Facultății de filosofie a dispărut. Au dispărut chiar și cărțile vechi. Au apărut altele, dar până și la acest capitol sunt ciudătenii: Marx este mai mult lectură facultativă; obligatorii sunt Lenin și Stalin.

Anticipând concluzia acestei secțiuni, ceea ce vreau să susțin este ceva foarte simplu: meritul, în aceste condiții, când o iezi de la zero și când toate adevărurile par deja știute, este acela de a regăsi cumva normalitatea filosofică. Mir-

cea Flonta și alții nu numai că au regăsit-o, dar ceea ce am văzut noi, cei care am fost studenții lui Mircea Flonta, a fost și o regăsire a subtilităților filosofiei.

Cum este posibil însă, într-un regim totalitar, să recuperezi normalul? Fundamental, cred, este faptul că regimul totalitar este, de fapt, logic imposibil. Există în mod inevitabil interstiții în corpul aparent compact al regimului. În cazul ideilor, gândiți-vă la zone libere, în care sistemul nu are nici un "adevăr" gata pregătit. Existența acestor interstiții este însă doar potențială. Când regimul este la începuturile sale este mai nesigur și reacționează orbește la orice încercare de a folosi interstiții. Paradoxal, când este matur, regimul totalitar este mai încrezător în propria infailibilitate și nici nu mai acordă atenție ideii că ar putea exista interstiții necontrolabile de către sistem.

Ce am să încerc să descriu în continuare este utilizarea unui interstițiu în sistemul comunista, interstițiu care, pentru mine personal, a fost foarte important. Pătrunderea mea în acel interstițiu este strâns legată de personalitatea lui Mircea Flonta. În aparență, era vorba de o zonă perfectă pentru regim: știința. Pentru ideologia comună, așa cum spune Mircea Flonta în *Apropieri*, știința este o «vacă sfântă» (p. 33). Este chiar fundamental unui regim în care totul se vrea "științific": viziunea despre lume, politica, planificarea economică și multe altele.

Ca să zic așa, la Facultatea de filosofie, "misiunea" profesorului Flonta era să explice filosofic cum stau lucrurile cu știința. Profesorul s-a apropiat însă de autori precum "Jean Piaget, Karl Popper și filozofi de orientare analitică" (p. 31). La prima vedere, nu-i nici o problemă aici: aceștia sunt autori pentru care știința, ca să zic așa, are o anume centralitate. Fără doar

și poate, sunt oameni care au un enorm respect pentru știință. Numai că ideile lor despre știință nu se potrivesc deloc, în profunzime, cu acelea ale ideologiei comuniste.

Așa cum recunoaște și în *Apropieri*, o vreme, Karl Popper a fost cel mai important filosof al științei pentru Mircea Flonta (v. p. 66). Pentru Karl Popper teoriile științifice sunt ipoteze; iar ipotezele științifice sunt failibile. O teorie este științifică, după Popper, doar în măsura în care *poate fi falsificată*.

Filosofia lui Popper are consecințe devastatoare pentru ideologia comună. Chiar pretențiile de infailibilitate ale acestei ideologii o fac să fie neștiințifică. Dacă analizezi lucrurile mai atent, și planificarea totală, atât de importantă pentru comunism, devine imposibilă.

Pentru ca tabloul să fie complet ar trebui să adaug că, în anii '70, în Facultatea de filosofie, erau surse de idei interesante la multe cursuri. În afara cursurilor lui Mircea Flonta, ideea poate cea mai semnificativă pe care am aflat-o, la cursul de metalogică al profesorului Gheorghe Enescu, a fost aceea că un sistem logic suficient de complex nu poate fi în același timp consistent (non-contradictoriu) și complet (în sensul cuprinderii tuturor adevărurilor ce se află, ca să spun așa, sub cupola sa semantică). Teoremele lui Gödel ne arată strict tehnic cum poate fi demonstrat acest lucru. Mi-am dat seama însă că ideea aceasta logică poate fi cuplată cu ceea ce aflasem din Popper. Iar punctul cel mai important către care te puteai îndrepta era ideea că planificarea totală este logic imposibilă. Mai exact spus, este logic imposibil să fie totală și consistentă, coerentă. Or, dacă și face loc inconsistență logică, există un spațiu pentru puterea arbitrară, care ba îmbrățișează teza A, ba

teza non-A. Lucru care nu se poate spune că nu se potrivea cu pretențiile partidului de a se băga în toate, însă de veșnice schimbări arbitrar ale liniei sale.

Profesorul Flonta cupla însă toate aceste deschideri către tărâmurii ce păreau închise pentru noi cu o reală subtilitate filosofică. Nu trebuie să ne reprezentăm această subtilitate sub forma cine știe căror gesturi frapante, idei scăpitoare și.a.m.d. Nu, totul era în concordanță cu aceea austeritate puritană de care vorbeam în prima parte. Luați, de pildă, carteau lui Mircea Flonta despre adevărurile necesare. O carte tehnică? Fără doar și poate. Dar are pe copertă un semn de întrebare! Se discută o problemă și sunt examineate argumente pro și contra diverselor soluții la problema respectivă. Absolut normal, ai putea să zici. Dar tocmai în asta rezidă etica discursului filosofic: în capacitatea de a explora un spațiu în care se desfășoară argumente și contraargumente. Logica sistemului totalitar era cu totul alta: trebuie ajuns la ideea care sprijină "cauza".

Interpretarea dată aici de mine drumului în filosofie în anii comunismului este făcută dintr-o perspectivă diferită de aceea din *Apropieri*. În convorbirile cu Römlus Brâncoveanu discuția este centrată pe idei precum rezistență, rezistență prin cultură și vină. Interpretarea mea este că tot meritul vine de la cultivarea unei etici normale a discursului filosofic. Cred că nu este o întâmplare faptul că Mircea Flonta ia apărarea lui Noica, atacat acum pentru "colaborare" cu regimul communist (v. pp. 118-119). Cu alte mijloace și cu alte idei, Noica făcea ceva asemănător: oferea spectacolul unei minți care gândește independent.

Rezistența politică ar fi fost desigur un lucru semnificativ. Ar fi fost poate bine ca ea să nu fie atât

de firavă. Indubabil este important, într-un regim totalitar, să se ceară ca și-n politică să se treacă la dezbaterea pe bază de opinii pro și contra, fără a se ști dinainte concluzia la care trebuie să se ajungă. Dar nu totul este politică și nu totul depinde de politică. Înseamnă să faci într-un mod neintenționat jocul regimului totalitar dacă vezi în orice fie rezistență, fie colaborare.

Admirația mea pentru Mircea Flonta nu pornește de la faptul că-a fost un rezistent. Pur și simplu admirabilă este capacitatea sa de a scrie cărți și a ține cursuri de filosofie care rezistă în timp. Si, aş adăuga aici, nu trebuie uitat că, spre deosebire de cei cu o formăție interbelică, Mircea Flonta a trebuit să ia lucrurile de la zero.

3. Tensiunile din gândirea profesorului Flonta

Până la urmă, nici un om care are o minte lineară nu cred că este o persoană foarte interesantă. Orice se poate spune despre profesorul Flonta, dar nu cred că se poate vorbi despre o minte lineară în cazul său. Căutările sale prin lumea ideilor, adesea contradictorii, erau faimoase în Facultatea de filosofie. Coerența de care vorbeam la început este una de ordin moral-religios: este asumarea datoriei de a munci. Ceea ce vreau să sondez aici sunt însă tensiunile inevitabile ale unei minți angajate în căutări intelectuale autentice.

Probabil că nici teza mea că avem de a face cu o minte subtilă nu s-ar susține dacă n-ar exista tensiunile. O minte rectilinie poate fi foarte productivă, poate chiar originală, dar nu subtilă.

Dincolo de detalii, ca să preiau o expresie favorită de-a profesorului Flonta, linia de forță a tensiunilor din gândirea sa este dată de un contrast între predilecția pentru Thomas Kuhn și propriul drum în filosofie. Mircea Flonta n-a "fu-

rat meseria" de la maeștri, așa cum – după Kuhn – se petrec lucrurile în comunitățile științifice. N-avea de la cine să fie sau, dacă avea, rezultatul ar fi fost cu totul altul. Contactul său cu maeștri, de genul profesorului Stegmüller, la München, datează abia din anii '70. Este important pentru conversiunea lui Mircea Flonta de la Piaget la gânditorii analitici. Cred că Mircea Flonta descoperise însă deja etica discursului filosofic de care vorbeam aici. În plus, până în 1990, Mircea Flonta resimte acea acută (azi incredibilă) lipsă de acces la cărți și reviste de specialitate. Din perspectiva aceasta, totul seamănă mai mult cu un faimos experiment propus de Popper. Mircea Flonta este, în sensul acesta, o ființă popperiană, care descoperă, folosindu-și în mod critic mintea lumea ideilor.

De la Popper a preluat Mircea Flonta interesul pentru liberalism, lucru amintit de altfel în *Apropieri* (a se vedea discuția despre liberalism ca învățare din greșeli la p.76). Liberalismul acesta contrastează însă cu importanța pe care o acordă Mircea Flonta bunei funcționări, într-o societate democratică, a diverselor comitete care evaluază proiecte și oameni.

Chiar și din perspectiva lui Kuhn, membrii unui comitet au o paradigmă. Cred că mai realist este să vorbim despre faptul că ei stabilesc criteriile în funcție de valori personale. Iar activitatea lor este aidoma celei a planificatorului, poate cu efecte chiar mai rele. Să zicem că pentru a îndeplini un anumit set de criterii cineva trebuie să muncească serios zece ani. Muncește nouă ani și după nouă ani află că s-au schimbat criteriile de apreciere a muncii sale. Este limpede că aceasta este o lovitură de-a dreptul tragică aplicată de comitetul respectiv.

Din punctul de vedere al lui

Popper nu există autorități. Nici un comitet nu poate vorbi de pe o poziție de autoritate.

Filosofic este foarte interesant că lungile discuții despre rolul comisiilor și al criteriilor în tranziția la o societate democratică au o bază într-o viziune foarte clară despre misiunea științelor sociale. În *Apro-pieri* se vorbește despre "consilierea celor chemați să ia decizii" (pp. 111-112). Discursul celor din științele sociale ar trebui deci să fie direcționat către cei care sunt în poziții de putere. Toată problema aici este că ar trebui să admitem presupoziția că dintr-o poziție de putere poți să și faci ceva bun. Nu ascund faptul că presupoziția aceasta mi se pare absolut falsă.

Rezervele pe care Mircea Flonta le formulează la adresa lecturii popperiene a lui Platon și Hegel (p. 124) mi se par izvorâte din tensiunea intelectuală amintită mai sus. S-ar putea ca ea să-și aibă rădăcinile în gândirea popperiană ca atare. Și după Popper au sens anumite forme de ingererie socială parțială. Dar la Mircea Flonta există și cel puțin un accent anti-Popper puternic când vorbește despre intelectualul din fotoliu care-ți spune că "viitorul este deschis" (p. 195). Pentru Popper viitorologia este o pseudo-știință. Dincolo de Popper însă este o fațetă mai puțin cunoscută a filosofiei analitice care s-ar putea să fie la lucru aici. Popper se opunea desigur filosofiei analitice. Mircea Flonta a cultivat însă filosofia analitică. Este drept, interesul său s-a îndreptat către filosofia analitică și științei, a mîntii și a limbajului. Filosofia socială a școlii analitice era aproape total ignorată la noi, cel puțin în anii '70-'80. Cei mai mulți dintre clasicii filosofiei analitice aveau însă, ca să spun așa, puternice simpatii colectivist-democratice, nu individualist-democratice. Lucrul acesta a lăsat urme în filosofia lor socială, ani-

mată de ideea că știința ar putea contribui la reconstruirea vieții sociale. Evident lucrul acesta s-ar petrece recurgând la comisiile formate din "experți".

Mai există un contrast interesant la Mircea Flonta între liberalismul luminist al filosofului interesat de Hume, Kant și Popper și un strat de valori autoritar-traditionale. Stratul acesta pare să-și tragă seva din experiența de la Liceul din Beiuș (v. p. 9). Recunoașterea semnificației punctului de vedere tradiționalist-conservator se vede și în momentul în care-l apără pe Noica (p. 118). Se vede și din aprecierea rolului regimurilor autoritare în combaterea corupției (p. 71).

Este ceva subtil în dialectica acestor tensiuni. Ca și lucrurile tăinuite în autobiografie (v. p. 26), stratul de valori autoritare va fi jucat rolul său în drumul filosofic al lui Mircea Flonta. Dosarul cu lucruri tăinuite îi arată limpede că nu are sens să aspire să devină activist (asemenea, de exemplu, lui Dumitru Ghișe, căruia Mircea Flonta îi face un portret remarcabil – pp. 166–169). Nimerit într-o facultate pe care nu o putea părăsi în mod voluntar (v. p. 37 și p. 49), animat de o etică protestantă a muncii, Mircea Flonta trebuia să se dedice cumva filosofiei. Stratul de valori autoritare pare să-l fi împiedicat însă să se apropie, ca alți colegi de generație, de versiunea antiautoritară a marxismului, la modă și la noi prin anii '60-'70. A găsit drumul, în schimb, către repere inedite în cultura română: către filosofia de factură analitică, către mariile dispute din filosofia științei și către fundamentele intelectuale ale liberalismului.

Textul se citește cu mare ușurință. În timp, când multe pasiuni se estompează, când amănuntele se uită, când vociferările dispar, aceste converbiri vor fi una dintre

sursele importante pentru generații care vor voi să priceapă ce s-a întâmplat în filosofia și în cultura română din a două jumătate a secolului al XX-lea.

Mihail Radu SOLCAN

**FUNDAȚIA
SOCIETATEA CIVILĂ**

**PHILIP MORRIS
ROMANIA S.R.L.**

Cu sprijinul sectorului privat,

Școala din satul Ionel își va redeschide porțile în toamnă

Satul Ionel, județul Timiș, 20 iulie 2005:

Școala Generală din satul Ionel, Comuna Uivar, una dintre localitățile cele mai afectate de inundații, va primi din partea Fundației „Societatea Civilă”, în cadrul proiectului său comunitar derulat cu sprijinul Philip Morris România, o donație în valoare de 50.000 USD, pentru reconstrucția clădirii. Miercuri, reprezentanți ai Fundației și cei ai Philip Morris România s-au întâlnit cu oficiali ai autorităților locale din satul Ionel pentru a discuta detalii privind realizarea proiectului, răspunzând și întrebărilor presei pe aceasta temă.

„Sunt clipe când te simți total neputincios, când îți se pare că toate păcatele lumii se revarsă asupra ta. Este și destinul acestor oameni peste care stihiiile naturii s-au abătut în ultimele luni. Cei care s-au aflat la adăpost de astfel de grozăvii nu pot și nu trebuie să rămână indiferenți.

O mâna întinsă, un gând bun, un ajutor cât de mic pot reda speranța înecată sub ape. Mi-aș dori ca fiecare român să se simtă solidar și să fie aproape de acești oameni loviți de soartă”, a declarat Stelian Tănase, Vicepreședinte al Fundației „Societatea Civilă”.

„Strângerea de fonduri pentru victimele inundațiilor ce au avut loc în această primăvară

Pentru informații suplimentare, vă rugăm să contactați:

PRAIS Corporate Communications

Telefon: 021-317.53.39; 021-317.53.40

Fax: 021-316.81.90, E-mail: prais@prais.ro

a constituit o preocupare pentru noi. Una dintre prioritățile Philip Morris România este să răspundă nevoilor stringente ale comunităților locale, iar situația locuitorilor din Timiș ne-a impresionat profund. Sperăm ca, prin această modestă donație, să schimbăm ceva în bine în viața comunității din satul Ionel”, a declarat Peter L. Imre, Director Corporate Affairs, Philip Morris România.

Fundația „Societatea Civilă” este o organizație non-profit înființată în 1992, recunoscută pentru contribuția sa la dezvoltarea societății civile și la consolidarea democrației în România. În ultimii treisprezece ani, fundația a inițiat numeroase proiecte, susținând dezbateri, elaborând rapoarte, studii, și editând publicații de specialitate. Din conducerea fundației fac parte importante personalități precum: Alexandru Paleologu, Călin Anastasiu, Romulus Brâncoveanu.

Philip Morris România sprijină financiar multiple programe în domeniul social, educațional și cultural. Printre acestea se numără cantina socială de la Otopeni, programul de prevenire a abandonului familial de la Centrul Gavroche, programul de burse pentru studenți în parteneriat cu Fundația „Niște Țărani”.

Fundația „Societatea Civilă”:

www.sferapoliticii.ro

Philip Morris România:

www.philipmorrisinternational.com

Summary

2. *Editorial*

Viorel Zaicu

Distrust

4. *Political Analysis*

Ovidiu Vaida

The Battle for the Popular Current

14.

Victor-Iulian Tucă

The History of a Defeat: The European Constitution

18. *Political Theory*

Alexandru Stăiculescu

Marxism, Revolution and State

25.

Vlad Flonta

Chronic Shortage – The Most Visible Characteristic of Communism

29.

Vasile Nazare

Opinions Regarding the Organizational Behavior and the Evolution Laws of Political Parties

37.

Dorina Cucu

Social Modelings

44. *International Politics*

Ionuț-Octavian Apahideanu

The Middle East: Top-Down vs. Bottom-Up Security Perceptions

55.

Katjuscia Mattu

The Portuguese Revolution

59. *Reviews, Signals, Comments*

Mihail Radu Solcan

The Protestant Spirit and the Ethic of Philosophical Discourse
Mircea Flonta, *Apropieri* (Con vorbiri cu Romulus Brâncoveanu)

“Sfera Politicii” este înregistrată în Catalogul Publicațiilor din România la numărul 4165.

Răspunderea pentru texte scrise aparține autorilor.

Pentru a reproduce un text din revistă este necesar acordul scris al redacției “Sfera Politicii”.

Reproducerea textelor în alte condiții constituie o infracțiune și se pedepsește conform legilor în vigoare.

